

278

Juhani Ahon "Papin rouvan" päähenkilöiden suhteet ja
asenteet modaalisten ilmausten valossa

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
suomen kielen laitos
1998

Katriina Kivinen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Katriina Kivinen	
Työn nimi Juhani Ahon "Papin rouvan" päähenkilöiden suhteet ja asenteet modaalisten ilmausten valaisemina	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika 9.3.1998	Sivumäärä 113 s. + liitteet 14 s.
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tarkoitukseni on modaalisia aineksia tarkastelemalla selvittää, millaiset keskinäiset suhteet Juhani Ahon "Papin rouvan" päähenkilöillä, Ellillä ja Olavi Kalmilla, on ja miten he suhtautuvat ja asennoituvat paitsi toisiinsa, myös erilaisiin asioihin yleensä.</p> <p>Aineistonani on kuusi eripituista keskustelukatkelmaa romaanista "Papin rouva". Katkelmat on valittu siten, että ne jollakin tavalla kuvaavat päähenkilöiden suhteita, että niiden keskusteluaiheet liittyvät päähenkilöiden suhteisiin ja että ne toisaalta kuljettavat juonta eteenpäin.</p> <p>Työn perusteena on ollut oma lukijakokemukseni eli se, kuinka olen lukijana hahmottanut katkelmien modaalisuutta, sekä modaalisuuden kvalitatiivisuus. Olen siis sovellusjaksossa keskittynyt laadulliseen tarkasteluun. Modaaliseksi ilmauksiksi olen käsittänyt paitsi kieliopillistuneet modaaliset ainekset, esimerkiksi modaaliset verbit ja adverbit, myös ei-kieliopillistuneet ainekset, esimerkiksi sanavalinnat, jotka valaisevat puhujan suhtautumista asiaan tai puhekumppaniinsa.</p> <p>Modaaliset ilmaukset kuvaavat henkilön sielunmaisemaa ja toisaalta fiktiivisessä tekstissä luovat sitä. Modaalisten ilmausten kautta lukija pääsee näkemään, mitä henkilö "ajattelee" ja "tuntee", onko hän varma, pitääkö hän asioita varmoina vai mahdollisina.</p> <p>Olavi Kalm on modaalisten ainesten kuvaamana varmempi ihminen kuin Elli, mutta lopulta epävarmuus kuitenkin ajaa Olavin luopumaan Ellistä. Elli taas epävarmuudestaan huolimatta ei luovu ihanteistaan ja haaveistaan, jota kuitenkin ei ole riittävän voimakas toteuttamaan, vaikka siihen tarjoutuu tilaisuus. Modaalisten ainesten käyttö ja esiintymät heijastavat tätä henkilöiden välistä eroa läpi teoksen.</p>	
Asiasanat modaalisuus, modaaliset ilmaukset, Juhani Ahon "Papin rouva"	
Säilytyspaikka suomen kielen laitos	

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen aihe ja käsitteistöä	4
1.2 Tutkimuksen rakenne ja tutkimusmateriaali	6
1.3 Juhani Aho ja Papin rouva	8
2. Modaaliset ilmaukset	9
2.1 Modaaliset asteikot	10
2.2 Modaaliset verbit	14
2.2.1 Verbiketjut	17
2.3 Modaaliset adverbit	18
2.3.1 Irtonaiset adverbialit	22
2.4 Kielto eli negaatio	23
2.5 Modukset modaalisisina ilmauksina	25
2.5.1 Indikatiivi	26
2.5.2 Potentiaali	27
2.5.3 Konditionaali	28
2.5.4 Imperatiivi	29
2.6 Lausemodukset	30
2.6.1 Väitelause	32
2.6.2 Kysymyslause	35
2.6.3 Käskylause	40
2.6.4 Huudahduslause	41
3. Modaalisuus Juhani Ahon "Papin rouvan" päähenkilöiden Ellin ja Olavin keskusteluissa	42
3.1 Olavin menneisyys ja suuret surut	42
3.2 Ellin asema naisena, erimielisyys avioerosta ratkaisuna onnettomaan eloon	48
3.3 Olavin menneisyydestä, myötätunnon hakeminen Elliltä	58
3.4 Ellin elämä maalla ja haave kapteenista, joka veisi Ellin mukanaan	66
3.5 Välien selvittely, tunnustukset rakastamisesta	71
3.6 Miksi fyysinen läheisyys on mahdotonta?	90

3.7 Romaanin modaalisten ilmausten paljastukset - Elli ja Olavi niiden valossa	104
4. Päätäntö	108
Lähdeluettelo	112
Liitteet	114

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen aihe ja käsitteistöä

Lauseeseen sisältyy lauseen proposition eli lausemerkityksen tai asiasisällön lisäksi aina tietoa kielenkäyttäjän omasta suhtautumisesta puhumaansa asiaan. Tästä käytetään nimityksiä modaalisuus, modaalinen ilmaus tai modaliteetti. Modaalisuutta voidaan ilmaista mm. sopivan teksti- tai lauserakenteen, tempuksen, kiellon keinoin tai erilaisin sanastollisin keinoin. Sama propositio voidaan modaalisin keinoin muotoilla siten, että se ilmentää puhujan omaa suhtautumista asiasisältöön, esimerkiksi epävarmuutta, varmuutta, kohteliaisuutta, varovaisuutta tai suuttumusta.

Termiä modaalisuus voidaan käyttää myös suppeammassa merkityksessä, jolloin sen alalajeja ovat episteeminen modaliteetti, joka ilmaisee tiedon varmuutta, deonttinen modaliteetti, joka ilmaisee ulkoista pakkoa, velvollisuutta tai lupaa, sekä dynaaminen modaliteetti, joka ilmaisee subjektin omaa mahdollisuutta, kykyä tai sisäistä pakkoa. Hakulinen ja Karlsson käyttävät termiä modaaliset asteikot tarkoittaessaan modaalisuutta tässä suppeammassa merkityksessä (Hakulinen - Karlsson 1979: 262).

Modaliteettia voidaan ilmaista useilla kielen keinoilla, mutta usein se tehdään modaaliverbeillä, jotka taivutukseltaan ja syntaktiselta käyttäytymiseltään voivat erota paljonkin muista verbeistä. Modaaliverbeistä voidaan erottaa omaksi ryhmäkseen ne verbit, jotka "ilmaisevat puhujan propositionaalisia asenteita eli erilaisia tajunnan- ja tunnetiloja, jotka vaikuttavat niiden alle upotetun lauseen tulkintaan" (Hakulinen - Karlsson 1979: 265).

"Modaaliaines" ja "modustunnus" ovat syntaktisen tason käsitteitä, vastaava pragmaattisen tason käsite on "illokutiivinen sävy" ja semanttisella tasolla "lauseen puhefunktio". Jos

syntaktisella tasolla puhutaan "poikkeavasta lausemuodosta, joka usein on vain pelkkä konteksti", voidaan pragmaattisella tasolla puhua "keskustelumaksiimeista" ja semanttisella tasolla "lauseen lisämerkityksestä". (Matihaldi 1979: 48.)

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella paitsi modaalisia ilmauksia, jotka ovat kielellisiä asennemerkkejä, myös muuta kielen ainesta, jolla ilmaistaan asenteita ja suhtautumista esimerkiksi eri asioihin, tilanteisiin tai henkilöihin. Tarkoitukseni on tarkastella myös sitä, miten modaaliset ainekset rakentavat romaanihenkilöiden luonnekuvaa ja miten ne valaisevat henkilöiden välistä suhdetta.

Lähtökohtana on tarkastella tekstikatkelmia siten kuin ne lukijalle avautuvat eli millaisia tunteita, tuntemuksia ja asenteita modaaliset ilmaukset, myös ei-kieliopilliset modaaliset ilmaukset, lukijalle välittävät ja kuinka ne tukevat juonenkulkua ja kuvastavat henkilöiden välisiä suhteita.

Tarkoituksena on tarkastella myös mihin modaalisuus kohdistuu eli mistä joku on varma tai epävarma, ja toisaalta miten modaalisuuden kytkeytyminen eri asioihin vaikuttaa teoksen, romaanin juonen ja romaanihenkilöiden ymmärtämiseen. Eli sivuan esimerkinomaisesti myös sitä, miten modaalisuus vaikuttaa kirjallisuuden ymmärtämiseen.

Teoriaosuudessa olen modaalista kategoriointia hyödyntäen pyrkinyt lähinnä esittelemään referoiden kieliopillista käsitystä siitä, minkä kaiken katsotaan kuuluvan modaalisiin ilmauksiin. Tarkoituksena ei ole jaotella tekstikatkelmien modaalisia ilmauksia modaalisiin kategorioihin vaikka teoriaosuudessa, luku 2, olen kategoriointia esitellytkin.

Tekstikatkelmien modaalisuuden tarkasteluosuudessa olen hyödyntänyt modaalista kategoriointia modaalisuuden havainnollistamisessa, hahmottamisessa ja ilmausten "nimeämisessä". Kieliopillisestikin katsoen modaalisten ilmausten joukko on

suuri ja, jos tarkastellaan vielä ei-kieliopillistuneita modaalisia ilmauksia, saadaan joukosta lähes loputon, joten kategorioinnista on ollut käytännön kannalta hyötyä työssäni.

1.2 Tutkimuksen rakenne ja tutkimusmateriaali

Etenen työssäni siten, että aloitan esittelemällä modaalisia ilmauksia yleisesti pohjaten ennen kaikkea Hakulisen ja Karlssonin (1979) näkemykseen modaalisuudesta. Esittelyssä lähdän semantiikasta ja jatkan siitä muille kielen tasoille eli tarkastelen ensin modaalisia asteikkoja ja niiden ilmentäjiä, sitten kieltoa modaalisena ilmauksena ja edelleen verbin moduksia ja lausemoduksia eli lausetyyppejä. Tekstikatkelmien tarkastelussa laajennan käsittelyn koskemaan myös "ei-kieliopillisia" modaalisuuden ilmauksia ja niiden vaikutusta juoneen ja päähenkilöiden suhteeseen.

"Tulkintaosuudessa", luku 3, tarkastelen Juhani Ahon Papin rouva -romaanin eräitä keskustelukohtauksia. Kohtauksiin päädyin siksi, että mielestäni ei ollut tarkoituksenmukaista tarkastella koko teosta ja esimerkiksi laskea kaikkia siinä esiintyviä modaalisia ilmauksia ja propositionaalisten asenteiden ilmaisimia ja tehdä niistä taulukoita, ja analysoida siten arvokasta teosta niin sanotusti "puhki". Antoisampaa on mielestäni ollut tarkastella niitä moninaisia keinoja, joita käyttäen Juhani Aho on välittänyt lukijalleen henkilöiden asenteita, tunteita ja suhtautumista toisiinsa ja asioihin yleensä.

Tekstikatkelmien modaalisuuden tarkastelun suoritan lukijan näkökulmasta. Tarkoitan lukijan näkökulmalla sitä, millaisen kuvan lukijana olen saanut kohtauksissa esiintyvän modaalisen aineksen valossa henkilöiden suhtautumisesta asioihin, tilanteisiin ja toisiinsa, miten olen lukijana tulkinut tai kokenut katkelmissa esiintyvän modaalisuuden. Laajennan siis tie-

toisesti modaalisuuden käsittämään puhujan suhtautumista myös muuhun kuin hänen lausumaansa (vrt. Ikola 1977: 54-55).

Modaaliset ilmaukset, joita Aho romaanissa käyttää, niin kieliopillistuneet kuin "ei-kieliopillistuneet", tuntuvat liittyvän kiinteästi juuri päähenkilöitten sielunelämään, sillä paljastavathan juuri ne, mitä henkilöt tuntevat ja miten he asioihin, tilanteisiin ja toisiinsa suhtautuvat. Aho on omassa elementissään tunteiden ja mielentilojen kuvaajana ja tämä ilmenee myös modaalisten ilmausten käytössä. Harkitsevan rakentelijan taitavuus näkyy "Papin rouvassa".

Tarkoitukseni on tarkastella paitsi vuorosanoja, myös johtolauseita, kerrontajaksoja ja kuvausta päähenkilöistä, Ellistä ja Olavista, ja heidän välisistään suhteista. Laajennan tarkastelua myös sanavalintoihin ja muihin keinoihin, joilla kirjoittaja on ilmaissut henkilöiden suhtautumista paitsi heidän sanomaansa asiaan (repliikit) myös tilanteeseen yleensä.

Tarkastelun kohteena ovat Juhani Ahon "Papin rouvan" kuusi eripituista keskustelukohtausta. Kohtaukset ovat teoksen alkuosasta, keskeltä ja loppupuolelta. Tarkasteluun olen ottanut romaanin "kohokohdat", toisin sanoen ratkaisevat tai dramaattiset keskustelut, jotka kuljettavat juonta eteenpäin ja samalla myös kuvaavat Ellin ja Olavin suhdetta, esimerkiksi keskustelu avioerosta ja keskustelu, joka johtaa Olavin rakaudentunnustukseen. Tarkastelun kohtena on myös "vähemmän" merkittäviä keskusteluja, etenkin, jos ne ovat tutkimukseni kannalta antoisia eli niissä on muutakin modaalista ainesta kuin kieliopillisesti kategorioitavissa olevia ilmauksia. Antoisaksi olen kokenut nämä ottamani katkelmat, joissa modaalisuus kohdistuu ja kytkeytyy henkilösuhteisiin ja romaanin juoneen.

Katkelmat ovat erilaisia paitsi sisällöltään, esimerkiksi niissä käsiteltävät asiat poikkeavat toisistaan, avioliitto

ja avioero, uskonnollisuus ja uskollisuus; myös pituudeltaan, yhdestä sivusta kuuteen sivuun; ja tarkastelun kannalta anniltaan, mikä käynee ilmi tutkielmani tarkasteluosuudessa. Pääkriteerinä valinnassa ei siis ole ollut tarkastelun kannalta mahdollisimman ideaalisten kohtausten löytäminen vaan romaanin juonen kannalta kiinnostavien ja modaaliselta aineksestaan erilaisten ja eri määrän modaalista ainesta sisältävien kohtausten löytäminen.

1.3 Juhani Aho ja "Papin rouva"

Juhani Aho (1861-1921) oli Aleksis Kiven jälkeen ensimmäinen suomalainen kirjailija, jolle kynätyö merkitsi elämäntyötä, ja hän antautui sille täysin. Hän oli kieltä ja tyyliä luova taiteilija. Aho oli myös aikansa tunnetuin suomalaiskirjailija myös muualla kuin Suomessa, sillä hänen teoksensa käännökset ilmestyivät jo hänen elinaikanaan. (Otavan Kirjallisuustieto, 1990 ja Valitut teokset: Juhani Aho, 1967.)

Juhani Ahon "Papin rouva" ilmestyi vuonna 1893, jolloin Aho oli jo loitontunut ohjelmarealismista. "Papin rouvaa" voidaan kuitenkin pitää Ahon realistisen vaiheen hienostuneimpana tuotteena. Se on aiheeltaan "Papin tyttären" suoranaista jatkoa, siinäkin luonnollinen käyttäytyminen ja luonnolliset ihmissuhteet tukahtuvat kulttuurin puristuksessa. (Otavan Kirjallisuustieto, 1990.)

Juhani Ahon Rautatie (1884) oli syntynyt vaivattomasti, mutta "Papin rouvan" kanssa oli toisin. Ahon työskentelytapa oli muuttunut täysin. Hän toimi kuin tiedemies, hän keräsi aineistoa lähes systemaattisesti ja oli kriittinen sitä seuloessaan. "Papin rouvan" henkilöitten sielunkehitystä on kiitelty kiinteäksi ja johdonmukaiseksi. (Valitut teokset: Juhani Aho, 1967.) Tuo sielunkehityksen johdonmukaisuus ja kiinteys lienee Ahon työtavan ansiota.

"Papin rouvan" päähenkilöistä toinen, Olavi Kalm, erittelee itseään ja ympäristöään samanlaisella tarkkanäköisyydellä, mihin Juhani Aho oli itsessään päätenyt. "Ahosta on tullut omien tuntojensa herkuttelija, esteettinen 'dandy', ja hän on tuonut ulkomamaanmatkaltaan myös hivenen ajanhetken metropolien dekadenssia. Olavi Kalm on tämän hengenvirtauksen tyyppillisin ja puhdastyyllisin edustaja suomalaisessa kirjallisuudessa." Ahon "Papin rouvaa" voidaan pitää Suomen Madame Bovaryna. (Vilho Suomi teoksessa Juhani Aho, Valitut teokset, 1967; Otavan Kirjallisuustieto, 1990.)

"Papin rouva" on kertomus Ellin, papin rouvan, ja Olavi Kalmin, "maailmanmiehen", suhteesta. Elli ja Olavi pohtivat tärkeitä asioita: naisen asemaa, valinnanvapautta, rakkautta, avioliittoa, avioeroa, "avioliiton ulkopuolista suhdetta" ja fyysistä läheisyyttä. Kaikki tärkeät asiat, joista he keskustelevat, liittyvät suoranaisesti juuri Ellin ja Olavin omaan suhteeseen. Puidessaan oman suhteensa mahdollisuuksia kiertelevään, salailevaan tyyliinsä eli puhuessaan "muista" Elli ja Olavi todellisuudessa lähentyvät toisaan ja ryhtyvät ikään kuin salaliittolaisiksi, muodostavat oman "piirinsä". Sanomatta asioita suoraan he tietävät, mistä toinen puhuu ja ymmärtävät toisiaan.

2. Modaaliset ilmaukset

Kun modaalisuus, modaliteetti, käsitetään laajasti, sillä tarkoitetaan kaikkia niitä keinoja, joilla puhuja tai kirjoittaja voi ilmaista suhtautumisensa proposition (esim. Hakulinen - Karlsson 1979: 261). Tavallisesti modaaliset ilmaukset eli modaliteetit ovat episteemisiä (Hakulinen - Karlsson 1979: 265, Enkvist 1975: 116). "Episteemiset ilmaisimet kertovat missä määrin puhuja on sitoutunut sanottavansa totuudellisuuteen" (Leiwo - Luukka - Nikula 1992: 97) eli ne ilmaisevat puhujan käsityksen proposition todenperäisyydestä.

Modaallisia kategorioita ovat kieliopillisesti määriteltynä esimerkiksi intensionaalisiin verbeihin kuuluvat modaaliset verbit, joita ovat esimerkiksi osata, pystyä ja voida; kiteytyneet sanaliitot, esimerkiksi on lupa, on määrä, on tehtävä; modaaliset rakenteet eli verbiliitot, jotka ilmaisevat modaalisuutta; modaaliset adjektiivit, esimerkiksi on ilmeistä tai todennäköistä, olla varma että S. Modaallisia ilmauksia ovat myös modaaliset adverbit, esimerkiksi ehkä, tuskin, kaiketi, varmaankin, toki, tosin sekä verbin modukset. (Hakulinen - Karlsson 1979: 84-85, 232, 265.)

Laajemmassa, semanttisessa mielessä voi modaalisisina ilmauksina esiintyä myös muita kielen ilmauksia ja keinoja, joita on hankalampi tunnistaa, mutta jotka työni kannalta ovat usein kiinnostavampia kuin helpommin tunnistettavat modaalisiin kategorioihin kuuluvat modaaliset ilmaukset. Tietyissä kontekstissa pelkkä asiasisältö voi ilmaista puhujan asennoitumista tietojen varmuuteen ja todennäköisyyteen. Modaalisuutta voidaan ilmaista myös tekstin jaksoin, virkkein, lausein, eri lausetyypein, sanoin, muodoin sekä fonologisin ja paralingvistisin keinoin, esimerkiksi epäuskoa ilmaiseva äänensävy ja vastaaminen naurahtaen riittävät usein ilmaisemaan puhujan asennoitumista. Myös aikamuotojen ero voi ilmaista puhujan modaalisia asenteita asioihin tai tapahtumiin, joita hän kuvaa. Modaalisten ilmausten etsinnässä ja tulkinnassa voidaan siis liikkua suurista "kokonaisuuksista" hyvinkin pieniin, joskus ei-kieliopillistuneisiin yksityiskohtiin.

2.1 Modaaliset asteikot

Semanttisen modaalisuuden alueita käsittelee modaalilogiikka, josta voidaan erottaa kolme perustyyppiä: looginen eli aleettinen, episteeminen ja deonttinen perustyyppi. Kussakin perustyyppissä on vähintään kaksi modaalisuuden astetta, mahdollinen ja välttämätön. Hakulinen ja Karlsson nimittävät perus-

tyyppejä modaalisiksi asteikoiksi erotukseksi laajemmin käsitetyistä modaalisuudesta, johon sisällytetään myös lausetyypit (vrt. Matihaldi 1979: 204-210). (Hakulinen - Karlsson 1979: 262.)

Loogisessa eli aleettisessa perustyyppissä on kaksi astetta, mahdollinen ja välttämätön. Loogiseen modaalisuuteen sisältyvät loogiset operaattorit on mahdollista ja on välttämätöntä. Operaattoreiksi sanotaan merkityselementtejä, joiden vaikutusala voi vaihdella (Hakulinen - Karlsson 1979: 53). On mahdollista -operaattorin vaikutusalueella oleva lauseen propositio on tosi jossakin mahdollisessa maailmassa. On välttämätöntä -operaattorin vaikutusalueella oleva lauseen propositio on välttämättä tosi kaikissa mahdollisissa maailmoissa. (Hakulinen - Karlsson 1979: 262.) Jätän aleettisen logiikan laajemman käsittelyn tästä pois, koska se on ei-lingvistinen (vrt. Matihaldi 1979: 44).

Episteeminen modaalisuuden asteikko ilmaisee mahdollisuutta ja varmuutta. Deonttinen asteikko puolestaan pakkoa ja täytymistä. Molemmista asteikoista on useita modaalisuuden asteita eli liukumaa mahdollisesta varmaan tai pakkosta saamiseen. Molemmilla on runsaasti suomenkielisiä ilmiäsuja: deonttisella modaalisuudella erityisesti modaalisia verbejä ja episteemisellä modaalisuudella adverbejä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 262.) Modaalisten verbien ja adverbien käyttäminen modaalisuuden ilmaisemisessa on puhujalle helppoa ja etenkin modaalisten verbien kohdalla tulkinta on myös helpompaa eikä niin tulkinnan- ja tilanteenvaraista kuin ei-kieliopillisten modaalisten ilmausten kohdalla.

Episteemisiä modaaleja käytetään eniten (Hakulinen - Karlsson 1979: 263). Episteemisiin modaaleihin kuuluvat ilmaisut kertovat puhujan suhtautumisesta proposition todenperäisyyteen, että puhuja luulee tai tietää proposition olevan tosi tai epätosi, pitää sitä epätodennäköisenä tai varmana. (mts. 263.)

Enkvistin jaottelun mukaan episteemiset ilmaukset ilmaisevat tekstin sisällön suhdetta erilaisiin maailmoihin (Enkvist 1975: 116-117). Puhuja pitää esittämänsä asiaa totena, varmana, epävarmana, mahdollisena tai mahdottomana. Tällainen tehtävä on niillä ilmauksilla, jotka merkitsevät episteemistä välttämättömyyttä tai mahdottomuutta. Episteemisen modaalisuuden ilmaiseminen voi olla tahatonta, puhuja ei aina suunnittele ilmaisevansa, pitääkö asiaa totena tai varmana.

Episteemiseen modaalisuuteen sisältyy selvä subjektiivinen painotus. Tietää-verbi implikoi proposition totuuden puhujan itsensä kannalta, kun taas uskoa implikoi totuuden vain, jos puhuja on minä. Esimerkiksi lause

Uskon, että Elli on onnellinen. (ei Pr:sta)
on episteemisesti välttämättömästi tosi, mutta lause

Olavi uskoo, että Elli on onnellinen.
on episteemisesti mahdollisesti tosi, koska uskojana on Olavi. (Matihaldi 1979: 44.)

Puhuttaessa episteemisestä todennäköisyydestä ei tarvitse kuitenkaan olla kyse käsityksestä, joka on vain (yhdellä) puhujalla, vaan episteeminen arvio voi olla myös intersubjektiivinen eli yleinen käsitys asiasta, esimerkiksi toteamus. (Hakulinen - Karlsson 1979: 263.)

Niin ne taitavat olla... (talvet pitkiä maaseudulla, kun ei ole huvituksia) (Aho: Pr, s. 128)

Deonttinen modaalisuus on sallimisen ja velvollisuuden modaalisuutta. Deonttisesti jotakin voidaan tehdä, koska se on luvallista tai sallittua, tai jotakin on pakko tehdä, koska siihen on velvollisuus. Deonttisessa asteikossa esitetty pakko tai mahdollisuus koskee intentionaalista tekoa. Deonttisen modaalisuuden välttämättömyys tai mahdollisuus kohdistuvat "moraalisesti vastuullisten suorittajien toiminnan pakollisuuteen tai sallimiseen". Lauseen propositio ei kuvaile tällöin itse toimintaa vaan sitä asiantilaa, joka saavutetaan, jos proposition ilmaisema teko suoritetaan tai asiantila

toteutuu. (Matihaldi 1979: 45, Hakulinen - Karlsson 1979: 263-264.)

Deonttinen modaalisuus eroaa episteemisestä modaalisuudesta myös siinä, että deonttisella modaalisuudella on jokin aiheuttaja. Aiheuttaja voi olla henkilö, esimerkiksi Elli, tai henkilön itsensä tuntema sisäinen pakko, jota ei aiheuta mikään ulkopuolinen "reaalinen tekijä". Deonttisen modaalisuuden aiheuttaja voi olla myös yhteisö tai jokin instituutio. (Matihaldi 1979: 45.) Esimerkiksi lauseessa

Ellin täytyi saada puhua Olavin kanssa vielä
kerran. (ei Pr:sta)

aiheuttaja on Ellin sisäinen pakko. Sen sijaan seuraavassa lauseessa aiheuttaja on instituutio, jos lauseessa tarkoitetaan yleistä oppivelvollisuutta. Jos puheena on muu kuin oppivelvollisuuskoulu, aiheuttajana voi olla Elli itse tai joku muu henkilö.

Olihan Ellin kouluun mentävä. (ei Pr:sta)

Episteeminen ja deonttinen modaalisuus eivät eroa syntaksiltaan selvästi. Jotkin verbit, esimerkiksi täytyä ja voida, voivat olla sekä episteemisiä että deonttisia. Suomessa on kuitenkin paljon verbejä, jotka ovat selvästi joko episteemisiä tai deonttisia. Joskus selvyttä tulkintaan ei kuitenkaan anna edes käyttöyhteys. (Hakulinen - Karlsson 1979: 264.)

Lyons erottaa moduksista ja modaalisuudesta puhuessaan kolme modaalisuusasteikkoa: 1) toivomus (wish, intention), 2) välttämättömyys, pakko (necessity, obligation) ja 3) mahdollisuus (possibility). Kyse on asteikoista, joissa modaalisuus reaalistuu eriasteisena ääriarvojen välillä. Lyons puhuu myös ei-modaalisista lauseista, jotka ovat lauseita, joissa todetaan yksinkertainen tosiasia eikä puhujan asennetta puhuttavaan ole pantu ilmi. (Lyons 1971: 307-309.)

Toinen mahdollisuus tarkastella moduksia ja modaalisuutta on käsittää ne viestinnän osatekijöiksi, kuten Householder ja

Halliday tekevät. Householder päättelee muun muassa puhujan asenteen perusteella, että on kaksi perusmodusta: väite (assertion) ja tahto (will). Kumpaankin voi liittyä kieltö, kysymys ja ehkä myös kielteinen kysymys. Neutraalia modusta ei ole lainkaan. Väittävään modukseen liittyvät "toisenasteisen illokutiiviset sävyt tuottavat modaliteetteja, joita modusten tavoin on kaksi: mahdollisuus ja välttämättömyys." Kummankin aste vaihtelee eli kummassakin on liukumaa, esimerkiksi varmasta luultavaan. (Matihaldi 1979: 20.)

Halliday käsittää modusjärjestelmän viestintätilanteeseen ja puhujan ja kuulijan rooleihin liittyväksi. Modusjärjestelmä ilmaisee puhujan roolivalinnan viestintätilanteessa. "Yksittäinen lause ilmaisee puhujan ja kuulijan välisen roolisuhteen ja lisäksi sen, että lauseella on tietty sisältö, joka pohjautuu puhujan kokemukseen ja tietoon ympäröivästä reaalisesta todellisuudesta maailmasta." Lausueessaan jotakin puhuja omaksuu tietyn roolin ja pyytää kuulijaa omaksumaan siihen sopivan roolin. Moduksen muuttuessa muuttuvat myös roolit. Modusmuotojen lisäksi modaaliverbit, modaaliset adverbit sekä esimerkiksi intonaatio ja äänensävy liittyvät puhujan rooliin Hallidayn mukaan. (Matihaldi 1979: 20.)

Modaalisuuden käsittäminen viestinnän osatekijäksi on perusteltua, koska lukija tai kuulija analysoi lukemaansa tai kuulemaansa vaistonvaraisesti tulkiten modaaliset ilmaukset muodostaen kuvan toisen viestijän asenteista ja suhtautumisesta tilanteeseen, puheena olevaan asiaan ja toisiin viestijöihin. Viestintään osallistuva reagoi modaalisiin ilmauksiin ja niistä saamiinsa vaikutelmiin ja muuntaa omaa käyttäytymistään ja puhettaan tilanteen mukaan.

2.2 Modaaliset verbit

Modaaliverbejä pidetään modaalisten asteikkojen tyypillisimpinä leksikaalistumina (Hakulinen - Karlsson 1979: 265).

Modaalisia verbejä ovat esimerkiksi joutua, osata, pitää, pystyä, saada, saattaa, sallia, suoda, täytyä, voida, joskin verbien jaottelussa modaalisiin verbeihin ja ei-modaalisiin verbeihin on erilaisia näkökulmia riippuen muun muassa siitä, miten ryhmä määritellään. Jos modaalisten verbien luokka määritellään ahtaasti, voidaan modaalisisina verbeinä pitää vain sellaisia verbejä, joiden merkitys vastaa episteemistä tai deonttista välttämättömyyttä tai mahdollisuutta (Matihaldi 1979: 103).

Yleisestä modaalisten verbien käsitteen määrittelystä poikkeaa määrittely, jossa modaaliverbin käsite perustuu pelkästään muodollisille ominaisuuksille, jolloin modaalisia ovat kaikki verbit, jotka saavat samasubjektisen infinitiiviobjektin. Näin määriteltynä myös verbit aikoa, alkaa, tahtoa ja tietää ovat modaalisia. Määrittely ei kuitenkaan ole täysin vakiintunutta. (Penttilä 1963: 620-621, Hakulinen - Karlsson 1979: 232, 264.)

Modaaliverbien yksi syntaktinen ominaispiirre on se, että ne saavat vain infinitiivikomplementin. Toinen modaaliverbien syntaktisista erikoisuuksista on se, että monet välttämättömyyttä tai deonttista mahdollisuutta eli lupaa ilmaisevista modaaliverbeistä saavat genetiivisubjektin.

Se matka teidän kerran pitäisi tehdä... (Aho:

Pr, s. 108)

Pitäisihän teidän jo siksi tuntea minut, että

tiedätte, mitä ajattelen. (Aho: Pr, s. 230)

Suhteellisen selvänä pidetään semanttista luokittelua, jonka mukaan modaaliset verbit olisivat yksi intensionaalisten verbien alaryhmä. Intensionaalisten verbien vaikutusalassa olevat "nominaalisten lausekkeiden tarkoitteet ovat tavalla tai toisella 'kuviteltuja'". Intensionaaliset verbit jaetaan kahteen ryhmään, modaaliverbeihin ja proposionaalista asennetta ilmaiseviin verbeihin. Modaaliverbeillä, kuten saada, sallia ja täytyä, ei ole yhtä kiistatonta henkilösubjektia

kuin proposionaalisia asenteita ilmaisevilla verbeillä, kuten aikoa, luulla, pystyä, tahtoa ja uskoa, eli verbeillä, jotka ilmaiseva puhujan erilaisia tajunnan- tai tunnetiloa ja jotka vaikuttavat sanotun tulkintaan. (Hakulinen - Karlsson 1979: 264.) On silti huomattava, että pintarakenteen kieliopillinen subjekti ei aina ole predikaattina olevan modaaliverbin tekijä, vaikka se olisikin infinitiivin tekijä (Vuoriniemi 1973: 312). (Ks. myös Boyd - Thorne 1969 ja Penttilä 1963: 620-621.)

Jotta verbi luokiteltaisiin modaaliseksi ja edelleen ryhmiteltäisiin episteemisiin tai deonttisiin modaaliverbeihin, täytyy tarkastella verbin merkitystä. Modaalisten verbien merkityksiä ovat tulkinneet teoksissaan Auli Hakulinen (1976), Hilikka-Liisa Matihaldi (1979, ks. erit. s. 106-110) sekä Jorma Vuoriniemi (1973).

Vuoriniemi käsittää modaaliverbit operaattoreiksi. Hän nimeää modaaliverbeille neljä operaattorikäyttöön liittyvää tehtävää: ne ilmaisevat 1) todennäköisyyttä, 2) tunnesuhtautumista, 3) aspektia sekä 4) tekemisen mahdollisuutta ja välttämättömyyttä. (Vuoriniemi 1973: 314.)

Vuoriniemi toteaa myös, että tilanteettomissa lauseissa (vrt. Chomskyn ydinvirke, ks. Vuoriniemi 1973: 28), modaaliverbit voivat 1) ilmaista toimijan asennetta, johon puhujan asenne samastuu; 2) olla rakenteeltaan kaksitulkitaisia siten, että puhujan asennetta ilmaiseva modaaliverbi saa saman asun kuin toimijan asennetta ilmaiseva modaaliverbi; 3) ilmaista yksinomaan puhujan asenteen tai muun kuin toimijan asenteen (mts. 322).

Esimerkiksi pelkäämistä tai uskomista merkitsevien verbien kohdalla kyse on subjektin tarkoitteen suhtautumisesta siihen, mistä lauseessa on puhe. Mahdollisuutta tarkoittavat verbit eivät kuitenkaan yleensä ilmaise subjektin tarkoitteen suhtautumista, vaan ilmauksen puhuja osoittaa arvelevaa mo-

daaliverbiä käyttäessään, että hän pitää ilmaistun asian toteutumista mahdollisena, mutta ei varmana. Kun arvelevan modaaliverbin subjektina on minä, ja vain silloin, on kyse pintaarakenteen subjektin suhtautumisesta ilmaisemaansa asiaan. (Matihaldi 1979: 103-104.)

Yleisimmät modaaliverbit suomen kielessä ovat voida, täytyä ja saada, joilla on myös runsaasti variantteja. Ne eivät aina ole yksiselitteisesti joko episteemisiä tai deonttisia eikä asiayhteyskään sitä aina paljasta. (Hakulinen - Karlsson 1979: 264.)

Kiinnostavampaa kuin tarkastella sitä, mitkä modaaliset verbit katkelmissa esiintyvät, on tarkastella sitä, mihin niiden ilmaisema modaalisuus kohdistuu, eli mitä täytyy tai saa. Samoin kiinnostavaa on tarkastella propositionaalisia asenteita ilmaisevia verbejä siitä näkökulmasta, millaisiin asioihin ja tilanteisiin niitä on liitetty ja mitä ne kertovat ja merkitsevät.

2.2.1 Verbiketjut

Verbiketjuilla tarkoitetaan sellaisia yleensä kaksi verbiä sisältäviä rakenteita, joissa ei ole kyse liittomuodoista. Verbiketjun verbeillä on oma leksikaalinen merkityksensä. Verbiketjut voidaan jakaa viiteen syntaktis-semanttiseen ryhmään ketjun ensimmäisen verbin syntaktisten ja merkityspiirteiden mukaan, 1) modaaliset verbit, 2) implikatiiviset verbit, 3) ei-implikatiiviset verbit, 4) olo- ja liikeverbit sekä 5) aistihavaintoverbit. (Hakulinen - Karlsson 1979: 230-232.)

Modaaliset verbiketjut voidaan jakaa edelleen kolmeen alaryhmään: 1) mahdollisuutta ja kykyä ilmaisevat, esimerkiksi en osannut salata; 2) välttämättömyyttä ja pakkoa ilmaisevat, esimerkiksi täytyy hankkia sekä 3) luvallisuutta ilmaisevat

verbiketjut, esimerkiksi annettiin laulaa. (Hakulinen - Karlsson 1979: 230-.)

2.3 Modaaliset adverbit

Erik Ahlman on vuonna 1933 Virittäjässä (s. 137-159) julkaisemassaan artikkelissa jakanut adverbit syntaktisin ja semanttisin perustein kolmeen ryhmään: 1) materiaalisiin, 2) intensiteetti- ja 3) modaaliadverbeihin. Ryhmien rajoista Ahlman huomauttaa kuitenkin, että ne ovat "jonkin verran epämääräiset".

Adverbien päälaajat ovat syntaktisessa suhteessa erilaisia, mutta historiallisesti ne ovat sukua toisilleen, ne ovat kehittyneet toisistaan. Tästä johtuu se ryhmiin jakamisen vaikeus, johon törmää joidenkin yksittäisten adverbien kohdalla. Sama adverbi voi esiintyä useamman ryhmän mukaisessa funktiossa, esimerkiksi adverbi oikein.

Se on oikein. (materiaalinen)

Se on oikein hyvä. (intensiteettiadv.)

En oikein ymmärrä, mitä tarkoitat. (modaalinen)

Kehityksen suuntana on ollut se, että intensiteettiadverbit ja modaaliset adverbit ovat kehittyneet materiaalisista. Koska modaaliset adverbit ovat painottomampia kuin materiaaliset ja intensiteettiadverbit, niillä on taipumus typistyä foneettisesti, esimerkiksi vain < vaivoin. (Ahlman 1933: 137-159.)

Materiaaliset adverbit ilmaisevat paikkaa, tapaa, aikaa ja tilaa. Intensiteettiadverbit puolestaan ilmaisevat jonkin ominaisuuden astetta ja vivahduksia. Modaaliset adverbit ilmaisevat puhujan subjektiivista suhtautumista siihen, mitä hän sanoo, missä määrin puhuja pitää sanomaansa pätevänä vai pitääkö lainkaan. Modaaliset adverbit ilmaisevat myös puhujan "rajoittavia tai laajentavia huomautuksia, tiettyjen sanojen

tai käsitteiden tähdentämistä". (Ahlman 1933: 143.) (Modaalisten adverbien merkityksistä ks. Matihaldi 1979: 99-.)

Modaaliset adverbit eivät muodosta luonnollista syntaktista luokkaa, mutta Ahlman löytää niille yhteisiä syntaktisia ominaisuuksia, joiden perusteella hän muodostaa modaalisista adverbista oman ryhmänsä. Vaikka modaalisten adverbien ryhmä on syntaktisesti kirjavin, voidaan siitä erottaa ainakin kolme alaryhmää. (Ahlman 1933: 137-159, Hakulinen - Karlsson 1979: 84.)

Modaaliset adverbit -ryhmän jäsenien yhteisiä syntaktisia ominaisuuksia ovat: 1) Modaaliset adverbit eivät rajoitu määrittämään vain tiettyjä ilmauskategorioita. Ne voivat määrittää substantiiveja, adjektiiveja, verbejä, lukusanoja, post- ja prepositioita, kokonaisia lauseita sekä myös materiaalisia ja intensiteettiadverbeja. Modaaliset adverbit voivat viitata myös muuhun puheen sisällykseen kuin edellä mainittuihin konstituentteihin. Tällöin lauseen sanojen painotus nousee merkittävään rooliin määritettäessä sitä, mihin modaalinen adverbi liittyy. (Ahlman 1933: 137-159.)

Olavi saapuu kai huomenna. (ei Pr:sta)

2) Modaalisia adverbejä eivät mitkään sanat voi määrittää. Tätä Ahlman (1933: 137-159) pitää modaalisten adverbien pää-tunnusmerkkinä. Modaalisia adverbejä ei voi määrätä edes toisilla modaalisilla adverbeilla. Ei siis ole mahdollista sanoa

* Ainakin ehkä Olavi vielä palaa. (ei Pr:sta)

Virkkeen

On valitettavaa, ettei Olavi tule. (ei Pr:sta)

valitettavaa voi saada määritteitä, mutta lauseen

Valitettavasti Olavi ei voi tulla. (ei Pr:sta)

valitettavasti ei voi saada määritteitä, ei siis voida sanoa *erittäin valitettavasti. Juuri se, ettei valitettavasti voi saada määritteitä, on Ahlmanin mukaan osoituksena siitä, että valitettavasti on kehittynyt modaaliseksi adverbiksi.

Modaaliset adverbit voivat kuitenkin esiintyä lauseessa vierkkäin, mutta silloin ne eivät määritä toisiaan vaan esimerkiksi koko lausetta.

Se oli kai suorastaan valhetta, että Elli häntä rakastaisi. (ei Pr:sta)

Lauseessa peräkkäin olevat modaaliset adverbit voivat toisiinsa vahvistaa toisiaan; samoin kuin rinnastava konjunktio ja modaalinen adverbi. (Ahlman 1933: 137-159.) Esimerkiksi

Elli osti vielä lisäksi metsämansikoita. (ei Pr:sta)

Kolmas modaalisia adverbeja yhdistävä syntaktinen ominaisuus on, että 3) modaalisia adverbeja ei voi rinnastaa keskenään. Modaalisia adverbeja ei voi rinnastaa myöskään muiden adverbien kanssa, esimerkiksi *varmaankin ja mielellään. Elliptiset ilmaukset ovat kuitenkin poikkeus, elliptisesti voidaan sanoa

Varmaankin Olavi sen tekee, jopa mielelläänkin. (ei Pr:sta)

Modaalinen adverbi ei voi edustaa lauseen subjektia tai predikaattia, mutta elliptisesti modaalinen adverbi voi edustaa koko lausetta.

Onkohan Elli sairas? - Tuskinpa. (ei Pr:sta)

Elliptisesti koko lausetta edustamassa voidaan käyttää etenkin adverbeja aivan, ehkä, epäilemättä, kenties, luultavasti, mahdollisesti, tietysti, todennäköisesti ja valitettavasti. Yhdistävänä tekijänä sopivilla adverbeilla on se, että ne eivät sisällä anaforista elementtiä eli ne eivät viittaa taaksepäin ennen sanottuun. (Ahlman 1933: 137-159.)

Ravila (1957: 147) on havainnut Ahlmanin (1933: 137-159) modaaloadverbeiksi luokittelemilla sanoilla ainakin kolmenlaisia tehtäviä: 1) ne ilmaisevat puhujan käsityksen lauseen ilmaiseman ajatuksen varmuudesta, todenperäisyydestä tai alkuperästä, 2) ne osoittavat sanotun suhdetta aikaisemmin sanottuun (näin ollen) sekä 3) ne osoittavat puhujan tunnetta. On huomattava, että eräät adverbit voivat kuitenkin

yhtäaikaa suhteuttaa ja ilmaista todenperäisyyttä (Vuoriniemi 1973: 282-).

Syntaktisesti modaaliset adverbit voidaan jakaa kolmeen alaryhmään. Ensimmäiseen modaalisten adverbien alaryhmään kuuluvat adverbit kuten ehkä, epäilemättä, tietenkin, tosiaan, tuskin. Ne esiintyvät adverbiaaleina ja määrittävät koko lausetta ja kuuluvat siten syntaktisesti samaan ryhmään kuin materiaaliset adverbit. Ensimmäisen ryhmän adverbit sijaitsevat lauseen alussa tai verbin jäljessä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 84.)

Ehkä mekin menemme, sanoi Olavi. (Aho: Pr, s. 139)

Te olette ehkä ensimmäinen, joka ei ole minua tuominnut ja joka... (Aho: Pr, s. 189)

Tuskin tulen, ainakaan tänä kesänä. (Aho: Pr, s. 274)

Toisen ryhmän adverbeja ovat ainakin, edes, jopa, juuri, myös, sentään, vain, vasta. Ne liittyvät mihin tahansa konstituenttiin eli muodostimeen, myös koko lauseeseen. Niiden vaikutusala siis vaihtelee.

-- siltä minusta ainakin tuntui, kun ensi kerran teidät näin -- (Aho: Pr, s. 167).

-- vasta täällä voisi oikein rakastaa... (Aho: Pr, s. 246)

Toisen ryhmän modaalisia adverbeja ei voi pitää selvästi adverbiaalisina sen paremmin kuin attribuutteina esiintyvänä adverbeinakaan, koska jakauma on erilainen. Puheena olevat sanat ovat tehtävältään samankaltaisia kuin esimerkiksi liitepartikkelit, joten ne voisi luokitella partikkeleiksi. (Hakulinen-Karlsson 1979: 84.)

Modaalisten adverbien kolmanteen alaryhmään kuuluvat sanat ovat myös partikkelinomaisia, esim. muka, muuten, sitä, toki, tosin. Ne sijaitsevat tunnusmerkittävästi ensimmäisen muodos-
timen jäljessä, ja niiden vaikutusala kattaa koko lauseen.

Ei toki, eihän teillä ole siihen aikaa. (Aho:

Pr, s. 158)

Tottahan nyt toki soutaa osannen, kun välistä vietään päiväkaudet vesillä. (Aho: Pr, s. 165)

Modaaliset adverbit edustavat kielessä suhteellisen korkeata kehitystasetta. Joidenkin modaalisten adverbien vastineita ovat verbien modusmuodot, jotka ilmaisevat synteettisesti sen, mitä modaaliset adverbit ilmaisevat analyyttisesti.

Hän tietää asiasta. (ei Pr:sta)

Hän kai tietää asiasta. (ei Pr:sta)

Suomen kielessä jotkut verbit ovat saaneet modaalisen apuverbin funktion, esimerkiksi taitaa ja mahtaa.

Hän taitaa arvata, mistä on kysymys. (ei Pr:sta)

Siellä mahtoi olla mukavaa, kun viivytte. (ei Pr:sta)

Modaaliset adverbit ilmaisevat tiiviisti ajatusprosesseja, joiden ilmaiseminen toisin vaatisi paljon sanoja. Esimerkiksi ilmaus Ainakin pastori Aarnio uskoo niin. merkitsee, että pastori uskoo varmasti. Joku muukin voi uskoa, mutta se ei ole varmaa, vaikka onkin mahdollista. Modaaliset adverbit antavat lausumalle usein subjektiivisen sävytyksen.

2.3.1 Irtonaiset adverbialit

Irtonaiset adverbialit jakautuvat kahteen pääryhmään, ei-kytkeviin kommenttiadverbialeihin ja kytkeviin konnektiiveihin. Kommenttiadverbialit ilmaisevat puhujan käsityksiä proposition varmuusasteesta, todenperäisyydestä tai alkuperästä. Usein ne ilmaisevat myös puhujan tunnepitoista asennoitumista sanottavaansa. Modaalistien elementtien ja kommenttiadverbialien välinen yhteys on selkeä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 206.)

Kommenttiadverbialia, kuten esimerkiksi ehdottomasti, ehkä, ilmeisesti, mahdollisesti, varmaankin, voisi luonnehtia

modaalisiksi. Kommenttiadverbiaalit voivat olla myös meta-tekstuaalisia ja liittyä myös proposition ulkomuotoon ja esitystapaan, esimerkiksi suoraan sanoen. Puhujan asenteita ilmaisevia kommenttiadverbiaaleja ovat mm. valitettavasti ja ymmärrettävästi.

2.4 Kielto eli negatio

Yksi modaalisuuden ilmentämiskeinoista on kielto. Puhuja ilmaisee suhtautumisensa proposition kieltämällä sen totuuden. Kielto on kannanotto tai kommentti tilanteessa, joka ei ole puhujan odotuksen mukainen. Kieltolause liittyy siten kontekstiin kiinteämmin kuin myöntölause.

Merkitykseltään kieltoa on pidetty muiden tulkintojen lisäksi sekä lausepiirteenä että modaalisena operatorina. Lähtökohتانani on, että kielto on operaattori eli sen vaikutusala voi vaihdella.

Kieltoverbin lisäksi kiellon ilmiäsuja ovat karitiiviadjektiivit, ei- ja epä- alkuliitteet sekä III infinitiivin abessiivi -mAtta. Joillakin adverbeilla on voimakkaasti kieltävä sävy, esimerkiksi tuskin. Kieltoverbiä heikompiä kiellon ilmaismaisia ovat myös "vähäistä määrää merkitsevät sanat" kuten harva, samoin predikaatit, jotka ilmaisevat vaikeutta tai estämistä.

Pimeässä oli hankala lukea. (ei Pr:sta)

Edelleen kiellon ilmiäsuja ovat sellaiset sanaparit, joista toinen esiintyy vain myönteissä yhteydessä ja toinen vain kielteisessä yhteydessä, esimerkiksi liitepartikkelit -kin ja -kAAAn ja adverbiparit kuten joskus - koskaan. (Hakulinen - Karlsson 1979: 266-.) Kiellon ehdottomuuteen vaikuttaa se, miten kielto on ilmaistu: kieltoverbin käyttö on ehdottomampi kuin esimerkiksi sellaisen adverbien käyttö, jolla on kieltävä sävy.

Kiellon yhteydessä voidaan käyttää myös kiellon vahvistimia, kuten ei ikinä, ei koskaan, ei sinne päinkään. Niillä ei ole polaarisuusparien tavoin myönteisiä vastineita. Vastaavan kaltaisia myöntöhakuisia ilmauksia kuitenkin löytyy, esimerkiksi pikku hiljaa, koko lailla. (Hakulinen - Karlsson 1979: 270.) Kiellon vahvistimet antavat yleensä modaalisen lisäsvyn lausumalle tai vahvistavat ainakin käsitystä, jonka lukija tai kuuliija saa lausuman esittäjän asennoitumisesta lausumaansa.

Jos lauseeseen sisältyy polaarisuusaineksia tai kieltohakuisia aineksia, voi siitä päätellä lauseen merkitykseen sisältyvän kielteisyyttä, vaikka lauseessa ei olisikaan kieltoverbiä. Lauseen merkityksen kielteisyyden voi saada aikaan myös vertailumuoto, parempi kuin luulin = ei niin huono kuin luulin, tietty aikasuhte tai retorislouonteinen kysymys.

Kielteisyyys voi sisältyä myös ei-implikatiivisiin verbeihin kuuluviin ns. NEG-implikatiivisiin verbeihin, esim. estää, luopua ja varoa. NEG-implikatiivisia ovat verbit, jotka vaikuttavat lauseessa päinvastoin kuin varsinaiset implikatiivit:

Olavi unohti tulla ajoissa. (ei Pr:sta)

NEG-implikatiivisten verbien kielteisyyys eroaa kieltoverbin kielteisyydestä siten, ettei niiden kielteisyyden vaikutusala voi vaihdella. (Hakulinen - Karlsson 1979: 233, 266.) NEG-implikatiiviset verbit ovat kiinnostavia modaalisuutta tarkasteltaessa, sillä yhdessä kontekstin kanssa ne saattavat valaista runsaastikin puhujan asenteita ja suhtautumista.

Kiellon kuvauksessa käytettävä jako ulkoiseen ja sisäiseen kieltoon on peräisin logiikasta. Erona ulkoisella ja sisäisellä kiellolla on kiellon vaikutusala: ulkoisen kiellon vaikutusalassa ovat performatiivit ja modaalit, sisäisen kiellon vaikutusalassa ne eivät ole. "Molemmissa on kyse koko proposition kohdistuvasta kiellosta; erona on vain se, mitkä muut

ainekset perusproposition lisäksi kielto sisällyttää vaikutusalaansa." (Hakulinen - Karlsson 1979: 266-267.)

Kiellon vaikutusalan ollessa laajimmillaan kiellon vaikutuksessa ovat koko proposition lisäksi myös sitä määrittävä modaalinen aines. Suppeampana kiellon vaikutus koskee vain propositionia, ei modaalialainesta. Kapein kiellon vaikutusala on silloin, kun kielto kohdistuu vain yhteen konstituenttiin tai sanaan. Normaalipainotteisissa lauseissa, jotka ovat modaalisesti merkitsemättömiä, kielto kohdistuu yleensä lauseen reumaosaan. Lauseen valinnaiset elementit, esimerkiksi adverbiaalit, kuuluvat yleensä kiellon alaisuuteen. (Hakulinen - Karlsson 1979: 268.)

Kaksinkertaisella kiellolla puhuja voi esittää "modaalisen varauksen proposition nähden". Lauseen sävy on varovaisempi kuin vastaavan myöntölauseen, jos lause sisältää kaksinkertaisen kiellon. Lause- ja sanakiellon yhdistelmä on yleisin kaksinkertaisen kiellon tyyppi. Kaksinkertaisia lausekieltoja suomen yleiskieli ei tunne, vaikka murteissa niitä esiintyykin (ks. esim. Savijärvi 1977: 38). (Hakulinen - Karlsson 1979: 271.)

Kieltolause on selvempi kannanotto tilanteeseen kuin myöntölause. Se on myös enemmän sidoksissa kontekstiin kuin myöntölause. Kiellon perusmerkitys on, että kun kieltoa käytetään, hylätään lauseen propositio epätotena, vaikka se "oletetaan hyväksyttävän todeksi". Kieltolauseetta voi käyttää myös selityksenä, oikaisuna, pelkkänä toteamuksena tai myöntymisenä edelliseen puheenvuoroon (Ei ostetakaan). (Hakulinen - Karlsson 1979: 272.)

2.5 Modukset modaalisisina ilmauksina

Moduksilla tarkoitetaan niitä verbin päätteitä, jotka ilmaisevat puhujan tavan esittää verbin ilmaisema tekeminen.

Ikola pitää tätä määritelmää harhaanjohtavana ja tähdentää, että modukset ilmaisevat puhujan suhtautumista lausumaansa (Ikola 1977: 54-55). Yleisin verbin moduksista on indikatiivi, joka esittää tekemisen sellaisenaan. Muita moduksia suomen kielessä ovat konditionaali, potentiaali ja imperatiivi.

Modusten semanttinen jaottelu lähtee sellaisista kategorioista kuten "sanominen" ja "ohjaileminen" ja puhuu eri syntaktisista ja leksikaalisista keinoista ilmaista esimerkiksi "arvailua" ja "epäilyä" (ks. Matihaldi 1979, Allwood 1976: 126). Syntaktisesti tarkastellen moduksina pidetään vain niitä erilaisia asenteiden tms. ilmaisimia, jotka ovat kieliopillistuneet eli saaneet joko vakiintuneen morfologisen tunnuksensa verbiin tai sitten ilmenevät tietynrakenteisena lausetyypinä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 273.)

Morfologinen modus eli verbiin liittyvät modukset sekä syntaktiset modukset eli lausetyypit, huudahdus-, käsky-, kysymys- ja väitelause, ovat osittain päällekkäisiä. Imperatiivi muodostaa oman lausetyypinsä eli käskylauseen sen lisäksi, että se on verbin tunnus. Lausetyypeistä vain käskylauseeseen sopii ainoastaan yksi verbin modus, imperatiivi, muihin lausetyyppeihin käy vaihtoehtoisesti vähintään kaksi verbin modusta. (Hakulinen - Karlsson 1979: 273.)

Verbimodus on, imperatiivivia lukuun ottamatta, semanttisesti ajateltuna lähinnä episteemistä, sitä voidaan pitää synteettisenä keinona ilmaista modaalisia asteikoja. Lausetyypit taas liittyvät verbimodusta enemmän pragmatiikkaan. Ne ovat puhefunktioiden kiteytymiä.

2.5.1 Indikatiivi

Sekä semanttisesti että syntaktisesti tarkastellen yleisin verbimoduksista on indikatiivi (Hakulinen - Karlsson 1979:

274). Indikatiivi on tunnukseton modus. Kaikki tempus- ja persoonapäätteet esiintyvät verbin indikatiivissa normaalisti.

Indikatiivi ilmaisee tekemisen sellaisenaan ilman puhujan kannanottoa tekemisen laatuun eli se ei yksinään sijoita ilmausta modaalisuusasteikolle. Jos myönteisessä väitelauseessa ei ole modaalista ilmausta ja sen verbi on indikatiivissa, oletetaan kuitenkin, että puhuja pitää lauseen propositiota totena. Kun modaalisuutta ilmaistaan esimerkiksi adverbeilla (eli analyttisesti) verbistä käytetään yleensä indikatiivimuotoa. (Hakulinen - Karlsson 1979: 274, Karlsson 1983: 160.)

2.5.2 Potentiaali

Potentiaali on moduksista harvinaisin, se esiintyy lähes pelkästään kirjoitetussa yleiskielessä. Potentiaali saa episteemisen mahdollisuuden merkityksen, se ilmaisee verbin tekemisen mahdollisena tai ajateltavissa olevana tai kielteisesti mahdottomana tai ei ajateltavissakaan olevana:

Hän lienee lukenut paljon. (ei Pr:sta)

Hän ei liene lukenut paljoa. (ei Pr:sta)

Deonttisuutta potentiaali voi ilmaista, jos se kohdistuu puhuteltavaan ja verbimuoto tulkitaan kehotukseksi. (Hakulinen - Karlsson 1979: 274.)

Kirjoittanette kuitenkin minulle. (ei Pr:sta)

Koska potentiaali on ennen kaikkea kirjoitetun yleiskielen ilmaus, sitä käytetään "tavallisesti objektiivisessä episteemisessä merkityksessä" eli ilmaistaessa yleistä, tilastoista peräisin olevaa tai "luotettavista lähteistä" peräisin olevaa arvelua. Kysymyslauseessa potentiaali saa aikaan sen, että kysymykseen tulee retorinen sävy, jolloin vastausta ei enää odoteta. (Hakulinen - Karlsson 1979: 274).

Haitanneeko tuo mitään? (ei Pr:sta)

Jos puhuja haluaa korostaa arvelevaa asennettaan, hän ei pysty siihen potentiaalin sidonnaista tunnusmorfeemia käyttäen. Arvelevan asenteen esiin nostamisessa on käytettävä muita "arvelemisen" ilmaisimia; erityisesti tähän sopivat modaaliset adverbit. Samalla puhuja tulee ilmaisseeksi arvelunsa "todennäköisyysasteen". (Matihaldi 1979: 122.)

Potentiaalin kirjakielimäisyys on ehkä syynä siihen, että potentiaalin sisältävä lausuma saa herkästi modaaliseksi liäsävykseen teennäisyyden, jäykistelyn, tärkeilyn tai vastavasti leikkimielisyyden, jollei lausuma jo sinänsä ole retorissävyinen ja fraasinomainen. Jo potentiaalin käyttämisen valitseminen ilmaisee modaalisuutta, mutta millaisesta modaalisuudesta on kyse, sen ratkaisee yleensä vasta konteksti. Arkikielessä potentiaalia vastaakin usein taittaa + I ind. lyhyempi muoto -yhdistelmä tai ehkä, -hän, kai, kaiketi, kylä(pä), -pä, totta(pä) + indikatiivimuoto (Penttilä 1963: 475).

2.5.3 Konditionaali

Konditionaali ilmaisee tekemisen ehdonalaisena, todennäköisenä. Konditionaali voi ilmaista myös, että puhuja pitää propositiota todenvastaisena tai puhuja esittää oman tulkintansa asiasta. Esitetty asia ei välttämättä ole varma tosiasia. Konditionaali voi myös vain implikoida, ettei puhuja tiedä tai välitä siitä, onko propositio tosi vai ei. (Hakulinen - Karlsson 1979: 275-.) "Konditionaalnin valinta sitoo puhujan ja kuulijan 'mahdollisesti todenvastainen' -tulkintaan" (Matihaldi 1979: 98). Esimerkiksi lause

Elli ajatteli, että Olavi tulisi kyllä. (ei Pr:sta) sisältää merkityksen 'todennäköisesti tulee, mutta voi olla tulemattakin, on mahdollista, ettei tulekaan'.

Siron (1964: 83-84) mukaan konditionaali antaa lauseelle epäilevän tai varovaisen sävyn tai lauseeseen voi sisältyä

arvelu. Sivulauseessa konditionaali "usein osoittaa, että ehto tai myönnytys tai vertaus ei ole varma eikä todenmukainen".

Käytettäessä konditionaalia jos-sivulauseessa, lause esittää ehdon, jonka toteutuessa tai pätiessä nyt todenvastainen propositio olisi totta. Jos-lause kuvaa "vaihtoehtoisen maailman, joka poikkeaa reaali maailmasta yhdessä tietyssä suhteessa". Mikäli konditionaalissa jos-lauseessa on kieltä, kieltä kohdistuu todenvaistaiseen mahdollisuuteen. (Hakulinen - Karlsson 1979: 275.)

Jos en olisi naimisissa... (= jos ei olisi niin, että olen naimisissa...) (ei Pr:sta)

Referoivissa että-lauseissa konditionaalilla ilmaistaan, että puhuja ei esitä propositiota varmana, vaan jättää omasta puolestaan asian todenperäisyyden avoimeksi (Hakulinen - Karlsson 1979: 275).

Minä luulen, etten olisi teitä enää tuntenutkaan... (Aho: Pr, s. 107)

Konditionaalia käytetään usein konventionaalituneesti kohteliaisuusilmauksissa ja konditionaali voidaankin tulkita myös kysymystä lieventäväksi tai kehotukseksi.

2.5.4 Imperatiivi

Imperatiivi ei ilmaise samalla tavalla puhujan suhtautumista propositioon kuin indikatiivi, potentitaali ja konditionaali. Imperatiivia voidaan pitää käskemisen puhefunktion kieliopillistumana. Sen lisäksi, että imperatiivi on verbin tunnus, se myös muodostaa oman lausetyyppinsä, käskylauseen. Käskeminen kohdistuu yleensä läsnäolevaan tai kuviteltuun puhuteltavaan. (Hakulinen - Karlsson 1979: 289.)

Matihaldi (1979: 129-) puhuu ohjailevista lauseista, jotka ovat syntaktisen moduksen perusteella käskyjä, joissa morfo-

loginen modus on imperatiivi, tai kysymyksiä, joissa morfologinen modus on indikatiivi, ja ensisijainen puhefunktio on ohjaileva. Lausetyypiltään ohjailevat lauseet ovat käsky- ja kysymyslauseita.

Ohjailevissa lauseissa puhuja "velvoittaa toimimaan siten, että asiasisällöstä tulee tosi, ja puhuteltava on samalla ilmauksen asiasisällön toteuttaja" tai puhuja "haluaa kuulijalta tietoa, joka täydentää proposition todeksi, mahdolliseksi tai epätodeksi. Puhuja itse ei tiedä jotakin ja haluaa puhuteltavan täyttävän tämän tietovajeen." Tällöin ohjailemisen alamerkitys on kysyvä. (Matihaldi 1979: 129-130).

2.6 Lausemodukset

Lausemoduksilla tarkoitetaan syntaksiin kiteytyneitä moduksia, lausetyyppejä. Perinteisesti on erotettu neljä lausetyyppiä: 1) väite- eli deklaratiiivilause, 2) kysymys- eli interrogatiivilause, 3) käsky- eli imperatiivilause sekä 4) huudahdus- eli eksklamatiivilause. (Hakulinen - Karlsson 1979: 276.)

Matihaldi (1979: 29) ryhmittelee suomen lausetyypit peruspuhefunktion mukaan kolmeen ryhmään: 1) väitelauseet, joiden peruspuhefunktio on deskriptiivinen, eli väittävät eli esittävät; 2) käsky- ja kysymyslauseet, joiden peruspuhefunktio on direktiivinen, eli ohjailevat sekä 3) toivomus- ja huudahduslauseet, joiden peruspuhefunktio on ekspressiivinen, eli ilmaisevat lauseet.

Austinin (1962) puheaktiteorian lähtökohtana oli toteamus, että kielessä on paljon sellaisia lauseita, jotka eivät sovellu totuusarvoilla operoivan semantiikan tarkasteluun. Tällaisina lauseina hän piti lauseita, joita lausumalla puhuja tekee muunkin kuin verbaalisen teon, ja tällöin lause toimii teon erottamattomana osana. Näitä lauseita Austin

nimittää performatiivilauseiksi ja niitä verbejä, joista performatiivinen elementti paljastuu suoraan, Austin nimittää performatiiviverbeiksi. Performatiivit ovat merkittävässä roolissa Austinin puheaktiteoriassa. (Hakulinen - Karlsson 1979: 260.)

Puheaktiteorian mukaan mistä tahansa puheaktiksi käsitettävästä lausumasta voidaan erottaa sen perusmerkitysten lisäksi sen puhefunktionaalinen vaikutus eli illokutiivinen sävy. (Austin 1962.) Illokutiivisia sävyjä ovat esimerkiksi käsky, kehoitus, lupaus ja uhkaus. Joskus sävy näkyy suoraan, esimerkiksi kysymyslauseen rakenteesta silloin, kun todella kysytään. Aina ei kuitenkaan ole mitään ulkoista merkkiä illokutiivisesta sä-vystä ja tällöin konteksti saattaa paljastaa illokutiivisen sävyn. Esimerkiksi lauseen

Nyt ulkona pakastaa. (ei Pr:sta)

illokutiivinen sävy voi olla mm. varoitus, tiedotus tai selitys.

Illokutiiviset sävyt voidaan karkeasti jakaa kuuteen oletettuun ryhmään: 1) toteamukset, 2) käskyt, 3) kysymykset, 4) huudahdukset, 5) fraasi-ilmaukset ja 6) institutionaaliset performatiivit. Ryhmiä nimitetään puhefunktioiksi ja niistä kukin sisältää (avoimen) joukon semanttisesti ja pragmaattisesti toisiaan lähellä olevia sävyjä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 260.)

Kullakin puhefunktioilla on oma lausetyyppinsä, jona se perustapauksessa toteutuu: toteamukset väitelauseina, käsky imperatiivilauseina, kysymykset interrogatiivilausena, huudahdukset huudahduslauseina. Kuitenkin kaikkia lausetyyppejä voidaan käyttää toissijaisesti muissa puhefunktioissa. Pragmatistien puhefunktioiden ja rakenteellisten lausetyyppien välillä vallitsee siis jonkinlainen korrelaatio. Sen sijaan illokutiivisen sävyn määrittämiseen vaikuttavat paljonkin kontekstuaaliset seikat. Illokutiivisten sävyjen tutkimus kuuluukin ennemmin pragmatiikan alaan. (Hakulinen - Karlsson

1979: 261.) Tekstikatkelmia tarkastellessani olekin käsitellyt puheakteja ja illokutiivisia sävyjä vain esimerkinomaisesti.

2.6.1 Väitelause

Väitelausetta pidetään eri kielioppimalleissa lauseen rakenteellisesti tunnusmerkittömänä. Transformaatiokieliopissa väitelause on kuvattu perussäännöillä, ja muut lausetyypit on johdettu väitelauseesta eli "ydinlauseesta". Tämä on ymmärrettävää, sillä väitelauseeseen ei liity rakenteellisia eikä puhefunktionaalisia rajoituksia. (Hakulinen - Karlsson 1979: 277.)

Väitelauseen perustapaukseen sisältyy merkitys, että puhuja pitää totena esittämänsä lauseen propositiota. Tästä johtuu, että väitelauseen perusfunktiona on pidetty toteamusta. Yleistä kuitenkin on, että väitelauseeseen liittyy lisäsävyjä tai se on "toissijaisesti" jotakin muuta kuin toteamus, esimerkiksi käsky, kehotus tai huudahdus.

Yksi osoitus siitä, että väitelause on tulkittavissa vain käskyksi tai kehotukseksi on se, että kuuliija ei voi reagoida niihin, kuten hän reagoisi varsinaiseen väitteeseen, eli sanomalla esimerkiksi "Niin", vaan hän reagoi niihin kuten imperatiivilauseisiin, esimerkiksi sanomalla "Selvä". (Hakulinen - Karlsson 1979:277.) Tällaisia toissijaisia käskyjä ovat esimerkiksi lauseet

Lähdetään soutelemaan. (ei Pr:sta) (vrt. lähtekääme)

... ja teidän täytyy antaa se minulle anteeksi.

(Aho: Pr, s 257) (vrt. antakaa anteeksi)

Et voi tulla mukaamme nyt. (ei Pr:sta) (vrt. älä tule)

Ensimmäisessä esimerkissä käskytulkinna aiheutuu passiivin inklusiivisesta (mon. I pers.) käytöstä. Esimerkeissä "teidän täytyy antaa anteeksi" ja "et voi tulla" käskytulkinna aiheutuu deonttisen modaalin käyttämisestä II persoonan yhteydessä.

Ero kielioppiin tai sanastoon vakiintuneiden merkitysten ja tilanteen nojalla implikoituvien merkitysten välillä on selkeä. Kontekstin osuus tulkinnaassa korostuu jälkimmäisessä tapauksessa ja joskus konteksti on ainoa, joka paljastaa, mistä funktiosta on kyse.

Kaikki paitani ovat likaisina. (esim. pese ne)

Poliisi tulee. (esim. äkkiä pakoon)

(Esimerkkilauseet eivät ole Papin rouvasta.)

Jotta väite tulkittaisiin kysymykseksi, on siinä oltava jokin kysymystä tai arvelua ilmentävä elementti, esimerkiksi ehkä, kai, kaiketi, tai sitten yhteiseen tietoon vetoava partikkeli -hAn, -kAAn, jotka ilmaisevat toisaalta myös arvelua tai epäilyä. Väitettä voidaan myös täydentää tarkistus-kysymyksellä, jolloin koko ilmaus saa tarkistus-kysymyksen luonteen. "Merkitysero kysymyksen ja toteamuksena julkituodun epätietoisuuden välillä ei tietenkään ole suuri; kysymyksen voi katsoa lähtevän epätietoisuudesta." (Hakulinen - Karlsson 1979: 278.)

Väitelauseilla voi olla myös lisämerkityksiä. Lisäsävyn antavia kielen elementtejä ovat muun muassa niin sanotut pragmaattiset partikkelit, -hAn, -kin, joiden varsinainen tehtävä lauseessa on tuottaa jokin lisämerkitys. Näin on esimerkiksi lauseissa

- Ladossako sitä tehdäänkin? (heinää)

- Jo minä olen haravoinutkin ja keittänyt kahvia ja aioin taas juuri lähteä, kun te tulitte. (Aho, Pr, s. 183.)

Lisämerkityksen sisältö riippuu partikkelin vaikutusalasta ja siitä, minkärakenteiseen lauseeseen se on liittynyt. Myös sellaiset partikkelit, joita voidaan käyttää itsenäisinä sanoina, esimerkiksi kyllä, muka, sentään, toki ja vielä, voivat antaa lauseelle lisämerkityksen. (Hakulinen - Karlsson 1979: 279.) Esimerkiksi lauseet (eivät Papin rouvasta)

Elli kiipesi vielä kellotapuliin.

Elli kiipesi muka kellotapuliin.

Elli kiipesi sentään kellotapuliin.

saavat kaikki erilaisen lisämerkityksen. Ensimmäisessä lauseessa Elli on kiivennyt muuallekin kuin kellotapuliin. Toisessa lauseessa paljastetaan, että Elli ei todella kiivennyt kellotapuliin, vaan mahdollisesti jonnekin muualle tai ei minnekään. Kolmas lause paljastaa, että Elli on kellotapuliin kiivetessään tehnyt merkittävän teon.

Kun ajan adverbeja käytetään muussa merkityksessä kuin temporallisessa, ne ilmaisevat ihmetystä, vakuuttelua, tehostamista tai niitä on käytetty emfaattisesti (Hakulinen - Karlsson 1979: 279), esimerkiksi

Kyllä Olavi hänet aina voittaisi. (ei Pr:sta)

Myös pronomineja ja kvanttoreita voi käyttää toissijaisessa tehtävässä, jolloin ne antavat lauseelle lisämerkityksen (Hakulinen - Karlsson 1979: 279).

Täällä sitä rehkitaan pellolla. (ei Pr:sta)

Muutkin kieliopilliset morfeemit kuin liitepartikkelit voivat olla toissijaisessa käytössä. Edellytyksenä on kuitenkin se, ettei konteksti mahdollista morfeemin "varsinaista merkitystä". Esimerkiksi konditionaalia voidaan käyttää paitsi todenvastaisuuden ilmaisimena myös tekemään lauseesta ehdotus, esimerkiksi

Liina olisi ehkä ollut halukas.

jossa adverbi ehkä vielä korostaa mahdollisuutta. Monikon tunnus voi olla isottelun merkki ja päätteellinen objekti päätteettömän sijaan vihjaa, että puhuja epäilee lauseen totuudellisuutta. (Hakulinen - Karlsson 1979: 280.)

Edellä on esitelty keinoja, joilla väitelauseen peruserkitykseen saadaan lisämerkityksiä. Lisämerkityksillä puhuja voi ilmaista tai vihjaista, mitkä ovat hänen omia käsityksiään tai arvioitaan puhutusta asiasta. Aihetta lähellä on myös pragmaattinen presuppositio, johon en tässä puutu.

2.6.2 Kysymyslause

Matihaldi (1979: 165) määrittää kysymyksen seuraavasti: "kysymys muotoutuu kysymisen peruspuheaktissa, jossa puhujan kysyvä tarkoitus ja puheaktin suorittamiseen liittyvä kysyvä illokutiivinen perussävy kieliopillistuvat kysymyksen tunnusmerkkiainekseksi".

Matihaldi (1979: 165-166) määrittää kysymykselle myös onnistumisehdot illokutiivisen aktin osalta: 1) Puhuja on epävarma ilmauksen tai sen osan paikkansapitävyydestä. 2) Puhuja uskoo, että puhuteltava tietää puhujan ilmauksen paikkansapitävyyden eikä ilman kysymystä anna puhujalta puuttuvaa tietoa, mutta vastaa kysymykseen puhujan edellyttämällä tavalla. 3) Puhuja pyrkii kysymyksellään siihen, että puhuteltava vastaa, eli puhujan tarkoituksena on saada haluamansa tieto. Ehdot edellyttävät, että puhuja todella ei tiedä kysymyksensä vastausta eli että kyseessä on aito kysymys.

Semanttisesta näkökulmasta tarkasteltuna kysymystä voidaan pitää käskylauseen lähisukulaisena eli kysymys olisi puhujan käsky tai kehoitus puhuteltavan antaa kysyjältä puuttuva tieto. Tässä tulkinnassa otetaan huomioon sekä puhujan reaktio että kuulijalta odotettava reaktio. Toinen tulkinta on, että kysymys on toteamuksen kanssa samankaltainen, jolloin kysymyksessä vain tuotaisiin julki epätietoisuus tai epäily. (Hakulinen - Karlsson 1979: 281, Matihaldi 1979: 165-.)

Suomen kielessä on selvät morfologiset keinot muodostaa kysymyksiä, interrogatiivipronominin kuten kuka ja mikä sekä

kysymyspartikkelit. Usein kysymyslauseissa käytetty aines on liikepartikkeli -hAn, jolla on modaalisuutta ilmentävä merkitys. Kun -hAn liittyy joko/tai -kysymykseen se aiheuttaa joko epäilevän sävyn tai lieventää kysymystä. Hakukysymykseen liittyessään -hAn lieventää tai tekee kysymyksestä retorisuusluonteisen. Kun väitelause on toissijaisena kysymyksenä, siihen voi sisältyä "tiettyjä kieliopillisia tai leksikaalisia morfeemeja" (ks. s. 33). (Hakulinen - Karlsson 1979: 281, 288.)

Kysymyslauseet, myös epäsuorat kysymykset, voidaan jakaa kahteen pääryhmään: 1) vaihtoehto- ja 2) hakukysymyksiin. Vaihtoehtokysymykset voidaan jakaa edelleen kahteen ryhmään: 1) disjunkttiiviset kysymykset sekä 2) joko/tai -kysymykset. (Hakulinen - Karlsson 1979: 281.)

Vaihtoehtokysymyksiin kuuluva disjunkttiivinen kysymys on kysymys, jossa vastaajan on valittava kahdesta vaihtoehdosta. Tällainen kysymys muodostetaan usein kysymyspartikkelin -ko ja vaihtoehtoa ilmaisevan vai-sanalla.

Menikö Elli ongelle vai vain soutelemaan? (ei Pr:sta)

Joko/tai -kysymys eroaa disjunkttiivisesta kysymyksestä siten, että se ei tarjoa vaihtoehtoa. Joko/tai -kysymykseen käy vastaukseksi verbin toisto sekä "kyllä" tai "ei". (Hakulinen - Karlsson 1979: 281.)

Saako olla kahvia? (Aho: Pr, s. 117)

Luuletko, että hän lähtisi minulle? (Liina Olaville vaimoksi) (Aho: Pr, s. 155)

Joko/tai -kysymykset ovat yleisempiä kuin kaksi vaihtoehtoa tarjoavat kysymykset. Yleisimmissä joko/tai -kysymyksissä -ko liittyy verbiin ja tällöin kysymyksen vaikutusalassa on koko propositio. Joko/tai -kysymys voidaan muodostaa myös siten, että kysymys kohdistuu vain yhteen lauseenjäseneen, tai siten, että kysymys kohdistuu määräkonstituenttiin, jolloin -ko

liitetään kyseiseen konstituenttiin eikä verbiin. (Hakulinen - Karlsson 1979: 282.)

- Saammeko olla aivan varmat, että tulette?
- Saatte olla. (Aho: Pr, s. 271)

- Kuinka onkaan... vieläkö isänne elää? --
- Ei hän enää elä... hän kuoli kaksi vuotta sitten. (Aho: Pr, s. 108)

Kysymyksen kohdistumisen voi osoittaa myös muilla fokusointikeinoilla, joita ovat esimerkiksi liite -kin, muut liitepartikkelit sekä harvemmin käytetty lohkorakenne ja vapaa määräite (Hakulinen - Karlsson 1979: 282).

Hakukysymykset kohdistuvat vain yhteen konstituenttiin. Muilta osin puhuja on propositiosta selvillä. Hakukysymys aloitetaan k- tai m-alkuisella pronominilla tai PRO-adverbilla. Vastaukseksi hakukysymykseen käy mikä tahansa kontekstiin sopiva vastaus; hakukysymys on siis avoin kysymys. Kysymys saattaa "näennäisesti" kohdistua yhteen konstituenttiin, mutta samalla koko propositio voi olla kysyjälle epäselvä, esimerkiksi:

Mitä on tapahtunut? (ei Pr:sta)

Kysymyksen kohteena voi olla myös jokin yksityiskohta tutusta tapahtumasta:

Minkä kirjan Olavi sai mukaansa pappilasta? (ei Pr:sta)

Hakukysymys voi olla myös moninkertainen eli yhdessä kysymyslauseessa on useita interrogatiivipronomineja:

Kuka antoi kirjan kenelle? (ei Pr:sta)

(Hakulinen - Karlsson 1979: 282-284.)

Illokutiivisen sävyn mukaan voidaan erottaa viisi kysymyslauseiden ryhmää (jako ei ole tyhjentävä): 1) aidot kysymykset, 2) tarkistus-kysymykset, 3) retoriset kysymykset, 4) hämmästelkysymykset ja 5) kehotukset ja pyynnöt. Aidot ja tarkitus-kysymykset ovat illokutiivisestikin selviä kysymyksiä, muut

ryhmät edustavat erilaisia kysymyslauseiden toissijaisia käyttäjiä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 285.) Kysymyksen sijoittaminen johonkin ryhmään perustuu pitkälti siihen, millainen modaalinen asennoituminen siitä ilmenee eli mitä kysyjä kysymyksellään tahtoo saavuttaa.

Aidon kysymyksen onnistumisehtona on puhujan tarkoitus saada informaatiota. Kun aito kysymys on vaihtoehtokysymys, sillä haetaan tietoa proposition todenperäisyydestä, onko asia totta vai ei. Kun aito kysymys on hakukysymys, haetaan tietoa variaabelin eli k- tai m-alkuisen pronominin tarkoitteesta. (Hakulinen - Karlsson 1979: 286, Matihaldi 1979: 165-.)

Tarkistus­kysymyksen tarkoituksena on saada tietoa siitä, tietääkö puhuteltava "oikean" vastauksen eli "pystyykö puhuteltava täydentämään propositiota kysyjän sopivaksi katsomalla tavalla". Tarkistus­kysymyksen esittäjä ei itse ole tietämätön itse asiasta vaan ennemmin siitä, tietääkö puhuteltava vastauksen. (Hakulinen - Karlsson 1979: 286.) Tarkistus­kysymykiksi voidaan laskea myös sellaiset kysymykset, joiden tarkoituksena on varmistaa, että puhuteltava on samaa mieltä aiemmin esitetystä asiasta tai ainakin ymmärtänyt, mitä kysyjä on aiemmin esittänyt.

Retoriset kysymykset ovat rakenteeltaan kysymyksiä, mutta niiden puhefunktio ei ole kysymys. Puhuja ei siis odota kuulijan vastaavan kysymykseen. "Retorinen kysymys on puhefunktioiltaan toissijainen toteamus, joka eroaa väitelauseesta siten, ettei se esitä väitettä kirjaimellisesti vaan impikoiden. Retorinen kysymys ilmaisee puhujan asenteita, esimerkiksi ihmetystä, hämmennystä, paheksuntaa. Retoristen kysymysten ja toissijaisten toteamusten, kehotusten ja huudahdusten välinen raja on häilyvä." (Hakulinen - Karlsson 1979: 286.)

Hämmästelykysymys ei ole illokutiivisesti kovin selvä. Yleisin hämmästelykysymyksen esiintymistapaus on sellainen, että puhuja ei ota uskoakseen asiantilaa, jonka on juuri havain-

nut, nähnyt tai kuullut. Hakulinen ja Karlsson esittävät, että hämmästelykysymys esitetään lähinnä huomion kohdistamiseksi tai lisävakuuttelun saamiseksi. Ero hämmästelyn ja huudahduksen välillä on hyvin vähäinen. (Hakulinen - Karlsson 1979: 287.)

Kysymys voi olla myös toissijainen kehotus, pyyntö tai käsky. Kysymyslauseen käyttäminen käskynä edellyttää tiettyjen onnistumisehtojen toteutumista. Näistä ehdoista tärkein on se, että puhuteltava on näköyhteydessä puhujaan. Huomattava on, että "sellainen käskyä implikoiva kysymys, jonka rakenteeseen tai intonaatioon ei sisälly mitään merkkiä siitä, että kyseessä on toissijainen käyttö, tulkitaan toisissijaisesti vain, mikäli lauseen merkityssisältö sekä puhetilanne tällaiseen johdattavat." (Hakulinen - Karlsson 1979: 287.)

Kysymyslause toissijaisena kysymyksenä eli asiaa kiertävä yksinkertainen kysymys ja epäsuora kysymys lieventävät yksinkertaisen kysymyksen jyrkkyyttä. Onnistumisehtona on kuitenkin tietty etäisyys puhujan ja kuulijan välillä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 288.) Esimerkiksi

Saanko kysyä, miksi et voi lähteä täältä? (ei Pr:sta)

Onko teillä kelloa? (= paljonko kello on?) (ei Pr:sta)

Epäsuoria kysymyksiä ovat kysymykset, jotka on upotettu subjektiksi tai objektiksi. Epäsuorien kysymysten puhefunktioita ei voi tulkita ilman, että huomioidaan sen verbin merkitys, jonka komplementtina ne esiintyvät. Epäsuorat kysymykset voivat olla sekä vaihtoehto- että hakukysymyksiä. (Hakulinen - Karlsson 1979: 284.)

2.6.3 Käskylause

Käskylauseen ominaispiirteitä on subjektikonstituentin puuttuminen. Päätteillä voidaan kuitenkin osoittaa, onko puhuteltavia yksi vai useampia. Käskylause on aina preesensissä ja tyypillisesti käskylause on suomessa verbialkuinen. Käskenen voi liittyä vain hallitsevan lauseen verbiin eli käsky on päälauseilmiö, imperatiivia ei siis voi upottaa. Käskenen sävyn ulkopuolelle jäävät luonnehtivat, eksistentiaaliset, sää- ja kvanttorilauseet sekä kokijarakenteet. Modaalisuuteen keskittyvän tarkastelun kannalta huomattavaa on, että yksi käskylauseen ominaispiirre on se, että siihen eivät käy episteemiset modaaliset adverbit. Ei siis voida sanoa

*Mene mahdollisesti soutelemaan.

(Hakulinen - Karlsson 1979: 289.)

Illokutiivisesti käskylause voi olla paitsi käsky myös toivomus, ohje, suositus, myönnytys tai toteamus. 2. persoonan imperatiivilause on lähimpänä käskyä. Konteksti vaikuttaa siihen, tulkitaanko käsky jyrkän vaativaksi vai kehoitukseksi. Puhujan arvovalta-aseinkin vaikuttaa tulkintaan: käsky, vaatimus vai pyyntö, neuvo tai vetoamus. Kauimpana käskystä ovat ehdotus-tulkinnat ja toisaalta uhkaus-tulkinnat. Imperatiivimuotoiset lauseet ovat puhefunktioltaan hyvin epäyhtenäinen ryhmä.

Käskyihin sisältyy, samoin kuin deonttisiin modaali-ilmauksiin, välttämättömyys tai mahdollisuus, pakko tai salliminen. Preesens-muotoinen deonttinen toteamus voidaankin usein korvata käskylauseella. (Matihaldi 1979: 131.)

Käskyksi voidaan luokitella kaikki ilmaukset, joissa proposition lisäksi on erotettavissa merkitysaines 'minä tahdon toteutuvan (proposition)'. Käsky suuntautuu aina tiettyyn kohteeseen, puhuteltavaan, jonka tahdotaan tekevän käskyssä ilmaistu teko. Käskyn toteutuminen sijoittuu aina tulevaisuuteen, ei ole mahdollista kärkeä tekemään jotakin ennen puhe-

tilannetta, tästä syystä käsky on aina preesens-muotoinen. (Matihaldi 1979: 132-.)

2.6.4 Huudahduslause

Huudahduslause ei ole rakenteellisesti yhtä selvärajainen kuin väite-, kysymys- tai käskylause. Huudahduslauseeksi tulkitaankin eräät väite- ja kysymyslauseiden kiteymät. Puhefunktioltaan huudahduslause on ahdasrajainen. Huudahduslauseen peruspuhefunktio on ilmaiseva, ja puhujan yhtenä tarkoituksena on ilmaista omaa tunnepohjaista suhtautumistaan proposition ilmaisemaan asiantilaan tai toimintaan. Huudahduslauseella ei ole toissijaisia käyttöjä ja mahdolliset lisäsävyt liittyvät juuri huudahdusten tunneviivahteisiin: ihastus, pettymys, toivomus. (Hakulinen - Karlsson 1979: 292-, Matihaldi 1979: 181.)

Huomattava kuitenkin on, että huudahdukseen liittyvä tunnesisältö ja merkitys voidaan päätellä vain pragmaattisin perustein ja kontekstin avulla, sillä sama huudahdus voi eri kontekstissa ilmaista eri tunnetilaa, esimerkiksi Voi! voi ilmaista surua tai kipua (Matihaldi 1979: 182).

Kiteytynyt kysymyslause, jonka alussa on erityisesti miten tai kuinka, on huudahduslauseiden yksi tyyppi. Jos miten-lauseessa ei ole huudahduksen tuntomerkkejä, kuten -kAAAn-liitettä tai interjektiota, ja se olisi merkityssisällöltään järkevä kysymys, erottavaksi tekijäksi nousevat prosodiset piirteet, esimerkiksi äänenpaino, intonaatio, jopa liike. (Hakulinen - Karlsson 1979: 293.)

Elliptinen lyhentyminen on huudahduslauseille tyyppillistä:

Kuinka hauskaa! (ei Pr:sta)

Mikä ihana auringonlasku! (ei Pr:sta)

Huudahduslauseille mahdotonta sen sijaan ovat kielto, potentiaali sekä imperatiivi. Konditionaali sen sijaan käy huudahdukseen hyvin. (Hakulinen - Karlsson 1979: 293.)

Väitelausetta lähellä olevissa huudahduslausessa on eräitä syntaktisia piirteitä kuten: verbialkuinen sanajärjestys, liitepartikkeli -pas, vahvistava partikkeli kyllä, jopa, puhekielessä erikoinen prosodia sekä modaaliverbien toissijainen käyttö (Hakulinen - Karlsson 1979: 293), esimerkiksi

Kyllä jaksaa sataa! (ei Pr:sta)

Että pitää olla kurjaa! (ei Pr:sta)

3. Modaalisuus Juhani Ahon "Papin rouvan" päähenkilöiden Ellin ja Olavin keskusteluissa

Keskustelukatkelmien modaalisuuden tarkastelussa on lähtökohdana lukijan kokemus tekstistä, lukijassa syntyvät vaikutelmat ja intuitiivinen tuntemus. Modaalista kategoriointia käytän vain luokituksen ja havainnollistamisen ja selittämisen välineenä, pääpainona on modaalisuuden kohdistuminen ja modaalisuuden vaikutus henkilöihin, heidän välisiinsä suhteisiin ja juoneen ja sen etenemiseen.

Keskustelukatkelmat ovat Juhani Ahon romaanista "Papin rouva" vuodelta 1893, teoksesta Juhani Aho 1967: Valitut teokset. Kuudes painos. WSOY, Porvoo. Esimerkkien yhteydessä olevat sivunumeroviitteet viittaavat tämän teoksen sivuihin. Tekstiä ei ole verrattu Juhani Ahon alkuperäiseen, vuonna 1893 ilmestyneeseen tekstiin.

3.1 Olavin menneisyys ja suuret surut

Katkelmassa (s. 110-111, romaanin VI luku, ks. liite I) romaanin ensimmäisestä luvusta Olavi, pastori ja Elli istuvat

ensimmäisenä iltana teetä juomassa ja keskustelevat tutustumissävyyän, miehet muistelevat. Pastori on hakenut vanhan luokkakuvan ja Olavi kertoo, kuinka oli kuvaa otettaessa ollut onnettomasti rakastunut ja koettanut kuvassakin saada itsensä näyttämään "traagilliselta".

Kohtauksen keskushenkilönä on Olavi eli huomio keskittyy Olaviin, mutta ei yhtä selkeästi kuin esimerkiksi Ellin ja Olavin keskustelussa sivulla 219, kun Olavi on palannut metsästä (ks. tulkintaa s. 71-90). Olavista sanotaan, että hän kertoo jutun kevyesti, luonnollisesti ja "samalla hiukan iva-ten itseään" ja "Ellin puoleen kääntyneenä ja sai hänetkin nauramaan mukanaan" (s. 110). Olavi puhuu enemmän ja hänen puheisiinsa ja tekemisiinsä liittyy enemmän modaalaisia ilmauksia.

Ellin tunteet Olavia kohtaan ovat jo selvästi esillä: hän on yhä ihastunut Olaviin, hän on kiinnostunut Olavin rakkauksista. Ellin epävarmuus ja varovaisuus tulevat ilmi jo tässä ensimmäisessä keskustelussa, kun hän punastuu uskaltauduttuaan kysymään Olavilta suurista rakkauksista. Olavin kiertelevä vastaus "Niin, suuria surujako!", hän ei puhu suoraan rakkauksista vaan pysyy suurissa suruissa, aloittaa läpi romaanin kestävän kiertelevän, piilottelevan keskustelutyylin, joka sitoo Elliä ja Olavia yhteen.

Olavin vuorosanoissa modaalisuutta ilmaisevia tai propositionaalisesta asenteesta kertovia aineksia ovat esimerkiksi alleviivatut kohdat seuraavissa repliikeissä:

- Niin, niin, huokaisi hän sitten, kyllä te sille [traagiselle rakastumiselle nuoruudessa] nyt nauratte, mutta ei se silloin ollut leikin asia -- (s. 110)
- En ole, mutta minä olen onnellisesti välttänyt kaikki avioliiton uhkaavat salakarit. (s. 111)

Sanat paljastavat Olavin suhtautumisen rakkauteen ja avioliittoon. Hän ilmoittaa kokevansa avioliiton uhkaavana asia-

na, jota hän on onnekseen pystynyt välttämään, vaikka aikaisemmassa repliikissään ilmaisee ainakin aiemmin pitäneensä ihastumisestaan tai rakastumisestaan hyvinkin vakavana asiana: ei se silloin ollut leikin asia. Olavin asenne on muuttunut hänen oman ensirakastumisensa suhteen, se "ei silloin ollut leikin asia", mutta nyt siitä jo voi laskea leikkiäkin. Kieltoilmaus ei silloin toimii modaalisena ilmauksena kieltäen tapahtuman "silloin", mutta antaen sille tilaa tapahtua "nyt", ja indikatiivimuotoisuus paljastaa, että Olavi esittää asiansa totena.

Modaalisia ilmauksia, jotka kertovat Olavin propositionaalisista asenteista nuoruuden suurta rakastumista kohtaan ja sen tai siitä kertomista kohtaan, on myös johtolauseissa, jotka on liitetty repliikkeihin. Johtolauseet paljastavat Olavin asenteeksi kevyen suhtautumisen rakkauteen, se on kuin jokin leikki, jota pelataan, ja kuitenkin Olavikin ikään kuin myöntää sen, että "rakkauspelissä" voi haavoittua pahasti: hiukan ivaten itseään. Rakkaus-asian vakavuus peitetään kiertelyn avulla, Olavi puhuu asiasta kevyesti, hän naurahtaa ja ivaa itseään, hän ei siis suhtaudu "vakavasti".

He nauroivat toisilleen, ja Kalm kertoi keveästi ja luonnollisesti sekä samalla hiukan ivaten itseään -- (s. 110)

--- Tuon jutun hän kertoi Ellin puoleen kääntyneenä ja sai hänetkin nauramaan mukanaan:

- Niin, niin, huokaisi hän sitten, kyllä te sille (nuoruuden suurelle rakkaudelle) nyt nauratte, mutta ei se silloin ollut leikin asia, se oli minun ensimmäinen suuri suruni maailmassa.

- Ja onko niitä sitten ollut useampiakin? uskalsi Elli kysyä, punastuen omaa rohkeuttaan.

- Niin, suuria surujako! - naurahti Olavi vastaukseksi. (s. 110-111)

Johtolauseiden avulla kirjailija välittää lukijalle tiedon lausuman esitystavasta, joka ei kirjallisessa muodossa muutoin tulisi ilmi, mutta jolla on modaalisuutta tai propositionaalista asennetta ilmentävä merkitys. Lausuma saa erilaisen tulkinnan, jos puhuja huokaa sitä lausuessaan tai jos hän naurahtaa. Naurahduksella Olavi saattaa pyrkiä peittelemään sitä, kuinka kipeää nuoruuden onneton raukkaus häneen teki, mutta toisaalta naurahtaminen voi olla myös yksi kiertelyn ja puhumatta ja suoraan sanomatta jättämisen synnyttämän yhteenkuuluvuuden ilmaus. Sekä Olavi että Elli tietävät, mistä toinen puhuu: rakkaudesta, ei surusta.

Kun Olavi ensimmäisessä esimerkissä kertoi keveästi ja luonnollisesti ja hiukan ivaten itseään, hän vähättelee nuoruutensa suurta, traagista rakkauttaan ja samalla myös itseään, koska on moisen palavan rakkaudentunteen valtaan antanut itsensä joutua. Toisessa esimerkissä Olavi huokaisee ja naurahtaa. Molemmilla ilmaisuilla voisi olla vähättelevä merkitys, naurahtaa-verbin voi tulkita myös välttelyksi tai kiertelyksi - Olavi puhuu suurista suruista eikä rakkauksista. On kuitenkin syytä muistaa lukijan oman kontekstin vaikutus hänen tulkintaansa, mutta myös teoksen konteksti samoin kuin puhujan mahdollinen omien tunteiden peittely; sanotaanhan klovninkin nauravan peittääkseen kyyneleensä.

Olavi puhuu Ellin puoleen kääntyneenä ja saa hänetkin nauramaan, sitten hän kuitenkin huokaa, kun toiset nauravat. Olavi tavoittelee Ellin huomiota puhumalla häneen päin ja Ellin myötätuntoa huokaamalla, kun toiset nauravat. Kun Elli uskaltautuu kysymään Olavilta "Ja onko niitä sitten ollut useampiakin?", Olavi naurahtaa vastauksensa: "Niin, suuria surujaako!" Keskustelussa on sävynä piilottelu. Olavi on edellä kertonut olleensa onnettomasti rakastunut ja sen olleen hänen ensimmäinen suuri surunsa. Kun Elli kysyy, onko suuria suruja ollut useampiakin, hän todellisuudessa kysyy, onko Olavi ollut useastikin rakastunut. Olavi ei vastaa suoraan, hän ymmärtää Ellin puhuvan rakkauksista, mutta käyttää itsekin

sanaa "suru". Samantapainen sanomatta ymmärtäminen yhdistää Olavia ja Elliä läpi teoksen.

Kaikki edellä luetellut ilmaukset eivät ole muodollisesti modaalisia tai propositionaalisia asenteita ilmaisevia ilmauksia. Tällä tarkoitan sitä, että ne eivät kaikki ole "kielellisiä asennemerkkejä" (ks. esim. Enkvist 1975: 117) ja että kaikkia niitä ei voi ryhmitellä esimerkiksi Hakulisen ja Karlssonin (1979: 259-) mallin mukaisesti modaaliin kategoriaihin. Niiden tehtävä ja merkitys on kuitenkin valaista Olavin asenteita ja suhtautumista, jolloin katson niiden ilmaisevan modaalisuutta ja valaisevan lukijalle Olavin suhtautumista: Olavi puhuu hiukan ivaten itseään, jolloin iva kohdistuu häneen itseensä hänen nuoruudessaan tuntemansa rakkauden tähden. Samaa linjaa noudattaa johtolause, jossa kerrotaan Olavin naurahtavan vastaukseksi "Niin, suuria surujako!".

Ellin asenteita ja modaalisisista suhtautumisista kuvaavia ilmauksia on keskustelukatkelmassa vain muutamia. Hän kysyy elliptisen kysymyksen

- Ja onko niitä sitten ollut useampiakin? uskalsi

Elli kysyä, punastuen omaa rohkeuttaan. (s. 110)

tarkoittaen Olavin suuria suruja eli rakkauksia. Kysymyksessä on modaalisia ilmauksia ja onko, sitten ja useampiakin. Sitten-sanan käyttö antaa kysymykselle erilaisen sävyn kuin mikä kysymyksellä olisi ilman sitten-sanaa. Sitten vihjaisee mahdollisesta väheksymisestä, se paljastaa Ellin epäuskoisuuden puheena olevan asian, suurten rakkauksien määrän suhteen. Elli tuntuu pitävän asiaa ei-mahdollisena, ei-todennäköisenä, suuria rakkauksia ei liene osunut Olavin kohdalle useampia. Konteksti vaikuttaa tulkintaan jo siksikin, että kyseessä on elliptinen kysymys: ilman kontekstia emme edes tiedä, että on kyse suurista rakkauksista.

Modaalinen ilmaus useampiakin on Ellin kannalta merkittävä kysymyksessä, sillä juuri senhän Elli haluaa tietää: onko

Olavi ollut useastikin rakastunut, kun Elli itse on rakastanut vain Olavia ja toisaalta, onko Olavi ollut rakastunut häneen, ELliin. Olavin vastaukseksi tekemä kysymys "Niin, suuria surujako!" ei näin ollen vastaa Ellin kysymykseen lainkaan, mutta tapa, jolla Olavi vastauksensa antaa - naurahtaen - vihjaisee Ellille, minkä suuntainen todellinen vastaus voisi olla: kielteinen. Asioista ei puhuta suoraan vaan kierrellen, asioita jätetään sanomatta, mutta siitä huolimatta Elli ja Olavi ymmärtävät toisiaan, niin tässä kuin myöhemmissäkin kohtauksissa.

Johtolauseessa kirjailija käyttää verbiä uskaltaa: uskalsi Elli kysyä, punastuen omaa rohkeuttaan. Johtolause paljastaa, että Elli kokee kysymyksensä Olavin rakkauksista rohkeaksi, jollei jopa julkeaksi ja yllättyy omaa rohkeuttaan, hän punastuu. Lukijalle syntyy mielikuva, ettei Elli normaalisti uskalla kysyä moista henkilökohtaista asiaa, ettei hän olisi niin rohkea. Koska johtolauseessa on käytetty uskaltaa-verbiä, ei ole todennäköistä, että olisi tarkoitus tulkita tilanne siten, että Elliltä ikään kuin lipsahtaa kysymys. Asian täytyy olla Ellille tärkeä, kun hän rohkenee kysyä.

Pastori Aarnio eli Ellin aviomies on merkittävä vaikuttaja Ellin ja Olavin tarinassa, vaikka useimmissa kohtauksissa hän ei ole edes mukana. Tässä kohtauksessa pastori esiintyy, mutta hänen "ulkopuolisuutensa" tulee esiin: hänen vuorosanoihinsa on liitetty johtolause "keskeytti pastori". Verbi keskeyttää implikoi, että pastori häiritsee, tunkeutuu keskusteluun mukaan - kutsumattomana. Kun Olavi on kertonut välttäneensä avioliiton salakarit, pastori antaa varoituksen, luonteelleen uskolliseen tapaan:

- Mutta ole sinä varuillasi, täällä on paljon kauniita tyttöjä meidän pitäjässä, pappilassa varsinkin. (s. 111)

Repliikissä mutta voidaan tulkita modaaliseksi. Se viittaa pastorin uskomukseen, ettei Olavi vastoin tämän uskoa ilman varuillaanoloa selviä kareista heidän pitäjässään, jossa on

paljon kauniita tyttöjä. Mutta tuo yllätyksellisyyttä tekstiin: mitä tahansa voi tapahtua, koska pitäjässä on kauniita tyttöjä paljon.

Pastorin sanat voi tulkita myös leikkimielisiksi, jos niihin kytkee pastorin henkilöahmon luonnetta, joka romaanin edetessä rakentuu kuvaksi pappismiehestä, joka on tiedostanut oman erinomaisuutensa, mutta ei huomaa Olavin ja vaimonsa välistä suhdetta, ja jonka huumori muiden mielestä on kömpelöä, kuten koko mieskin. Ivallisuus ei kuitenkaan kuulu pastori Aarnion henkilöön.

Katkelmassa keskustelun aiheena on Olavin rakkausasiat, joten katkelma toimii kuin johdantona romaanin teemaan: Ellin ja Olavin "rakkauteen". Olavi suhtautuu keskustelussa rakkautsiinsa naurahtaen ja varman kevyesti, kun Elli taas on vakava mutta utelias Olavin suhteen. Jo tässä katkelmassa asetelma on selvä: Olavi on itsevarma ja varma myös mielipiteistään, hän pystyy laskemaan leikkiä omasta "traagillisesta" nuoruuden rakkaudestaan. Elli taas on vakava, mutta epävarma, omaa rohkauttaan punastuva ja rakastunut. Ellin toiveet ovat heränneet Olavin tulon myötä uuteen kukoistukseen.

3.2 Ellin asema naisena, erimielisyys avioerosta ratkaisuna onnettomaan eloon

Katkelmassa (s. 146-147, ks. liite II) Elli ja Olavi palaavat kahden pappilasta kotiin, pastori on lähtenyt sairaan luokse laitapidäjälle. Elli ja Olavi keskustelevat pappilan neiti Liinasta, millainen mies hänelle kelpaisi ja nauravat Liinan vaatimukselle: "Ehkä sentään maisteri riittäisi, - jos sattuisi oikein hyvä". Keskustelu etenee koskemaan Liinan asemaa ja Ellin omaa asemaa, vaikka Elliä ei nimeltä keskustelussa mainitakaan, kiertelyn ja sanomatta jättämisen keinot ovat yhä käytössä, sekä avioliiton perusteita.

Tapahtumat etenevät ennen kaikkea suoran dialogin välityksellä, kerrontaa on vähän samoin kuin johtolauseita. Keskustelu etenee nopeahkosti huolimatta muutamasta katkosta ja Ellin epäröinneistä.

Huomio kohdistuu keskustelukatkelmassa ensin Elliin, kun keskustelun aiheena on Liina ja Liinan asema vapaana, oman tiensä valitsevana naisena, ja toisaalta nimeltämainitsemattomasti Elli, jolla ei ollut tilaisuutta valita tai vaikuttaa omaan kohtaloonsa ja avioliittoonsa - ainakaan Ellin omasta mielestä. Ellin alettua epäröidä, mitä hän on sanonut Liinasta, Liinan asemasta ja samalla itsestään ja mitä vielä sanoo ja paljastaakaan, siirtyy huomio Olaviin. Olavi jatkaa keskustelua ja esittää oman mielipiteensä sovituista avioliitoista ja avioerosta saaden Ellin ensin innostumaan ja sitten hämmästyään ja hämmentymään.

Katkelman alussa Elli esiintyy varmana, kun hän puhuu Liinasta ja Liinan mahdollisuuksista vaikuttaa omaan kohtaloon. Elli alkaa kuitenkin epäröidä, kun hän alkaa puhua omasta kohtalostaan, vaikka ei itseään nimeäkään ja puhuu vain "monesta muusta". Olavi tarttuu kuitenkin Ellin sanoihin ja ajatukseen ja jatkaa esittäen varmasti omia mielipiteitään. Kun Elli kuitenkin niin kovin hämmentyy ja hämmästyä Olavin mielipiteistä, Olavi perääntyy hieman, mikä tarkastelussa paljastuu Olavin tavaksi: kaksi askelta varmasti eteenpäin, yksi askel Elliä rauhoittamaan taaksepäin.

Ellin ensimmäisestä repliikistä löytyy runsaasti modaalista ainesta, joka osoittaa, miten hän suhtautuu Liinaan ja Liinan asemaan koulutusta saaneena, naimattomana naisena, jolla on varaa odottaa ja valita.

- Liina on kuitenkin siinä onnellisessa asemassa, sanoi sitten Elli ja koetti tehdä äänensä hyvin välinpitämättömäksi, - että hän voi odottaa ja valita... hänellä on pian oma toimeentulonsa, ja hän saa ottaa lukuun mitakin syitä kuin niitä,

jotka usein... minä tarkoitan, ettei hänen tarvitse, niinkuin niin monen muun... (s. 146)

Esittämällä asiat väitelausemuotoisina Elli paljastaa pitävänsä totena, että Liinan asema on onnellinen, koska hän voi odottaa, valita, ottaa lukuun muita syitä kuin Elli aikoiinaan. Ellin sanat osoittavat, että Elli pitää Liinan asemaa onnellisena. Elli kokee, että Liinalla on mahdollisuus, lupa tai tilaisuus odottaa ja valita tai ottaa lukuun myös muita syitä. Kyseessä on deonttinen modaalisuus, jonka ilmaisimina ovat modaaliset verbit saada, voida ja tarvita. Liinan ei Ellin mielestä "tarvitse" eli hänen ei ole pakko tyytyä vähempään kuin itse haluaa toisin kuin niin monen muun, Ellin itsensäkin.

Kohtauksesta syntyy vaikutelma, että Elli kadehtii Liinan vapautta, hän kokee, ettei hänellä itsellään koskaan ollut tilaisuutta odottaa, saati sitten valita. Se, mitä Liina voi tai saa ja mitä hänen ei tarvitse on päinvastoin kuin mitä Ellin itsensä täytyy tai tarvitsee, asiat on esitetty käänteisesti Liinan kautta. Puhuessaan "monista muista" Elli itse asiassa puhuu itsestään. Modaalisuus on sidottu Liinaan, mutta sen todellinen kohde on Elli ja Liina on vain keino kertoa kiertoteitse Ellin omasta tilanteesta sanomatta taaskaan asioita suoraan. Elli antaa ymmärtää, että jos hän olisi voinut valita, hän ei olisi valinnut pastori Aarniota aviopuolisokseen.

Puheenvuoron lopulla, kun Elli alkaa epäröidä, hän pitää taukoja, ryhtyy paikkailemaan ja selittämään sanojaan:

-- jotka usein... minä tarkoitan, ettei -- (s. 146)

Olavi kuitenkin jatkaa Ellin sanoista, kun Elli vaikenee epävarmana siitä, mitä oikein tuli sanoneeksi ja mitä seuraavaksi sanoisi ja miten sen sanoisi. Olavi pelastaa Ellin kasvot (ks. esim. Leiwo et al. 1992: 41-). Hän myöntää Ellin esittämän ajatuksen todeksi ja hahmottaa oikein ja ymmärtää Ellin

kiertelevän puhetavan, ymmärtää Ellin puhuvan itsestään. Olavi jatkaa samaan tyyliin vihjaillen ja luo siten yhteisyyden tunnetta ja "salaliittolaisuutta", sillä kumpikin tietää, että kyse on Ellistä.

- Niin, se on kyllä totta sekin... rakkaus saa useinkin olla kuokkavieraana häissä, kun kutsuttujen penkillä istuu kaikenlaisia muita näkökohtia... niinkuin esimerkiksi vanhempien tahto, välttämättömyys tulla turvatuksi ja muut semmoiset... (s. 146)

Modaalinen ilmaus saa useinkin olla ei tässä ilmaise lupaa, saamista, vaan ennemminkin modaalista pakkoa, joutumista. Rakkaus jää sivuosaan useissa häissä ja liitoissa, jotka eivät ole rakkausliittoja, esimerkiksi Ellin oma liitto. Keskustelu kulkee yleisellä tasolla, mutta kumpikin puhujista tietää, että todellisuudessa he puhuvat Ellistä ja Ellin avioliitosta ja häistä, joissa rakkaudella ei ollut mitään tekemistä.

Kun Olavi näin tarttuu Ellin sanoihin ja osoittaa ymmärtävänsä hänen ajatuksensa, Elli innostuu uudelleen. Ellin innostuneet kysymykset

- Mutta eikö se ole väärin?... eikö se ole surkeata? innostui yht'äkkiä Elli. (s. 146)

eivät ole ns. aitoja kysymyksiä, sillä Elli tietää niihin "oikeat" vastaukset, vaan ne ovat ennemminkin toteamuksen kaltaisia vaihtoehtokysymyksiä, joilla Elli hakee vahvistusta, että Olavi on samaa mieltä hänen kanssaan siitä, että rakkaudeton liitto on väärin ja surkea kohtalo. Olavin vastaus Ellin kysymykseen tosin hämmentää Ellin ja huomio kääntyy Olaviin ja hänen mielipiteisiinsä.

Kun puheenvuoro on siirtynyt Olaville, vaihtuu Ellin rooli keskustelussa. Hänestä tulee tarkentavien kysymysten esittäjä, joka kysymyksillään paljastaa omaa suhtautumistaan puheena olevaan asiaan eli avioeroon. Elli on hämmästynyt,

hämmentynyt ja epäuskoinen, kuinka avioero voisi olla mahdollinenkaan. Elli kokee ajatuksenkin avioerosta järkyttäväksi.

- Miten niin? (s. 146)
- Kuinka? Eroavatko? (s. 146)
- Niin, mutta kuinka se voisi olla mahdollista? (s. 146)

Ellin kysymyksiin "Mutta eikö se ole väärin?... eikö se ole surkeata?", joissa "se" viittaa rakkaudettomiin avioliittoihin, Olavi antaa myöntävän vastauksen ja esittää oman varman, totena pitämänsä mielipiteensä, jossa ei ole mitään mahdollisuutta tai epävarmuutta ilmaisevaa ainesta:

- Kuinka väärin se on, se näkyy siitäkin, että sellainen aina kostaa itsensä. (s. 146)

Vastauksessa oleva episteeminen modaalinen aines aina ilmaisee varmuutta ja sitä, että näin käy joka kerralla. Sen sijaan liitepartikkeli -kin paljastaa Olavin ajattelevan, ettei "kosto" ole ainoa, mistä näkyy, kuinka väärin rakkaudeton avioliitto on.

Myös Ellin tarkennuskysymykseen kostosta "Miten niin?" Olavi vastaa yhtä varmasti:

- Siten, että tuollaisille perustuksille rakennetut avioliitot aina lopulta kuitenkin sortuvat tavalla tai toisella. Onnellisin ratkaisu on minusta se, mikä kuitenkin hyvin harvoin tapahtuu, että ne, jotka eivät sovi yhteen, ne eroavat. (s. 146)

Modaalista ainesta vastauksessa on aina ja kuitenkin merkityksessä 'kuitenkin sortuvat, joka tapauksessa sortuvat' sekä 'silti, siitäkin huolimatta, että...'. Ne ilmaisevat varmuutta, lähes kohtalonomaista tapahtumista: onneton liitto sortuu ja silti vain harvoin erotaan. Olavi uskoo, että ainoa, mitä voi tapahtua, jos liitto on onneton, on liiton sortuminen tavalla tai toisella.

Olavin omaa suhtautumista asiaan valottavat hänen sanansa "onnellisin ratkaisu", jollaisena hän pitää eroa. Sanat eivät

kuulu modaalisiin ilmauksiin, vaikka ne tässä valaisevatkin Olavin asennoitumista. Hänen mielestään on tarpeetonta jatkaa onnettomassa suhteessa, päin vastoin on parempi katkaista nopeasti suhde, joka ei tyydytä toista tai kumpaakaan. Olavi on kuin oman aikansa ota ja/tai jätä -mies. Olavin mielipide on varma, hänen mielestään rakkaudeton avioliitto on väärin eikä sellaiseen pitäisi jäädä kenenkään, ei siis Ellinkään.

Myös Olavin vastauksessa Ellin seuraavaan kysymykseen "Kuinka? Eroavatko?" on modaalista ainesta mukana. Olavi vastaa:

- Miksei. Kyllä sellaista ainakin joskus tapahtuu.

(s. 146)

Vastauksessaan Olavi ottaa askeleen taaksepäin esitettyään tätä ennen varmoja mielipiteitä varmana asiastaan. Ensin Olavi on siis varma, nyt hän hieman perääntyy, koska Elli on niin kovin epävarma, mutta myöhemmin Ellinkin asenne avioeroon "varmistuu", hän jopa lähettää yhteiselle tuttavalle, eronneelle naiselle, kirjeen ja yllättää siten Olavin. Elli menee vielä niinkin pitkälle, että päättää tehdä mitä vain Olavi tahtoo, erotakin - mutta hänen rohkeutensa kuitenkin pettää ennen kuin hän ehtii kertoa päätöksestään Olaville, ja niin Elli jää entiseen asemaansa.

Olavin vastauksessa olevaan modaaliseen ilmaukseen ainakin liittyy mahdollisuuden merkitys, joka syntyy -kin-päätteen avulla. Myös sana joskus lisää mahdollisuuden merkitystä vastauksessa. Miksei eli 'miksi ei' -ilmaus sisältää Olavin tuntemaa välinpitämättömyyttä, hämmästelyä, 'miksi ihmeessä eivät eroaisi'. Myös se, ettei miksei-ilmauksen yhteydessä ole käytetty kysymysmerkkiä, vaan pistettä, korostaa toteamusluonnetta. Olavin tarkoituksena ei ole kysyä, vaan todeta ja vahvistaa ääneen oma mielipiteensä. Olavi pitää eroa hyvinkin mahdollisena ratkaisuna, joka joskus tapahtuukin. Se voisi Olavin mielestä olla mahdollinen ja hyvä ratkaisu myös Ellin kohdalla.

Toisen askeleen taaksepäin Olavi ottaa alkaessaan kysellä Ellin epävarmuudesta avioeron suhteen. Hän kysyy Elliltä

- Te kai kovasti hämmästytte kuullessanne tällaisia mielipiteitä? (s. 146)

viitaten omiin käsityksiinsä avioerosta. Olavi on kysymyksessään ilmaissut mahdollisuuden modaalisella adverbillä kai, jolla hän ehdollistaa kysymyslauseen proposition ja jolla hän on samalla pehmentänyt kysymystään ja saanut sen vähemmän hyökkääväksi. Olavin luonteenkuvaan sopisi, että hän pyrkisi kysymyksellään saamaan Ellin kieltämään hämmästyksensä ja siten myöntämään, että Olavin ajatusmalli voisi olla oikea ja hänelle itselleenkin sopiva, että Elli itsekin voisi erota.

Elli vastaa ensin kieltävästi, mutta muuttaa kuitenkin vastaustaan samassa:

- Ei, no, mitäs minä, mutta tehän vain laskette leikkiä. (s. 146)

-s sekä -hän ja vain antavat Ellin sanoille vähättelevän ja tuttavallisen sävyn. Mitäs minä viestii siitä, että Elli ei itsekään pidä omia mielipiteitään arvokkaina, ikään kuin niillä ei olisi väliä, ja jatkaessaan "tehän vain laskette leikkiä" Elli yrittää kuitata häntä järkyttäneet puheet avioerosta leikiksi. Ellin asenne avioeroon on selkeästi kielteinen eikä Olavi onnistu sitä keskustelun edetessä muuttamaan.

Olavi kieltää kuitenkin laskevansa leikkiä ja pysyy siten sanojensa takana huolimatta "perääntymisestään". Hän jatkaa:

-... se on aivan tosi vakaumukseni... elleivät luonteet sovi yhteen ja ellei rakkautta ole ole-massa, niin en voi käsittää, kuinka yhdyselämä ilman suuria kärsimyksiä on mahdollinen...

- Täytyy silloin kärsiä.

- Kernaasti minun puolestani, jos asianomaiset niin haluavat. (s. 147)

Tosi vakaumukseni merkitsee tässä yhteydessä sananmukaisesti 'totta, todellista vakaumusta'. Olavi siis vakuuttaa, että hänen edellä mainitsemansa vakaumus on todellinen, ei vain

leikkipuhetta. Elleivät sovi ja ellei ole olemassa merkitsevät samaa kuin 'jos eivät' ja 'jos ei' eli ne merkitsevät mahdollisuutta kielteisessä muodossa. En voi käsittää merkitsee Olavin sanoissa kykenemättömyyttä eli dynaamista modaalisuutta, mutta toisaalta mahdollisesti myös haluttomuutta käsittää, kuinka rakkaudeton yhdyselämä olisi mahdollista ilman kärsimyksiä. Hän ei käsitä, kuinka Ellin ja pastorin yhdyselämä on mahdollista ja toisaalta hän ei käsitä sitä, miksi Elli on niin haluton siitä irrottautumaan - ja antautumaan heidän suhteelleen.

Elli, joka ei vielääkään hyväksy eroa, sanoo:

- Täytyy silloin kärsiä. (s. 147)

Täytyy merkitsee modaalista pakkoa, ehdotonta pakkoa. Elli ei näe muuta mahdollisuutta onnettomassa avioliitossa kuin kärsiä. Hän on ehdoton asian suhteen, hän on varma asiansa suhteen, joten lausuman voi tulkita myös episteemiseksi. Ehdottomuus- ja varmuustulkintaa tukee myös Ellin lyhytsanaisuus. Elli oikeastaan ilmaisee tässä Olaville, ettei heidän suhteellaan ole tulevaisuutta: Elli ei hyväksy eroa, hän ei eroa pastorista ja yhdy sitten Olavin haluamalla tavalla Olaviin.

Olavin asenne on toisenlainen. Hänestä ero olisi paras ratkaisu, mutta jos osapuolet haluavat kärsiä:

- Kernaasti minun puolestani, jos asianomaiset niin haluavat. (s. 147)

Kernaasti ilmaisee tässä, ettei Olavi ota asiakseen vastustaa toisten kärsimistä. Jos-sana kuitenkin lisää lausumaan ehdon "kernaasti, mutta vain siinä tapauksessa, että". Jos siis ehdollistaa Olavin myöntymyksen eli hän ei hyväksy kärsimistä tilanteessa, johon osapuolet ovat pakotetut. Jos-sivulause lisää lausumaan myös vihjeen, ettei Olavi usko asianomaisten haluavan kärsiä tilanteessa. Hänestä olisi parempi vapautua tilanteesta, jossa joutuu kärsimään.

Olavin mielestä avioliitto pitäisi solmia vain, jos molemmat osapuolet rakastavat toisiaan, mutta hänen mielestään avio-

liitto pitäisi myös purkaa, jos osapuolet eivät rakasta toisiaan. Olavi ei tyydy puolittaisiin ratkaisuihin, hän on kaikki tai ei mitään -mies - myös Ellin suhteen, kuten romaanin edetessä käy ilmi.

Olavin sanat avioerosta tukevat lukijan saamaa käsitystä hänen suhtautumisestaan rakkauteen ja avioliittoon yleensä: keveys ja jopa välinpitämättömyys ovat Olavin aseita. Elli ei kuitenkaan tunnu ymmärtävän, mitä Olavin asennoituminen tarkoittaa hänen itsensä suhteen: Olavi ei lopulta ota Elliäkään ja Ellin tunteita kovin vakavasti.

Olavin vuorosanoihin ei tässä kohtauksessa ole liitetty lainkaan johtolauseita, jotka paljastaisivat hänen suhtautumistaan, mutta Ellin ensimmäisen vuorosanan sisään on sijoitettu johtolause, joka paljastaa Ellin asennoitumisen siihen, mistä hän puhuu: Liinan ja hänen itsensä tilanteen väliseen eroon.

sanoi sitten Elli ja koetti tehdä äänensä hyvin välinpitämättömäksi (s. 146)

Sanavalinnat koetti tehdä ja hyvin välinpitämättömäksi ilmaisevat, että Ellin täytyy yrittää tehdä ja yleensäkin tehdä äänensä välinpitämättömäksi, hän on siis kaikkea muuta kuin välinpitämätön Liinan onnellisen aseman suhteen tai paremminkin sen suhteen, että Liina on vapaa valitsemaan (miehensä?) ja odottamaan, mutta hän itse ei ollut.

Siitä, että Elli ei ole lainkaan välinpitämätön Liinan aseman ja siten myös oman asemansa suhteen, kertoo myös seuraava Ellin vuorosanoihin liitetty johtolause:

innostui yht'äkkiä Elli. (s. 146)

Elli on hetkeä aikaisemmin sammallellut ja etsinyt sanoja, kun hän on ajautunut puhumaan itsestään, mutta nyt, kun Olavi on saanut kiinni hänen ajatuksestaan, Elli innostuu. Hän paljastaa suhtautumisensa rakkaudettomaan liittoon esittämällä kysymyksensä kielteisinä ja innostuneesti. Innostus syntyy ja johtuu kuitenkin siitä, että Olavi osoittaa ymmärtävänsä El-

lin ajatuksen ja on pelastanut Ellin kasvot eikä niinkään Ellin suhtautumisesta rakkaudettomaan avioliittoon.

Epäröintitauot ilmaisevat nimensä mukaisesti Ellin epäröintiä, ei kuitenkaan niinkään puheena olevan asian suhteen, Liinan aseman ja sen kautta Ellin oman aseman, vaan sen esittämisen suhteen: mitä sanoa ja miten sanoa. Samoin esittämistapaan liittyvää epäröintiä ilmaisee selitys "minä tarkoitan". Epäröintitauot antavat lukijalle tilaa tulkita Ellin sanoja lukijan oman kontekstin sekä teoksen kontekstin avulla. Ne myös vihjaavat siitä, mitä Elli jättää sanomatta, millä on suuri merkitys niin tässä kuin muissakin katkelmissa. Katkelman ensimmäisessä vuorosanassa Elli vihjaa taukoa hyödyntäen itseensä jonakuna muuna naisena, jonka on naitava mies ottamatta lukuun 'muita syitä':

"-- ettei hänen tarvitse, niinkuin niin monen muun..." (s. 146)

Olavin epäröintitauoista ensimmäinen sijoittuu kohtaan, jossa Olavi on juuri osoittanut ymmärtävänsä Ellin ajatuksen Liinan ja Ellin aseman "eroista" ja on siten pelastanut Ellin kasvot. Tauon aikana Olavi ikään kuin harkitsee, miten jatkaa puhettaan. Samoin seuraavan tauon aikana hän miettii, minkä ottaisi esimerkiksi muista näkökohdista, jotka istuvat kutsuttujen penkillä häissä. Epäröintitaukoja on Olavin puheessa myös silloin, kun hän kieltää laskevansa leikkiä avioeron suositeltavuudesta. Tauot antavat Ellille aikaa vakuuttua Olavin mielipiteistä:

- En minä laske leikkiä... se on aivan tosi vakaukseni... elleivät luonteet sovi -- (s. 146-147)

Kerrontajaksoja katkelmassa on vain yksi. Siinä kerrotaan Ellin sammaltavan, etsivän sanoja, eli repliikinaikaiset tauot kuvataan ja selvitetään kerronnassa. Kerrontajakso kuvaa Ellin epävarmaksi. Hän keskeyttää ja pysähtyy miettimään, mitä sanoi ja mistä, mistä ajautui puhumaan: itsestään,

omista kokemuksistaan ja omasta tilanteestaan. Samalla paljastetaan, miten Elli sanansa esittää:

Hän keskeytti... se tuli vähän liian aiheettomasti... sammalsi eikä löytänyt sanoja. Mutta Olavi tarttui kiinni hänen ajatusjuoksuunsa ja jatkoi.

(s. 146)

Kaikesta huolimatta Olavi jatkaa keskustelua aiheesta, avioliitosta, joka solmitaan muista syistä kuin rakkaudesta, ja edelleen avioerosta.

Kohtauksen alussa Elli esittää mielipiteitään Liinan onnellisesta asemasta, mutta ajautuu sitten puhumaan epäsuorasti itsestään ja omasta asemastaan ja muuttuu epävarmemmaksi ja ikään kuin hiipuu. Alussa hän on olevinaan välinpitämätön, vaikka on kaikkea muuta, mutta kun Olavi yhtyy Ellin ajatukseen rakkaudettomasta liitosta, Elli innostuu uudelleen, mutta sitten hänestä tulee tarkentavien ja selventävien kysymyksen tekijä. Olavi esittää varmana mielipiteitään rakkaudettomista avioliitoista ja avioeroista, mutta joutuu lopulta kuitenkin taipumaan ja hieman perääntymään, koska Elli on omalla tahollaan kuitenkin järkkymätön: ero on mahdoton, "Täytyy silloin kärsiä."

Ellin ja Olavin mielipiteet avioerosta ovat siis vastakkaiset. Riitaa vastakkaiset mielipiteet eivät aiheuta, mutta asenteiden erot antavat leimansa koko heidän suhteelleen. Elli on onnettomasti naimisissa, mutta hän ei mielestään voi kuin kärsiä. Olavi puolestaan on sitä mieltä, että Elli voisi muutakin kuin kärsiä, jos kerran häntä todella rakastaa. Katkelma kuvaa Ellin ja Olavin välistä suhdetta osuvasti, kummallakin on oma mielipiteensä eikä tilanne kehity.

3.3 Olavin menneisyydestä, myötätunnon hakeminen Elliltä

Katkelmassa (s. 188-189, romaanin XII luku, ks. liite III) Olavi ja Elli istuskelevat kahden kuistilla ja juttelevat.

Olavi on hetkeä aikaisemmin tullut päätelmään, että Elli rakastaa häntä ja siitä johtuen Olavi on ajautunut kertomaan itsestään aina lisää ja lisää. Hän on juuri kertonut, kuinka on purkanut kihlauksensa joskus aikaisemmin, kuinka hän tuolloin halusi kihlatustaan eroon lähes keinolla millä hyvänsä toivoen jopa kihlattunsa kuolemaa, tuntematta lainkaan sääliä häneen rakastunutta naista kohtaan.

Huomio ei kohdistu kohtauksessa erityisesti jompaan kumpaan keskustelijaan, vaan ennemminkin huomio kääntyy keskustelun mukaan puhujasta toiseen. Ensin keskushenkilönä on selvästi Olavi, mutta sitten huomio siirtyy Elliin ja edelleen Olaviin takaisin. Hallitsevaa henkilöä ei koko keskustelukatkelmalle voi nimetä, vaikka katkelmaa tarkastellessa Olavista ja hänen suhtautumisestaan saa enemmän tietoa kuin Ellistä.

Kun Elli ei heti vastaa Olavin puheisiin siitä, mitä Olavi on tehnyt ja toivonut (kihlatun kuolemaa) päästäkseen eroon entisestä kihlatustaan ja tätä kohtaan tuntemastaan säälistä, tulee Olavi epävarmaksi ja sanoo:

- Te varmaankin tekin kauhistutte tällaista...
tuomitsette ehkä... (s. 188)

Olavin lausuma on kokonaisuudessaan arvelu, johon sisältyy runsaasti epävarmuutta ja mahdollisuutta ilmaisevia aineksia. Modaaliset adverbit varmaankin ja ehkä ilmaisevat molemmat epävarmuutta. Varmaankin ilmaisee Olavin epävarmuutta tilanteessa, mutta samalla varmuutta ja mahdollisuutta 'myös te kauhistutte'. Ilmaus tekin ja ennen kaikkea siihen liitetty liitepartikkeli -kin paljastaa Olavin ajattelevan, että 'joku muu Ellin lisäksi'. Toisaalta on mahdollista, että Olavi pehmentää kysymystään ja auttaa Elliä säilyttämään kasvonsa, jos Elli todella kauhistui Olavin tunnustusta.

Ehkä merkitsee mahdollisuutta eli tällöin Olavin sanat "tuomitsette ehkä" voidaan esittää muodossa 'te mahdollisesti tuomitsette'. Olavi ikään kuin antaa Ellille tilaisuuden kieltää tuomitsevansa - minkä Elli tekeekin. Lukijalle syntyy

vaikutelma, että Olavi kalastaa myötätuntoa, ymmärrystä ja miksei sääliäkin. Vaikutelmaa vain korostaa Olavin kysymys tuomitsemisesta. Olavi on joutunut kärsimään, koska on tuntenut vain sääliä naista kohtaan, jonka kanssa on ollut kihloissa, hän on kärsinyt toivoessaan, että kihlattu kuolisi, hän on itsekin kauhistunut ja hävennyt toiveitaan ja itseään, itsekkyyttään, mutta:

-- minä en voinut sille mitään. Kaikki paremmat tunteeni olivat kuin kuolluksissa. (s. 188)

Rakastuneen Ellin sympatiat ovat kärsineen Olavin puolella ja tietenkään hän kieltää tuomitsevansa Olavia. Päinvastoin, Ellihän ymmärtää Olavia!

Olavin propositionaalisia asenteita ja modaalisuutta ilmaisevia verbi-ilmauksia ovat hänen vuorosanoissaan esimerkiksi en tiedä ja en luule - jotka molemmat ovat episteemisiä ja vastauksia Ellin esittämiin kysymyksiin rakastaako entinen kihlattu Olavia vieläkin ja havahtuisivatko entiset tunteet, jos Olavi tapaisi entisen kihlattunsa - sekä konditionaalinen etten uskoisi ja myös ilmaus "minä vähitellen olen tullut siihen uskoon, ettei --". Verbit tietää, luulla ja uskoa luetaan modaalisiksi verbeiksi ja niiden alaryhmään propositionaalisia asenteita ilmaisevat verbit. Verbeihin sisältyy epävarmuustekijä, ne ilmaisevat Olavin epävarmuutta, hän ei ole varma, mutta hän luulee ja uskoo, että...

Mahdottomuutta merkitsevät Olavin sanat, jotka paljastavat Olavin suhtautuvan ehdottomana, varmana totuutena siihen, että hän on toiselle ihmiselle aiheuttanut tuskaa ja kärsimystä ja että

- -- sellainen ei jää koskaan rankaisematta.
(s. 188)

Vähättelevä sävy syntyy Olavin "arvelusta"

- -- ehkä olen väärässä, mutta siltä minusta vain tuntuu" (s. 188),

jossa ehkä ilmaisee modaalista epävarmuutta ja mahdollisuutta ja tuntua-verbi propositionaalista asennetta. Koko mutta-al-kuinen sivulause kuitenkin ikään kuin kieltää tuon ehkä-sanaluoman mahdollisuuden Olavin väärässäolemisesta. Olavi ei pidä mahdollisuutta todellisena. Vain-sana implikoi merkitystä 'kuitenkin, kaikesta huolimatta'. Olavin arvelu vahvistaa lukijalle syntyntä mielikuvaa Olavista, joka kerjää myötätuntoa.

Elli kieltää tuomitsevansa Olavia, päinvastoin, hän sanoo ymmärtävänsä Olavia. Ellin epäröinti välittyi johtolauseesta:

- En, sanoi Elli verkalleen asettaen sanansa, - minä ymmärrän sen - aivan hyvin - omasta kokemuksestani. (s. 188)

Elli jatkaa keskustelua esittämällä Olaville kysymyksen:

- Rakastaako hän teitä vieläkin?

Vieläkin presupponoi Ellin uskovan, että Olavin entinen kihlattu on rakastanut Olavia ainakin aikaisemmin. Nyt Elli kysyykin juuri sitä, rakastaako entinen kihlattu Olavia yhä edelleen.

Kun Olavi vastaa, ettei tiedä entisen kihlattunsa nykyisistä tunteista, koska ei ole tavannut häntä heidän eronsa jälkeen, Elli esittää ehdotuksen. Ehdotuksesta voi poimia modaalisia aineksia: mutta, ehkä taas, jos sekä konditionaalimuodot.

- Mutta ehkä taas entiset tunteenne havahtuisivat, jos hänet kohtaisitte? (s. 188)

Mutta ilmaisee tässä Ellin ehdottavan jotakin sellaista, jonka Olavi on juuri kieltänyt mahdolliseksi. Ehkä merkitsee varovaista mahdollisuutta, että ehdotus toteutuisi. Taas viittaa Ellin käsitykseen, että tunteet ovat aikaisemmin olleet olemassa, ja hän kysyy voisivatko ne havahtua uudelleen. Jos-lauseessa Elli esittää tunteiden uudelleen havahtumiselle ehdon - kohtaamisen. Konditionaalimuodot ilmaisevat myös mahdollisuutta ja mahdollisuutta. Lukijalle syntyy mielikuva,

että Elli pitää tunteiden havahtumista hyvinkin mahdollisena.

Kun ajattelee teoksen läpi kestävästä piilottelun ja sanomatta jättämisen tapaa, voi lukija tulkita Ellin kysymyksen siten, että Elli todellisuudessa kysyy, voisivatko Olavin häntä kohtaan tuntemat tunteet havahtua hereille nyt, kun he ovat jälleen tavanneet, ja toisaalta, heräsivätkö Olavin tunteet tuolloin vuosia sitten, kun he ensimmäisen kerran tapasivat ja Elli rakastui palavasti Olaviin. Saako Elli vastakaikua tunteilleen?

Olavi kuitenkin torjuu ehdotuksen toteutumisen kohteliaasti sanomalla:

- En luule, meissä oli niin paljon erilaista sekä luonteissa että katsantotavoissa, etten uskoisi niiden koskaan soveltuvan yhteen. (s. 188)

Olavi esittää itse asiassa arvelunsa, "luulon", hän "ei luule" tunteiden havahtumisen olevan mahdollista, hän "ei usko" luonteiden ja katsantotapojen soveltuvan yhteen. Olavi ei kuitenkaan esitä mielipidettään ehdottoman varmana. Ehdottomuuden poistaa konditionaalinen käyttö, vaikka kielloillaan Olavi kumoaaakin proposition esittämän mahdollisuuden uudesta yhtymisestä ja siten esittää selvästi kielteisen mielipiteensä. Olavi ei torju Ellin ehdotusta suoraan, vaan kohteliaasti mutta kuitenkin selvästi.

Elli saa nyt tilaisuuden todeta, esittää seuruusiirron, johon Olavi vastaa kuin Elli olisi esittänyt todellisen kysymyksen. Välimerkit kuitenkin paljastavat, ettei Ellin lausuma ole ensisijainen kysymys.

- Eihän se sitten olisi mahdollista, uusi yhtyminen.
- Eihän olisikaan. -- (s. 188)

Molemmat päätyvät samaan tulokseen ja toteavat, ettei uusi yhtyminen ole mahdollinen. Yhteisymmärrys on saavutettu ja Elli tietää asemansa ainakin suhteessa Olavin entiseen kih-

lattuun. Liitepartikkeleilla on saatu vuorosanoihin toteavaa sävyä, vrt. ei olisi - eihän olisi. Olavi esittää kieltoilmauksellaan myöntymyksensä Ellin edellä esittämään mielipiteeseen "uusi yhtyminen ei olisi mahdollista" - "ei olisikaan".

Olavi jatkaa:

Mutta olkoon se kuinka ymmärrettävää tahansa, se siitä kuitenkin jää, että on tuottanut toiselle tuskaa ja kärsimystä, ja sellainen ei jää koskaan rankaisematta. Minä olen saanut osani minäkin. (s. 188)

Olavin mielestä, vaikka uusi yhtyminen ei olisikaan mahdollista, jää jäljelle se, että hän on loukannut entistä kihlattuun - modaalinen kuitenkin merkityksessä 'joka tapauksessa, varmasti, kaikesta huolimatta'. Edelleen Olavi esittää varmana asiana, totuutena, ettei moisen tuskan ja kärsimyksen aiheuttaminen jää koskaan rankaisematta: ei jää koskaan. Liitepartikkeli -kin sanassa minäkin paljastaa, että paitsi Olavi, myös joku muu on saanut oman osansa tuosta rankaisusta, mahdollisesti myös Elli suostuttuaan rakkaudettomaan liittoon pastori Mikko Aarnion kanssa. Se, että Olavi esittää asiansa väitelauseiden avulla osoittaa, että hän puhuu asian totena. Hän ei kuitenkaan paljasta, millainen on ollut hänen rangais-
tuksensa.

Olavin sanat

"En luule, meissä on niin paljon erilaista sekä luonteissa että katsantotavoissa, -- (s. 188)

voidaan tulkita myös pohjaten Ellin ja Olavin suhteeseen, "me" voisi viitata juuri Olaviin ja Elliin. Tällöin Olavi kieltää mahdollisuuden, että hän ja Elli muodostaisivat parin, sillä ovathan heidänkin katsantotapansa niin erilaiset, esimerkiksi suhtautumisessa avioeroon. Keskustelussa tämä tulkinta ei näy Ellin sanoissa, mutta Olavin seuraavat sanat toisen loukkaamisesta voidaan myös selittää tämän tulkinnan

kautta: Olavi tietää satuttavansa tai satuttaneensa Elliä ja saavansa siitä vielä rangaistuksen.

Katkelmaan sijoitettu kerrontajakso, jossa on kerrottu, miten Olavi puhui: "- itseään kuitenkin vähän säälien ja ikäänkuin omaa tilaansa hellytellen -ettei hän senjälkeen ole oikeata tunnetta löytänyt, ei itsestään eikä muista". Puhetyylin kuvaus muistuttaa lukijaa jo aikaisemmin syntyneestä vaikutelmasta Olavista myötätunnon hakijana samoin kuin se, että hän on vähitellen "tullut siihen uskoon, ettei oikeata epäitsekästä, suurta tunnetta olekaan..." Kertoja antaa lukijalle kuvan, jossa Olavi puhuu tietyllä tavalla herättääkseen Ellin huomion ja saadakseen Elliltä tietynlaisen vastakaiun: myötätuntoa, osanottoa, hyväksyntää ja ihailua. Samaa vaikutelmaa tukevat Olavin sanat

-- ... ehkä olen väärässä, mutta siltä minusta vain tuntuu. (s. 188)

Olavi onnistuukin pyrkimyksissään, sillä kun Olavi on esittänyt mielipiteensä, ettei oikeata epäitsekästä, suurta tunnetta olekaan, mutta että hän saattaa olla väärässäkin, Elli tasoittelee esittäen omia tuntojaan:

- Minä luulen, että olette väärässä.
- Kuinka niin?
- Minä vain luulen, että olette väärässä sekä itsenne suhteen että muiden... ja tuomitsette itsenne liiaksi. (s. 188-189)

Edelleen Ellin sanoihin, että Olavi tuomitsee itseään liiaksi, Olavi vastaa kertojan antaman kuvan mukaisesti, ikään kuin myöntäen auliisti omat vikansa, mutta samalla omaa etuaan ja myötätuntoa tavoitellen:

- Olisihan lohdutus, jos niin olisi ja jos muut olisivat parempia kuin minä. (s. 189)

Olavin sanoihin sisältyvät konditionaalimuodot ja jos-konjunktiot ilmaisevat mahdollisuutta, joka tuntuu ikään kuin

korostuvan, koska mahdollisuutta ilmaisevaa ainesta on niin runsaasti yhdessä repliikissä.

Seuraa kerrontajakso, joka alkaa kuvauksella Ellin tunnoista Olavia kohtaan, hänen suhtautumisestaan Olavin paljastuksiin:

Kuinka avonainen hän on, kuinka suoraan hän tunnustaa vikansa! (s. 189)

Myöhemmin Elli vielä sanoo:

- Ette tekään ole niin paha kuin itse luulette, sanoi hän hellästi. Ette saa panna sitä niin sydämellenne... onhan se mennyttä, eihän sille enää mitään voi. (s. 189)

Ellin suhtautumista paljastetaan hänen sanoihinsa liitettyjen kahden johtolauseen avulla: hänen sanotaan asettavan sanansa, sanovan verkalleen ja kysyvän arasti. Elli kokee asian, Olavin entisen kihlatun nykyiset tunteet Olavia kohtaan, araksi, arkaluontoiseksi ja pyrkii lähestymään sitä hienotunteisesti.

- En, sanoi Elli verkalleen asettaen sanansa, - minä ymmärrän sen - aivan hyvin - omasta kokemuksestani.

Olavi katsoi ulos ikkunasta. Elli ompeli, ja vähään aikaan he eivät virkkaneet mitään. Olavi jo vähän katui tunnustustaan. Mutta sitten kysyi Elli arasti:

- Rakastaako hän teitä vieläkin? (s. 188.)

Katkelmassa Elli käyttää mahdollisuudenilmaisimia ehkä, olisi mahdollista, hän käyttää myös konditionaalia, sekä arvelua ilmaisevaa luulla-verbiä. Mahdollisuuden tai ehdon ilmaisemisessa Elli käyttää jos-sanaa. Propositionaalisia asenteita Ellin vuorosanoissa ilmaisevat muun muassa verbit ymmärtää ja luulla.

Olavi ilmaisee mahdollisuutta modaalisisilla adverbeilla varmaankin, ehkä ja mahdottomuutta ilmaisulla ei koskaan. Varmuutta Olavi ilmaisee sanomalla "se siitä kuitenkin jää" sekä

"ei koskaan". Propositionaalisia asenteita ilmaisevia verbejä Olavin puheessa ovat luulla, tietää, tuntua ja uskoa.

Keskustelun aiheena on Olavin suhde entiseen kihlattuun ja tunteet, joita suhteen lopettamisesta on syntynyt. Olavi kuvaa suhdettaan ja sen lopettamista selvästi epävarmuuden sävyttämänä. Puhetapojen tekemiä paljastuksia suhtautumisesta ja siitä, millaista suhtautumista toivotaan, on hyödynnetty, kun Olavi on herätellyt Ellissä myötätunnon ja sympatian tunteita kertomalla menneistä tapahtumista säälien ja omaa tilaansa hellytellen. Elli puolestaan rakastuneen naisen tavoin on Olavin puolella ja puolustaa Olavia häntä itseäänkin vastaan "tuomitsette itseänne liiaksi". Modaalaisia ilmauksia on hyödynnetty myös kuvattaessa henkilöiden sisäisiä tiloja ja tunteita "ehkä olen väärässä, mutta siltä minusta vain tuntuu".

Katkelman aikana Elli on esitetty varmempana henkilönä kuin Olavi, mutta lukijana epäilen, onko Olavin "epävarmuus" vain taitavasti hyödynnetty keino herättää myötätuntoisia tunteita paitsi Ellissä niin myös lukijassa. Olavihan on hetkeä aikaisemmin päätellyt Ellin rakastavan häntä (s. 186).

3.4 Ellin elämä maalla ja haave kapteenista, joka veisi Ellin mukanaan

Katkelmassa (s. 191-192, romaanin luku XII, ks. liite IV) Elli ja Olavi istuvat kahden ja Elli kertoo elämästään maalla. Olavi on onnistunut houkuttelemaan hänet siihen. Elli on "innostunut kertoessaan ja punastuu vähän omaa innostustaan", mutta samalla hän on kuitenkin hämmentynyt siitä, että puhuu itsestään ja asioistaan Olaville: "en minä vielä kenellekään ole voinut puhua niin avoimesti kuin teille". Elli on myös epävarma, mikä näkyy muun muassa runsaina epäröintitaukoina.

Keskustelukatkelmaa edeltää sivun mittainen kerrontajakso, jossa suorat vuorosanat on muutettu kerronnaksi. Myös katkelman sisällä on pitkäkö kerrontajakso, jossa Ellin puhe on muutettu kerronnaksi, mutta jossa on vuorosanoja myös lainattu suoraan. Lainauksen osoituksena on lainausmerkit, muulloin Aho käyttää ajatusviivaa.

Katkelmassa Elli on selvästi keskushenkilö, sillä hän kertoo ja Olavi kuuntelee ja houkuttelee häntä kertomaan lisää, jolloin Elli alkaa kuitenkin epäröidä ja hänen kerrontansa vaipuu.

Kieliopillisiä modaalisia aineksia katkelmassa on yllättävänkin vähän suorassa dialogissa, jota on katkelmassa vähän. Ellin puhe on esitetty kerrontajaksossa lainausmerkkien sisällä, mutta esitystavasta johtuen sitä ei voi katsoa samalla tavalla suoraksi dialogiksi kuin muuta puhetta, joka on esitetty ajatusviivaa käyttäen.

Ellin suorissa repliikeissä on käytetty modaalisia aineksia kuten mahdollisuutta ilmaisevat varmaankin ja ehkä, joissa modaalinen mahdollisuus kohdistuu Olaviin. Olavi mahdollisesti ajattelee, että Elli ja hänen toimensa ovat lapsellisia ja naurettavia, ja toisaalta, että Olavi mahdollisesti väsy siihen, että Elli vain puhuu omasta elämästään, joka on tylsää. Ellin sanoissa olevasta modaalisuudesta syntyy vaikutelma, että Elli pitää itseään niin mitättömänä, ettei Olavi voi olla hänestä kiinnostunut.

Mahdottomuutta ilmaisee en ole voinut puhua, jonka modaalisuus kohdistuu Ellin puhumiseen, sen kertomiseen, millaista hänen elämänsä maalla oikein on. Elli ei ole aikaisemmin kyennyt puhumaan kenellekään, hänellä ei ole ollut tilaisuutta puhua elämästään kenenkään kanssa. Olavi on ensimmäinen, jolle Elli voi puhua, joka kuuntelee ja on kiinnostunut. Tilanne on Ellille uusi: joku on kiinnostunut hänen elämästään ja hänestä. Tilanteen uutuus saa Ellin tunnusta-

maan Olaville Olavin erikoisaseman olla ensimmäinen, jolle hän voi puhua.

Ellin vuorosanoissa on myös liitepartikkeleita, joilla voidaan katsoa olevan modaalista merkitystä, esim. -kin, -kAAAn ja -hAn. Niillä Elli ilmaisee useimmiten arvelua tai epäilyä.

Propositionaalisia asenteita ilmaisevia verbejä ei katkelman suorista repliikeistä löydy kuin yksi, ajatella, joka sekin sisältyy Ellin arveluun siitä, mitä Olavi ajattelee hänen kertomastaan. Lausumaan sisältyy Ellin epävarmuus ja levottomuus siitä, mitä Olavi todella ajatteleekaan hänestä.

- Te varmaankin ajattelette, että se on kovin lapsellista ja naurettavaa. (s. 191)

Olavi esittää kohtauksessa vain kolme vuorosanaa:

- Miksi niin... ei suinkaan... päinvastoin...
kertokaa nyt vieläkin jotain... (s. 191)

- Väsyttääkös teitä, kun minä kerron itsestäni?
(s. 191)

- Mutta sieltä ei ole vielä tullut sellaista kapteenia? kysyi Olavi merkitsevästi. (s. 192)

Olavi kehottaa Elliä kertomaan vielä jotakin lisää itsestään rohkaisten Elliä. Hän ei ole kyllästynyt kuuntelemaan Elliä eikä väsynyt. Toisessa vuorosanassaan Olavi kieltää väsymyksensä esittämällä vastakysymyksen, väsyttääkö Elliä, jos Olavi kertoo itsestään. Kolmannessa vuorosanassaan Olavi kysyy, tai oikeammin toteaa, ettei vesiä pitkin ole vielä tullut sellaista kapteenia, jota Elli odottaa, antaen kuitenkin ymmärtää, että kapteeni voisi joskus vielä saapua.

Katkelman ainoat johtolauseet kertovat, miten Olavi kysyy ja miten Elli puolestaan vastaa tuohon kysymykseen:

- Mutta sieltä ei ole vielä tullut sellaista kapteenia? kysyi Olavi merkitsevästi.

Elli väisti taitavasti ja sai esille keveän luonnollisen naurahduksen:

- Eihän ne... niillä on kaikilla ne vanhastaan viitoitetut väylänsä, joita ne purjehtivat. (s. 192.)

Olavin esittäessä kysymyksensä "merkitsevästi" korostuu mahdollisuus, että kapteeni voisi Elliä vielä tullakin hakemaan. Toisin olisi, jos Olavin kerrottaisiin kysyvän esimerkiksi nauraen, jolloin hän naurullaan ilmaisisi uskovansa, ettei vesiltä mitään kapteenia koskaan tule. Jos taas johtolause kuuluisi yksinkertaisesti "kysyi Olavi", se ei sisältäisi modaalista merkitystä eikä antaisi lisätietoa Olavin suhtautumisesta kapteenin mahdolliseen saapumiseen.

Se, että Olavin kerrotaan kysyvän "merkitsevästi", antaa lukijalle tilaa tulkita tilanne myös niin, että Olavi peitel- len kysyy, voisiko hän olla tuo kapteeni, joka veisi Ellin pois, jota Elli on niin kovin odottanut. Tällaista tulkintaa tukee se, mitä Ellistä sanotaan kysymyksen jälkeen:

Elli väisti taitavasti ja sai esille keveän luon- nollisen naurahduksen: -- (s. 192)

Miksi Ellin täytyisi väistää taitavasti, jos kyse olisi vain kapteenista eikä Olavi-kapteenista? Elli kieltää kapteenin saapuneen ja siten myös sen, että Olavi olisi tuo Ellin odot- tama kapteeni. Asetelma on sama kuin aikaisemmin romaanissa: kumpikin tietää, mitä Elli kaipaa, mutta vaikka Olavi olisi "valmis", Elli ei uskalla ottaa tarvittavaa askelta.

Pitkähkössä, katkelman kuvauksessa käytetyistä kolmesta ker- rontajaksosta ensimmäisessä ja pisimmässä kerrontajaksossa modaalisia ilmauksia ovat eihän sentään pidä luulla, aina, saa hoitaa puutarhaansa, merkityksessä 'on tilaisuus, lupa hoitaa', sekä modaalisena adverbina oikein merkityksessä 'täysin, varmasti'. Propositionaalisia asenteita ilmaisevia verbejä kerrontajaksossa on vain tuntea:

Ja kesän aikana, sanoi hän, tulee useinkin niin valoisia, keveitä, iloisia ajatuksia, ettei itse- ään tunne. (s. 192)

Kerrontajaksoon lainatussa repliikissä asenteen ilmaisevia verbejä on lisää: epävarmuuden ilmaisimet tietää "en minä tiedä oikein" ja tarkoittaa, "minä tarkoitan...", kohdassa, jossa Elli epäröi ja alkaa selitellä omia kuvitelmiaan, ja kuvitella, "minä kuvittelen, että joku hyvä kapteeni --" .

Kerrontajaksoon lainatun repliikin sisään on sijoitettu "johdolause" kuulostaa "kirjailijan/kertojan ääneltä", joka kertoo, mitä Ellille oikein tapahtuu:

(hän sekaantuu vähän, mutta pelastuu siitä ja jatkaa:) minä tarkoitan -- (s. 192)

Epäröinnistä kertovia taukoja on kerrontajaksossa Ellin puheessa. Tauot saavat aikaan sen, että lukija ymmärtää Ellin olevan hämillään ja tunnustavan siksi verkkaisesti, epäröiden ja ontuen kuvitelmiaan ja haaveitaan kapteenista, joka hakisi hänet pois tylsästä elämästä.

Tauot on merkitty kolmella pisteellä Elliltä lainattuun puheeseen riippumatta siitä, onko puhe esitetty suorana lainausmerkein vai epäsuorana kerrontana. Muissakin katkelmissa tauot on merkitty kolmella pisteellä. Kerrontajakson keskellä oleva, sulkuihin laitettu kuvaus siitä, mitä tapahtuu Ellille, selittää osaltaan epäröintitaukoja.

Pitkähkön, lainattua puhettakin sisältävän kerrontajakson jälkeen kohtauksen kuvaus jatkuu uudella kerrontajaksolla:

Hän nauroi, pani pois Olavin paperossikotelon, jota hän oli sormeillut, aukoillut ja taas sulkenut ja tarttui työhönsä.

- Saanko sakseni? - Kiitos!

Sitä seurasi äänettämyys, jolloin Elli leikkasi vaatetta ja Olavi ryyppäsi teetä lasista, jonka Elli oli hänelle illallisen loputtua vielä täyttänyt. (s. 192)

Ilman modaaliseksi ainekseksi luokiteltavaa kielenmateriaalia, kieliopillisia modaalisia ilmauksia Juhani Aho onnis-

sulkenut paperossikoteloa. Kuvaus vahvistaa ja vastaa sitä vaikutelmaa, mikä lukijalle on katkelman aikana Ellistä syntynyt: levoton ja hämillinen.

Kerrontajaksosta, joka alkaa sanoilla "sitä seurasi äänettömyys", lukija saa vaikutelman, että Ellin mieli on jo rauhoittunut, hän leikkaa vaatetta kuin mitään ei olisi tapahtunut ja Olavi juo teetä. Modaalisia ilmauksia ei kerrontajaksoon sisälly.

Katkelman rikkaus on siinä, että se synnyttää tunnelman, jossa katkelman lukijalle syntyy mielikuvia tilanteesta ja siitä, miten henkilöt suhtautuvat asioihin, joista puhuvat, Ellin elämän pikku asioista, ja toisaalta, miten he niistä puhuvat. Kuitenkaan lähemmässä tarkastelussa ei ole helppo löytää yksittäisiä kielellisiä aineksia, joiden ansiosta mielikuvat syntyvät.

Elli kertoo omasta elämästään Olavin ruokkiessa hänen kertomishaluaan rohkaisevilla kysymyksillään ja pyynnöillään. Elli on henkilöistä epävarma ja Olavi varma, vaikka Elli on se, joka on enemmän äänessä. Ellin epävarmuus tulee ilmi paitsi epäröintitaukojen kautta, myös niiden arvelujen kautta, joita hän esittää Olavin suhtautumisesta ja kiinnostuksesta puhumiaan asioita kohtaan. Olavin roolina on olla varma rohkaisija, joka saa epävarman Ellin kertomaan itsestään ja elämästään.

3.5 Välien selvittely, tunnustukset rakastamisesta

Katkelmassa (s. 219-225, romaanin XVI luku, ks. liite V) Olavi on ollut metsästävässä, jonne hän pakeni pastorin palattua työmatkaltaan ja Ellin vetäytyttyä Olavin luota pastorin paluun takia. Elli istuu kuitenkin odottamassa Olavia palaavaksi. Olavin metsästysretki ei ole ollut onnistunut ja hän on jo valmiiksi huonolla tuulella. Seuraa - voisi sanoa - välien selvittely. Keskustelua voitaneen pitää

romaanin käännekohtana, sillä kohtauksen aikana Elli tunnustaa, ettei rakasta miestänsä, että hän on onneton, ja Olavi tunnustaa rakastavansa Elliä.

Keskustelun aluksi Olavi on lyhytsanainen ja tyly, Elli joutuu ikään kuin lypsämään tietoa Olavilta. Kun käy ilmi, että pastori on pitäjällä, Olavi ei voi enää pidättäytyä. Olavi hyökkää Elliä kohti verbaalisesti, hän pistelee, kuten Aho asian ilmaisee. Elli puolestaan vetäytyy teekeittiön taakse, kysyy lopulta "ellimäiseen tapaansa", mistä on kyse ja Olavin vastatessa vaatii tältä tarkennusta, kunnes Olavi saa sanotuksi, että kyse on Ellin uskonnollisuudesta. Elli joutuu nyt puolustuskanalle. Aho käyttää taas sulkuja kertoessaan Ellin tunnoista:

(ja tuntien vastustamattoman halun selittää ja puhdistautua, sanoi hän:) (s. 222).

Olavi kiihvastuu uudelleen, kun Elli kertoo menneensä ehtooliselle vain miehensä sitä pyydettyä, ja Elli joutuu taas puolustuskanalle. Lopulta hän "murtuu" ja tunnustaa, ettei ole onnellinen avioliitossaan, ja alkaa itkeä. Olavi katuu puheitaan ja tunnustus rakkaudesta "livahtaa" häneltä.

Keskustelukatkelman aikana huomio kohdistuu molempiin keskustelijoihin. Kummankaan tuntoja ei ole nostettu erityisesti esille, ne ovat molemmat esillä vuorollaan. Katkelmassa kerrotaan kummankin keskustelijan tunnoista, modaalisesta suhtautumisesta, propositionaalisista asenteista kerrontajaksoissa sekä suorassa dialogissa.

Ennen kuin Olavin itsehillintä repeää eikä "hän enää voi pidättäytyä" sanomasta häntä hiertäviä asioita ääneen, käyttäytyy Olavi hyvin yksisanaisesti ja tyyliä, mutta kuitenkin kohteliaasti. Hän pahoittelee aiheuttamaansa huolta ja vaivaa ja kiittelee kohteliaasti tarjoamuksista. Olavin asenne Elliin on etäinen ja etäännyttävä, mitä Elli ei ymmärrä.

Olavin suorista vuorosanoista löytyy muita kielellisiä asen-
nemerkkejä eli modaalisia aineksia paitsi kieltoilmauksia ja
kysymyksiä ja lisämerkityksiä antavia liitepartikkeleita
vasta sitten, kun hän "ei enää voi pidättäytyä" sanomasta
ääneen asioita, joita on pyöritellyt mielessään jo pitempään.
Olavin modaalinen suhtautuminen ja ennen kaikkea propositio-
naalinen asennoituminen tulevat kuitenkin voimakkaasti ilmi
hänen sanoihinsa liitetyistä johtolauseista sekä kerronnasta
vuorosanojen välissä. Lukijalla on selkeä kuva tilanteen il-
mapiiristä, sen kireydestä, jo ennen kuin Olavi "ei enää voi
pidättäytyä" ja Olavin sanoihin ilmestyy modaalisia aineksia.

Kun Olavin itsehillintä vihdoinkin pettää, hän toteaa ensim-
mäisenä Ellille, että nyt kun pastori on pitäjällä, Ellin

-- täytyy siis elää leskenä ja kestää eron katke-
ruutta taas koko viikko? (s. 220)

jossa verbi täytyä ilmaisee deonttista modaalisuutta, pakkoa,
välttämättömyyttä. Pakko kohdistuu Elliin, jolla ei ole siis
muuta vaihtoehtoa kuin elää leskenä ja kestää ero. Olavin
sanavalinnat "elää leskenä" ja "kestää eron katkeruutta"
esittävät hänen uskovan, että Elli kokee tilanteen katkerana
leskeytenä eikä ainakaan nauti siitä, että mies on poissa.
Edelleen sanoessaan "taas koko viikko" Olavi väittää Ellin
kokeneen tilanteen ennenkin, jääneen yksin ennenkin.

Kerrontajaksossa kysellään "mitä oikeastaan hyödytti pistellä
näin...". Kerrontajakso selventää tilannetta lukijalle, se
paljastaa, että kyse on Ellin pistelystä, loukkaamisesta.
Olavi ei siis todella usko Ellin kokevan pastorin matkat
katkerana erona, mutta kun Elli ei vastaa Olavin sanoihin
leskeydestä, Olavia suututtaa taas ja hän jatkaa edelleen:

- Se kai ei ole niinkään helppoa?
- Eikö ole helppoa?
- Niin, minä vain ajattelen, ettei mahda olla. (s.
220.)

Olavin vuorosanoissa on deonttista modaalisuutta ilmaisevia ilmauksia eli ne ilmaisevat modaalista pakkoa, täytyä, "täytyy elää --", ja mahdollisuutta, kai ja kielteinen ei mahda. Sanoillaan Olavi ehdollistaa sen, että Ellin olisi helppoa elää leskenä aviomiehen ollessa poissa kotoa. Kun Elli ei myönnä olevansa samaa mieltä, Olavi vetää takaisin väitetään, että hän vain ajatteli, ettei se ehkä olisikaan niin helppoa. Olavi perääntyy ja selittää ajatelleensa, arvelleensa vain, ettei Ellin olisi helppoa. Verbi ajatella kuuluu propositionaalisia asenteita ilmaiseviin verbeihin, niiden alaryhmään episteemiset verbit (Hakulinen - Karlsson 1979: 265).

Kohtauksen alussa Olavin pistelevissä, epäluuloisissa vuorosanoissa esiintyy ehkä modaalisena ilmauksena, merkityksessä 'mahdollisesti'. Ajatella-, luulla- ja ymmärtää-verbit ilmaisevat Olavin propositionaalista asennetta. Luulla-verbin avulla Olavi esittää arvelunsa siitä, ovatko he Ellin kanssa täysin ymmärtäneet toisiaan; ymmärtää-verbiä on käytetty kielteisessä muodossa, he eivät ehkä ymmärrä toisiaan, tai ainakaan Olavi ei ole ymmärtänyt Elliä yhtä hyvin kuin Elli ehkä häntä. Olavi kyseenalaistaa ja ehdollistaa keskustelussa koko heidän suhteensa arvellessaan, etteivät he ehkä olekaan niin läheisiä kuin kuvittelivat ja etteivät he ole ymmärtäneet toisiaan niin hyvin kuin ovat kuvitelleet. Olavi kyseenalaistaa Ellin motiivit heidän suhteessaan.

Liitepartikkelit -kin ja -han antavat lauseisiin lisämerkityksiä kuten esimerkiksi 'ehkä sitten on juuri niin' ja 'tietenkin syy on minussa'.

- Ehkä olettekin oikeassa... minä ylipäänsä luulen, ettemme oikein ymmärrä toisiamme. (s. 221)

- Te olette siis erehtynyt minun suhteeni? (Elli)
- Ja te ehkä myöskin minun?
- Enhän minä tiedä sitä tehneeni... teidän sen sanoitte?

- Ehkä onkin sitten syy vain minussa... ja minus-
sahan se onkin.

- Mitenkä teissä?

- Siten vain, että minä en ole ymmärtänyt teitä niin hyvin kuin te ehkä minua. Ja koska olen sitä erityisistä syistä tänään tullut ajatelleeksi, niin voinhan sen sanoakin... tai oikeastaan on vain eräs anteeksipyyntö, jonka katson velvollisuudekseni tehdä. (s. 221.)

Olavi käyttää sanontaa "katson velvollisuudekseni tehdä" ilmaistessaan pakkoa, tuntemaansa velvollisuutta esittää anteeksipyyntö. Olavi ei siis sanojensa mukaan ainakaan erityisesti tunne halua tai tarvetta esittää anteeksipyyntöä, mutta hän kertoo kokevansa sen velvollisuudekseen.

Olavin vuorosanoista löytyvät myös ilmaukset varmaankin, ehkä kevytmielisestikin puhunut, saattanut olla, tahtonut antaa arvoa, en ole tiennyt sekä tietysti, jotka ilmaisevat modaalisuutta tai propositionaalisia asenteita. Myös liitepartikkeleita, joilla voidaan katsoa olevan modaalista merkitystä (ks. s. 33, väitelauseen lisäsävy), löytyy Olavin vuorosanoista. Ne antavat joissakin tapauksissa valaisevaa lisäsävyä vuorosanoille, kuten partikkelitkin, esimerkiksi repliikissä

- Ettehän vain ole odottanut minua illalliselle?
kysyi Olavi. (s. 219)

merkityksen 'ette kai sentään odottanut'. Kontekstista irrallisena kysymyksen voisi tulkita kohteliaaksi kysymykseksi tai pahoitteluksi, mutta kontekstin tuntien olisin taipuvainen tulkitsemaan se siten, että se sisältää ivaa: 'oletteko tehnyt senkin, että olette odottanut minua illalliselle'.

Modaalisuutta ilmaisevia verbejä Olavin vuorosanoissa ovat esimerkiksi täytyä ja voida merkityksessä 'kyetä' tai 'olla mahdollista', sekä alaryhmään propositionaalisia asenteita ilmaisevat verbit kuuluvia verbejä luulla, ymmärtää, ajatella, tuntea, tietää, käsittää ja tahtoa. Osa verbeistä

esiintyy myös kielteisessä muodossa, esimerkiksi episteemiset ilmaukset

- En ole tiennyt, että olisitte uskonnollinen. (s. 222)

- Enhän minä luulin mitään! (s. 223)

Olavin käyttäessä propositionaalisia verbejä tässä kohtauksessa niistä välittyy vaikutelma Olavin tuntemasta epätoivosta, ärtymyksestä ja ahdistuksesta sen suhteen, ettei hän tiedä, mikä heidän suhteensa oikein on, mitä Elli heidän suhteeltaan ja toisaalta suhteeltaan pastoriin oikein odottaa ja haluaa.

Ellin vuorosanoista modaalisia aineksia ja propositionaalisen asenteen ilmaisevia ilmauksia löytyy runsaasti. Heti keskustelun alussa, ensimmäisessä repliikissään, Elli sanoo:

- Minä kun luulin teidän jo sille tiellenne uupuneenkin. (s. 219)

Elli sanoo luulleensa Olavin uupuneen, seuraavassa vuorosassaan hän kertoo kuvitelleensa, että olisi tapahtunut jokin onnettomuus. Molemmat verbit, luulla ja kuvitella, kuuluvat propositionaalisia asenteita ilmaiseviin verbeihin. Ellin sanat, etenkin ilmaus "jo uupuneenkin", sisältävät vihjauksen siitä, että Olavi on viipynyt Ellin mielestä kauan ja että Elli on jo ehtinyt ajatella, että Olaville on voinut sattua muutakin kuin "uupuminen". Elli on ollut Olavista huolissaan, hän on odottanut Olavia palaavaksi.

Edelleen seuraavassa repliikissään, Olavin pahoiteltua, jos hän on saattanut Ellin turhanpäiten levottomaksi, sanoo Elli:

- Turhanpäitenkö? Onhan päinvastoin hauska, että pelkoni on ollut turha. (s. 219)

Ellin kysymys "Turhanpäitenkö?" sisältää hämmästelyä Olavin esitettyä moinen lausuma, ja sitä seuraavat sanat "Onhan päinvastoin" ilmaisevat, että Elli kieltää mahdollisuuden turhanpäisyydestä, hän kumoaa Olavin sanat. Ellin sanoista välittyy Ellin tuntemus, että hän lausuu totuuden.

Elli kehottaa Olavia istumaan ruokapöytään ja Olavi kysyy:

- Ettehän vain odottaneet minua illalliselle?
kysyi Olavi.

- Olenhan toki! Miksen olisi? Olkaa hyvä! - No, ja kertokaa nyt, kuinka metsästysretkenne on onnistunut.

Olavi vastaa lyhyesti, että olihan se tavallisesti.

- Sittenhän on teillä varmaankin ollut hauska retki. -- (s. 219)

Ellin vastauksessa "olenhan toki" merkitsee samaa kuin 'tietenkin, tottakai olen odottanut'. Vastaus sisältää varmuuden, jonka ilmaisimina ovat liitepartikkeli -han ja toki. Myös Ellin kysymys "miksen olisi?" paljastaa, että Ellin mielestä odottaminen oli ilman muuta selvä asia, tietenkin hän odottaisi Olavia illalliselle. Ellin sanoissa on selvää varmuutta ja ne paljastavat Ellin tunteet Olavia kohtaan: huoli ja "rakkaus".

Olavin lyhytsanainen vastaus metsästysretken sujumisesta ei lannista Elliä. Olavin vastauksen esittäminen tekstissä epäsuorana kerrontana lisää lyhytsanaisuuden luomaa tylyyden vaikutelmaa. Elli olettaa, että Olavin "tavallinen" metsästysretki on onnistunut retki, varmaankin hauska retki, aivan kuin Elli uskoisi, että kaikki mitä Olavi tekee on hauskaa, hienoa tai onnistunutta. Ihailu ja palvonta kuultavat läpi Ellin sanoista, mutta Olavi on niin omien tuntemustensa sokaisema, ettei tulkitse Ellin sanoja.

Kun Olavi ei enää voi pidättäytyä, vaan alkaa kysellä pastorista ja Ellin "leskeydestä" ja eron katkeruudesta, Elli hämmentyy. Hän ei ensin vastaa Olaville mitään ja lopulta alkaessaan vastata, puhua, hän käyttää kysymyksiä vastausten sijaan:

- Sanokaa minulle, miksi olette niin pilkallinen... oletteko suuttunut jostain... olenko tehnyt jotain, joka...? (s. 220)

Elli epäröi, hänen puheessaan on taukoja, hän ei saa esitettyä kysymyksiään loppuun asti. Ellin erävarmuus välittyy sanoista ja ennen kaikkea siitä, etteivät lauseet ole täydellisiä, loppuun asti esitettyjä kysymyksiä. Modaalisena aineksena on kysymys, joka on Ellin koko repliikin funktiona. Elli kysyy, miksi Olavi on niin pilkallinen ja onko hän, Elli, tehnyt jotakin sen ansaitakseen.

Elli hakee edelleenkin syytä Olavin muuttuneeseen käytökseen. Hän käyttää propositionaalisia asenteita ilmaisevia verbejä tietää ja ymmärtää kielteisessä muodossa ja ilmaisee siten oman epävarmuutensa. Lisäksi hän sanoo, ettei nyt enää ymmärrä paljastaen, että on mielestään aikaisemmin ymmärtänyt Olavia.

- Mutta teidän äänessänne on kuitenkin jotain, joka...

- Joka mitä?

- Jotain, joka... en minä tiedä... mutta en minä nyt enää ymmärrä teitä ollenkaan... (s. 220-221)

Keskustelun jatkuessa samat ja samankaltaiset modaaliset ilmaukset osoittavat, että Elli on hämmentynyt ja hämmästynyt Olavin muuttuneesta käytöksestä ja Olavin sanoista. Elli käyttää ilmauksia kuten enhän tiedä sitä tehneeni ja mutta minä en ollenkaan ymmärrä. Elli esittää myös kysymyksiä, joilla etsii tarkennusta ja selitystä tapahtumille. Kysymykset ovat aitoja, sillä Elli ei tiedä niihin vastauksia.

- Mitenkä teissä?

- Mitä te tarkoitatte?

- Mutta mitenkä te luulette sen tehneenne? (s. 221)

Lisäksi Elli pyytää vielä "Selittäkää nyt kuitenkin... sano-kaa nyt, minä pyydän."

Samoin kuten Ellin vajaiksi jäävät kysymykset (s. 220), paljastavat hänen vajaiksi jäävät vastauksensa hänen tuntemansa hämmennyksen ja epävarmuuden. Hämmennyistä korostaa se, että

Ellin vastausyritykset ovat kieltomuotoisia, hän vain ei saa kieltoa kuuluville:

- Eikö se sitten ole tarpeeksi suuri?
- Mutta eihän se... enhän minä... hyvänen aika...!
- Minä olen tietysti päättänyt vain itseni mukaan... minä jos menisin ripille, olisi se merkki siitä.
- Niinhän sen pitäisi olla, vaikkei aina ole. (s. 222)

Olavi vertaa Elliä itseensä, hän esittää asiansa varmana, painottaen, että jos hän itse menisi ripille, olisi se varma merkki siitä, että hän on uskonnollinen. Olavin varmuus osaltaan lisää Ellin hämmennystä ja varmasti se lisää Ellin tuntemaa syyllisyyttä siitä, ettei hän ole uskonnollisuudessaan varma.

Mahdollisuutta ja mahdottomuutta Elli ilmaisee esimerkiksi voida-verbin avulla:

- -- että voihan olla kaikenlaisia syitä, jotka melkein kuin pakottavat... joista ei voi irtautua, kun niihin kerran on takertunut. (s. 222)

Sanat sisältävät epävarmuutta, mutta tuo epävarmuus ei kohdistu siihen, onko syitä, jotka pakottavat ja joista ei voi irtautua, vaan ennemminkin siihen, ettei Elli ole varma, voiko hän puhua asiat suoraan ääneen, kiertelemättä kertoa, mitä syitä hän tarkoittaa. Ellin sanat vihjaavat noista syistä, joista hän ei voi irtautua, ja jättävät Olavin tehtäväksi ymmärtää, mitä syitä Elli tarkoittaa. Kiertelyn ja sanomatta jättämisen tapa toistuu siis jälleen kerran tässäkin katkelmassa.

Ellin vuorosanoista löytyvät myös seuraavat ilmaukset ja niiden merkitykset: varmaankin merkityksessä 'todennäköisesti, mahdollisesti'; aina taitaa olla; unohtaa; en tiedä; en ymmärrä; luulla; miten olette voinut tulla sellaiseen käsitykseen merkityksessä 'miten on mahdollista, että'; pitäisi olla, vaikkei aina ole merkityksessä 'tulisi olla,

kuuluisi olla, muttei aina ole'; pitäisihän teidän kuitenkin tietää; voihan olla merkityksessä 'on mahdollista'; ei voi irtaantua merkityksessä 'on mahdotonta irtaantua'; te saattekin halveksia minua merkityksessä 'teillä on lupa'; toki merkityksessä 'tietenkin, varmasti'.

Osa Ellin käyttämistä modaalisisista ilmauksista korostaa Olavin erityisasemaa Ellin elämässä.

...pitäisihän teidän kuitenkin tietää... (s. 222)

Ellä ikään kuin olettaa ja ainakin antaa ymmärtää, että juuri Olavin tulisi tietää ja ymmärtää, mikä on hänen asemansa, miksi hän on mennyt miehensä kanssa ehtoolliselle ja mitä se tarkoittaa.

Te saattekin halveksia minua... minä ansaitseen sen.
(s. 224)

Ellä antaa Olaville erikoisluvan, että juuri Olavi saa häntä halveksia. Olavi saa halveksia, koska Ellä tekee, mitä pastori pyytää, koska Ellä on naimisissa pastorin kanssa vaikei tätä rakasta eikä ole koskaan rakastanutkaan. Muille Ellä ei lupaa myöntäisikään.

Vuorosanat ovat lausetyypeiltään paitsi väitelauseita, myös kysymyksiä, huudahduksia, toteamuksia, fraaseja (Hyvää iltaa, rouva!), käskyjä ja kehoituksi. Keskustelukatkelmaan mahtuu mukaan kaikki tyypit ja useimmat niiden toissijaiset käytöt.

Esimerkiksi kysymysten funktiona on pyytää tarkennusta (Kuin- ka niin?, Mitä te tarkoittatte?), kohtelias tarjous (Saako luvan olla teetä?), tiedon hankinta (Entäs miehenne? eikö hän tulekaan illalliselle?), vaihtoehdon tarjoaminen (Ja te ehkä myöskin minun suhteeni?). Toisaalta kysymyslause esiintyy myös huudahduksena:

- Ette suinkaan!... Kuinka voitte sellaista otak- suakaan! (s. 220)

Vuorosanoihin kuuluvissa johtolauseissa ilmenee joitakin mo- daalisia seikkoja. Niissä kuvataan, miten kumpikin sanansa

sanoo ja asettaa ja siten kerrotaan lukijalle henkilön suhtautumisesta, niistä kielenulkoisista keinoista, joilla puhuja pystyy ilmaisemaan tuntojaan ja asenteitaan. Johtolauseet paljastavat selvästi, kuinka kireä Olavi on, miten hänen on tekeydyttävä rauhalliseksi, kun hän on kaikkea muuta kuin rauhallinen ja miten hän harppoo levottomana kuistilla edestakaisin. Johtolauseet kertovat tilanteen kehityksestä etenkin Olavin suhteen: levottomuudesta kiivastumisen kautta ylenkatseellisuudesta kertovaan olankohautukseen.

Olavin ensimmäiset sanat kohtausten alussa

- Hyvää iltaa, rouva! sanoi hän vähän teeskennellyn kohteliaasti. (s. 219)

ja niihin liitetty johtolause virittävät lukijan jo alusta ymmärtämään oikean tunnelman, joka Olavia hallitsee. Olavi on kohtelias Elliä kohtaan, mutta hänen täytyy teeskennellä sitä. Olavikaan ei ole oma itsevarma itsensä, mistä kertoo myös seuraava johtolause:

Liikutellen hermostuneella kädellä lusikkaa lasissa sanoi hän:

- Ja teidän täytyy siis elää leskenä ja kestää eron katkeruutta taas koko viikko? (s. 220)

Olavi on siis levoton ja hermostunut ja se purkautuu Elliä kohtaan suunnatussa "pistelyssä".

Viivytellen vastaustaan, miettien sitä ja löytäen mielestään purevan, sanoi hän tekeytyen rauhalliseksi:

- Ehkä olettekin oikeassa... minä ylipäänsä luulen, ettemme oikein ymmärrä toisiamme. (s. 221)

Olavin tunteet kiehuvat, hän on levoton, tuntee mustasukkaisuutta raivoa, kun Elli on toiminut miehensä toiveiden mukaan, ja saa vaivoin hillityksi itsensä, hän yrittää jopa teeskennellä välinpitämätöntä. Elli puolestaan on levoton, mutta toisella tavalla kuin Olavi: hän on arka ja pelokas.

- Ja hänen tahtonsa on tietysti teidän lakinne! sanoi Olavi kiivastuen.

- Ja hänen tahtonsa on tietysti teidän lakinne!
sanoi Olavi kiivastuen.

Hän oli noussut ylös ja käveli edestakaisin veran-
nan lattiaa. Elli seurasi häntä arasti silmillään
ja melkein rukoileva värähdys äänessään hän sanoi:

- Eihän ollenkaan siinä merkityksessä... miksi te
selitätte kaikki niin väärin... pitäisihän teidän
kuitenkin tietää... (s. 222)

- Ja mitä te olette kuullut ja nähnyt?

Olavi kohotti kulmiaan ja teki epämääräisen ylen-
katseellisen liikkeen olkapäillään:

- En mitään muuta kuin mikä on, niinkuin olla
pitääkin. (s. 223)

Asettaen sen paikoilleen sanoi hän [Elli] sitten
ääni vähän värähtäen:

- Sanokaa minulle, miksi olette niin pilkallinen ...
oletteko suuttunut jostain... olenko tehnyt jotain,
joka...? (s. 220)

Seuraaviin Ellin sanoihin liitetty johtolause on kokonaisuus-
dessaankin hyvin valaiseva sen suhteen, mitä Elli tuntee ja
ajattelee. Se kertoo, miten hän toimii vapautuakseen tunte-
mastaan ahdistuksesta:

-- ja ikäänkuin torjuen jotain syytöstä luotaan,
ikäänkuin luoden vuosikausien taakan hartioiltaan,
huudahti hän kiivaasti, itkunsa kanssa taistellen:

- Mutta se ei ole niin... se ei ole totta... minä
en ole onnellinen, minä e n rakasta häntä enkä ole
koskaan rakastanut. (s. 223)

Ellin tunteet purkautuvat lopulta kiivaaseen huudahdukseen ja
rakkauden kieltämiseen: hän ei rakasta miestänsä eikä ole
onnellinen. Elli on helpottunut, vapautunut saatuaan asian
vihdoin kerrotuksi, etenkin kun kuulijana asuu olemaan mies,
jota hän rakastaa. Helpotus on kuitenkin hetkellinen, sillä

tajutessaan tekonsa Elli alkaa välittömästi katua tunnustustaan.

Johtolauseilla on kohtauksessa tärkeä tehtävä modaalisuuden ilmaisussa, vaikka niissä ei olekaan käytetty paljon kielellisiä asennemerkkejä, samoin kuin tilanteen kiihkeyden ja Olavin ja Ellin tunteiden ja tuntemusten kuvauksessa ja sen paljastamisessa, miten henkilöt omia tunteitaan ilmaisevat ja käsittelevät. Aho on käyttänyt johtolauseita taitavasti, ne ovat harkittuja ja omilla paikoillaan. Niissä yhtyvät paitsi johtolauseen funktio myös kerronnallinen funktio, jolloin erillisen kerronnan on voinut jättää kohtauksessa minimiin.

Propositionaaliset asenteet ilmenevät myös Olavin ja Ellin sanoissa

- Sehän on ikävä, jos olen saattanut teitä t u r h a n p ä i t e n levottomaksi.

- Turhanpäitenkö? Onhan päinvastoin hauska, että pelkoni on ollut turha. -- (s. 219)

Replikeistä käy ilmi, miten puhujat suhtautuvat sanomaansa: Olavin sanoissa välittyy ivallisuus, joka kirjallisessa muodossa paljastuu vain harvennuksen kautta ja luodun tunnelman synnyttämänä ja johon Elli puolestaan ei tartu. Hän käsittää Olavin sanat vilpittömiksi ja vastaa niihin vilpittömästi. Modaalaisia aineksia vuorosanoista löytyy vielä -hAn, jos ja kysymysmuoto, mutta pääasiassa modaalisuus välittyy ei-kie-liopillistuneiden modaalisten ainesten kautta, esim. sanavallinnat.

Pitkän kohtauksen kuvauksessa Aho on esittänyt vain yhden repliikin epäsuorana kerrontana. Vastauksen esittäminen epäsuorana ja vastaukseen liitetty kuvaus, miten se on annettu, lyhyesti, sekä vastauksen sisältö tukevat toisiaan. Liitepartikkeli -han sanassa olihan korostaa välinpitämättömyyttä ja vastauksen lyhyiden luomaa mielikuvaa.

- No, ja kertokaa nyt, kuinka metsästysretkenne on onnistunut.

Olavi vastasi lyhyesti, että olihan se tavallisesti. (s. 219)

Kerrontaa on käytetty kuvaamaan henkilöiden tekemisiä ja tuntoja sekä selventämään niitä ja tilanteita. Osa käytetyistä ilmauksista voidaan laskea kuuluviksi modaalisiin ilmauksiin, esimerkiksi Hakulisen ja Karlssonin (1979: 259-) jaon mukaan modaalisiin verbeihin ja adverbeihin, mutta joistakin kerrontajaksoista tunnelma välittyy lukijalle ilman erityistä modaalisen kategorioinnin mukaista ainesta, esimerkiksi sanavalinnan avulla (vrt. modaalisuuden ilmaisimet, Enkvist 1975: 116-117).

Elli otti hänen hattunsa ja pyssynsä huolimatta hänen estelyistään ja vei ne eteisen naulaan.

(s. 219)

Elli ei hätkähdä Olavin etäännyttävästä käytöksestä ja teeskennellystä kohteliaisuudesta kohtauksen alussa. Hän ei välitä myöskään Olavin estelyistä, vaan vie Olavin tavarat eteiseen ja tarjoaa Olaville aterian.

Olavin toimintaa ja tuntoja valottaa seuraava katkelma:

Ellin osanotto tuntui hänestä tehdyltä. Hän vastasi niin lyhyesti ja yksikantaan kuin suinkin voi näyttämättä tahallisesti epäkohteliaalta.

- Saako olla teetä?

- Ei kiitoksia! - mutta kun Elli oli jo valmistanut lasin ja ojensi sen hänelle, ei hän voinut olla sitä ottamatta. (s. 220)

Olavi ei usko Ellin olevan vilpiton, kun Elli pahoittelee, ettei tullut tarjonneeksi Olaville suotuapulaista metsästysreissulle. Olavin epäuskoon viittaavat sanat tuntui hänestä tehdyltä, mutta samalla juuri samat sanat antavat lukijan ymmärtää, että Elli on hyvinkin vilpiton, mutta Olavi ei voi sitä uskoa. Olavin vastaus, kerrontajaksoa ennen "Kiitoksia vain, mutta se ei olisi ollut tarpeellista." on tylyhäkö, vaikka Olavi pysyykin kohteliaana, tai ainakin on "näyttä-

mättä tahallisesi epäkohteliaalta". Tylyys ja etäisyydenpito Olavin osalta kuitenkin hieman rakoilee, kun hän ei voi olla ottamatta Ellin tarjoamaa lasia - Olavihan ei halua olla epäkohtelias.

Olavin sisäistä pohdintaa kuvaava katkelma jatkuu kerronnalla siitä, mitä Olavi tuntee ja miten hän toimii, kun Elli ei vastaakaan Olavin sanoihin viikosta leskenä. Olavi tietää hyvin, ettei ole hyödyllistä tai järkevää Elliä pistellä, mutta suuttumus vie voiton järjestä:

Mitä oikeastaan hyödytti pistellä näin... parasta kun ei ole mistään tietävinään ja menee tiehensä, jos ei voi olla täällä. Mutta kun Elli ei vastannut, niin se taas suututti häntä ja hän jatkoi:

- Se kai ei ole niinkään helppoa?
- Eikö ole helppoa?
- Niin minä vain ajattelen, ettei mahda olla.

Elli oli vähän aikaa vaiti vetäytyneenä teekeittien taa, josta lasi vettä kannuun. Asettaen sen paikoilleen sanoi hän sitten ääni vähän värähtäen:

-- (s. 220)

Ellin reaktio pistelyyn on hämmennys, epävarmuus ja pelokkuus. Hän ei ymmärrä, mitä Olavi tarkoittaa käytöksellään. Lopulta Elli päätyy kysymään ääni värähtäen, miksi Olavi on niin pilkallinen. Olavin levottomaan edestakaisin kävelyyn Elli reagoi myös pelokkaasti ja nyt hänen ääneensä ilmestyy rukoileva sävy:

Hän oli noussut ylös ja käveli edestakaisin veranнан lattiaa. Elli seurasi häntä arasti silmillään ja melkein rukoileva värähdys äänessään hän sanoi:

-- (s. 222)

Katkelmaan kuuluu myös pitempiä kerrontajaksoja, jossa ensimmäisessä ja pisimmässä (s. 223) kuvataan Ellin propositionaalisia asenteita, hänen tilanteeseen liittyviä ja tilanteen synnyttämiä tunteita. Jakso edeltää Ellin tunnustusta siitä, että ei ole koskaan miestänsä rakastanut ja se provosoi Elliä

tunnustukseen. Jaksossa käytetään ilmauksia kuten: Elli näki hänen ivansa ja luuli jo aavistavansa, mitä hän tarkoitti; hän muisti; hän ymmärsi; ei ollut uskaltanut; oli teeskennellyt ja valehdellut; ei enää voinut kestää, että Olavikin luulisi; se täytyi saada sanotuksi.

Osa edellä mainituista ilmaisuista voidaan ryhmitellä modaalisen kategorioinnin mukaan muun muassa propositionaalisia asenteita ilmaiseviin verbeihin, esimerkiksi luulla, ymmärtää, aavistaa. Osa ilmauksista ilmaisee Ellin suhtautumista asioihin, mutta ne eivät silti ole edellä mainittuun ryhmään kuuluvia verbejä. Näitä ovat esimerkiksi ilmaukset oli teeskennellyt ja valehdellut, näki hänen ivansa. Teeskennellä-verbi tarkoittaa, että ei aidosti ole sitä, mitä on, eli ei ole totta, samoin kuin valehdella tarkoittaa, ettei esitä totuutta vaan tietoisesti epätotuuden.

Elli tunnustaa, ettei ole rakastunut mieheensä, ettei ole onnellinen. Tunnustusta seuraa kerrontajakso, jossa kerrotaan Ellistä, mitä hän tuntee ja tekee:

Mutta tuskin oli hän sen saanut sanotuksi, kun hän hämmästyí rohkeuttaan, kauhistui itseään, katui, häpesi ja heittäytyen pöytää vasten purskahti hän hillittömään, hermostuneeseen itkuun. (s. 223)

Katkelmasta käy ilmi, että Elli kauhistuu sitä, mitä sanoi, hän katuu sanomaansa ja tuntee häpeää tunnustuksensa takia. Kerrontajakso paljastaa lukijalle Ellin suhtautumisen ja käyttäytymisen, jota Elli ei pue itse sanoiksi ja joka siten paljastuisi vain ulkoisen käyttäytymisen kautta ja edellyttäisi tilanteen näkemistä ja tulkitsemista.

Tarina jatkuu kerrontakappaleella, jossa kerrotaan vuorostaan Olavin tunteista. Modaaliseksi ainekseksi laskettavia ilmauksia Olavin tunteiden ja suhtautumisen kuvaamisessa on käytetty vähän, yleensä on käytetty muita ilmauksia. Hänen sanotaan "häpeävän, heltyvän, katuvan ja tahtovan sovittaa", hän "istuutuu hänen viereensä" eli hakeutuu lähemmäksi lohduttaak-

seen ja pyytääkseen anteeksi. Olavi "vakuuttaa" eli hän yrittää saada Ellin vakuuttuneeksi siitä, mikä hän sanoo, että Elli on hänet käsittänyt väärin. Lopulta Olavi itse "vakuutuu", että hän "todella nyt rakastikin häntä".

Olavi häpesi samassa epähienouttaan, iva ja katkeruus sulivat kuin vaha valkeassa, hän heltui, katui, tahtoi sovittaa kaikki millä hinnalla hyvänsä ja tarttuen Elliä käsivarteen hän koetti nostaa hänet ylös istualleen:

- Elkää nyt! kuulkaahan... elkäähän itkekö niin... rauhoittukaa nyt... enkö voi teitä mitenkään lohduttaa?

Ellin koko ruumis värähti, kun hän tunsi Olavin häntä koskettavan. Mutta hänen täytyi saada itkeä, tyhjentää pakahtumaisillaan oleva mielensä, siihen paikkaan menehtyä...

Olavi istuutui hänen viereensä, kumartui häntä lähelle, vakuutti, ettei hän ollut mitään pahaan tarkoittanut, että Elli oli käsittänyt hänet väärin.

- Te halveksitte minua... ja te olette oikeassa... minä olen kurja olento, heikko, raukka...

- Enhän minä... minä päinvastoin...

- Te saattekin halveksia minua... minä ansaitsen sen... voi, voi, minä olen onnettomin ihminen maailmassa.

- Antakaa minulle anteeksi... ettekö voi sitä tehdä... enhän olisi loukannut teitä niin, jos en teitä rakastaisi...

Ja hän oli vakuutettu siitä, että hän nyt todella rakastikin häntä. Hän tahtoi vetää hänet luokseen, pyyhkiä pois hänen kyyneleensä. (s. 223-224)

Olavin tunteita kuvataan myös samoilla tai samaa tarkoittavilla sanoilla kuin aikaisemmin Ellin tunteita, vaikka Ellin tuntemusten kuvauksessa onkin käytetty enemmän esimerkiksi modaalaisia verbejä. Ellistä sanotaan, että hän "näki Olavin

ivan; luuli aavistavansa; ymmärsi nyt, mikä häntä oli kalvanut; ei ollut uskaltanut nousta vastaan; oli teeskennellyt ja valehdellut; ei voinut kestään, että Olavikin luulisi hänestä niin; täytyi saada sanotuksi". Olavi puolestaan "häpeää epähienouttaan, hän heltyy, katuu ja tahtoo sovittaa". Olavin syyt tuntea häpeää ja katumusta ovat toki toiset kuin Ellin. Hän tuntee katumusta ja sovitteluntahtoa, tahtoo anteeksiantoa Elliltä, ja kerrontajakson valossa hänen sanansa on helppompi tulkita juuri paitsi rauhoitteluksi niin myös anteeksi-pyyntöksi.

Elli tuntee pakkoa saada itkeä, kuten deonttinen modaalinen ilmaus hänen täytyi saada itkeä ilmaisee. Sisäinen pakko on niin voimakas, ettei hän saa itseään rauhoittumaan Olavin yrityksistä huolimatta. Sisäinen ahdistus purkautuu itkun kautta. Elli nostaa Olavin erikisasemaan ja antaa Olaville luvan halveksia häntä. Ellin repliikki sisältää deonttisen modaalisen ilmauksen saattekin halveksia 'olla lupa halveksia' (saada lupa). Lisämerkityksen 'päinvastoin, teillä juuri on lupa halveksia' antaa liitepartikkeli -kin.

- Te saattekin halveksia minua... (s. 224)

Selitettyään loukkaustaan sillä, että Elliä niin rakastaa, Olavi on nyt varma siitä, että hän nyt todellakin rakasti Elliä:

Ja hän oli vakuutettu siitä, että hän nyt todella rakastikin häntä. (s. 224)

Sekä ilmaus olla vakuutettu siitä, että sekä todella rakastikin ilmaisevat Olavin tuntemaa varmuutta eli episteemistä modaalisuutta: varma, että rakasti, varma, että se oli ehdottomasti rakkautta, mitä Olavi tunsu, ei vain ihastusta tai kiinnostusta, vaan varmasti rakkautta. Lausuman sisältämä nyt implikoi lukijalle, että Olavi ei aikaisemmin ollut Elliä rakastunut ja samalla se korostaa, että tunne on voimassa juuri nyt, ei aikaisemmin, ei myöhemmin (vrt. hän nyt todella rakastikin häntä - hän todella rakastikin häntä). Olavi oli

saattanut aikaisemmin epäillä rakastavansa Elliä, mutta nyt hän vasta vakuuttui siitä.

Elli siirtyy pois Olavin luota, vetäytyy, ja kokoaa itsensä. Sitten Elli ryhtyy pohtimaan, oliko kaikki totta ja mahdollista. Elli tekee kysymyksiä itselleen:

Onko se mahdollista?... oliko hän kuullut oikein... oliko hän sanonut häntä rakastavansa... onko hän vielä siellä?...

Siellähän hän on, oli ottanut häntä olkapäistä, tahtonut lohduttaa häntä... ja oliko hän sanonut rakastavansa? (s. 224)

Sekä preesensissä että imperfektissä olevat kysymykset ilmaisevat mahdollisuutta ja epävarmuutta. Itselleen esittämälään kysymyksillä Elli hakee varmuutta sille, että kuuli oikein, ymmärsi oikein. Kukaan ei kuitenkaan vastaa Ellin kysymyksiin, ei edes Elli itse, lukuun ottamatta kysymystä, onko Olavi siellä. Kysymysten vastaukset jäävät avoimiksi, kun Elli vetäytyy yöpuulle sanomatta Olaville enää muuta kuin hyvän yön toivotukset. Kysymyksillä saadaan kuitenkin aikaiseksi se, että lukijalle syntyy tietty mielikuva Ellin sisäisestä tilasta, joka on liikuttunut, hämmentynyt mutta onnellinen.

Olavi odottaa epävarmana tunnepurkausten jälkeen, mitä tapahtuu seuraavaksi. Hän pettyy, kun Elli vain lähtee sisälle, mutta ei uskalla mennä Ellin perään eikä pyytää häntä jäämään. Sekä konditionaalinen olisi tahtonut että kieltoimuotoinen ei uskaltanut ilmaisevat molemmat Olavin propositionaalista asennetta tilanteeseen ja asiaan: hän olisi tahtonut tehdä, mutta koska ei uskaltanut, ei tehnyt.

Olavi istui ja odotti. Hän olisi tahtonut virkkaa jotain, mutta ei tiennyt miten aloittaa ja kuinka sovittaa sanansa.

Hetken kuluttua kääntyi Elli häneen päin, pyyhki hiukset otsaltaan, katsoi häneen silmät suurina kyyneleistä, tarttui hänen käteensä, puristi sitä

kauan ja sanoi surullisesti hymyillen:

- Hyvää yötä nyt sitten! - ja meni sisään.

Olavi olisi tahtonut mennä hänen jälkeensä, sulkea hänet syliinsä... Mutta hän ei uskaltanut edes pyytää häntä jäämään vielä vähäksi aikaa. (s. 224-225)

Katkelman kuvaama kohtaaminen on hyvin intensiivinen ja täynnä voimakkaita tunteita. Sekä Olavi että Elli ovat hämmentyneitä tunteistaan ja toistensa tunteista ja epävarmoja siitä, mitä pitäisi tehdä ja mitä toinen tekee. Olavi esiintyy itsevarmemmin, hänen puheeseensa ei sisälly yhtä paljon epävarmuuden ilmaisimia kuin Ellin puheeseen, vaikka Olavikin on aika ajoin epävarma.

Tunteet kuohuvat voimakkaasti kunnes lopulta tapahtuu purkaus. Elli tunnustaa, ettei rakasta miestänsä eikä ole koskaan rakastanutkaan. Tunnustuksen vaikutus Olaviin on vastaavankaltainen. Olavi vetoaa Elliin ja selittää puheitaan ja loukkauksiaan sillä, ettei olisi niin toiminut, jollei Elliä rakastaisi, jollei siis häneen itseensä sattuisi, kun Elli on sidottu ja näennäisen myötämielinen miehensä suhteen.

3.6 Miksi fyysinen läheisyys on mahdotonta?

Katkelmassa (s. 256-259, romaanin luku XXIII, ks. liite VII) Elli ja Olavi ovat palaamassa retkeltään karjakartanolle. Retken aikana Elli on torjunut Olavin fyysisen lähentymisen. Välit ovat kireät, Olavi ei ymmärrä, miksi Elli torjuu hänet, jos häntä kerran rakastaa, ja Elli puolestaan haluaa selittää, miksi on torjunut. Olavin torjuva suhtautuminen Elliin tekee kuitenkin selittämisen vaikeaksi.

Keskushenkilönä ja huomion kohteena on selvästi Elli. Hänen tuntojaan ja eleitänsä paljastetaan enemmän, hänen puheessaan on enemmän propositionaalisen asenteen ilmaisevia verbejä

kuin Olavin puheessa. Olavi tekee useita kysymyksiä kohtauksen aikana ja Ellin tehtävä on vastaila niihin. Olavin esiintyminen on hänelle tyypillistä, Elliin verrattuna eleettömämpää. Kummankaan henkilön sanoihin ei liitetä johtolauseita kuin muutaman kerran, mikä osaltaan lisää kohtauksen intensiteettiä.

Elli aloittaa keskustelun varovaisella pyynnöllä, kysymyksellä eikö istuta vähän. Hän ei ehdota suoraan "istutaan" vaan kysymyksellä "eikö istuta", joka on toissijainen ehdotus, välittäen sanoillaan mielikuvan varovaisuudesta, valmiudesta perääntyä. Vähän-sanana käyttö korostaa varovaisuutta, ja se on tehtävässään parempi kuin olisi esimerkiksi ilmaus hetkeksi, koska kyse ei ole puhtaasti ajanilmauksesta.

- Kuulkaa, eikö istuta vähän, hän pyysi. (s. 256)

Olavin suostuttua Elli vastaa Olavin kysymykseen uuvuttaako häntä ja jatkaa:

- Ei, mutta minä tahtoisin kysyä teiltä jotain.
(s. 256)

Elli ei kysy suoraan, hän kertoo konditionaalia käyttäen tahdovansa kysyä jotain. Kaikki tämä implikoi Ellin epävarmuudesta ja varovaisuudesta. Myös Ellin seuraavat sanat jatkavat epävarmaa linjaa:

- Elkää olko noin, pyysi Elli hellästi ja siirtyi häntä lähemmä... minä oikein pyytämällä pyydän teitä... sanokaa, mistä olette minuun noin loukkaantunut... miksi ette enää välitä minusta vähääkään? (s. 256-257)

Elli "pyytämällä pyytää", siirtyy lähemmäksi Olavia, hän anelee ja saa Olavin vastaamaan. Elli ottaa syyn Olavin vetäytymisestä ja outoudesta omille niskoilleen kysyen, mitä hän on tehnyt, kun Olavin suhtatuminen on muuttunut, mikä hänessä Olavia vaivaa. Ellin puheesta käy ilmi, että hän uskoo Olavin aikaisemmin välittäneen hänestä, mutta että mies ei enää välitä vähääkään.

Elli käyttää tässä katkelmassa runsaasti konditionaalimuotoja, joihin sisältyy ehdollisuutta, esimerkiksi tahtoisin kysyä; miten tahtoisitte, että olisin ollut; etten minä teihin luottaisi; etten minä saa, vaikka tahtoisinkin; minä tahtoisin, ettei minun tarvitsisi tuntea; suhteemme olisi minusta niin ihanteellinen -- jos se voisi jäädä entiselleen; jos tietäisitte; että voisin jäädä tänne; jos he sen tietäisivät, he voisivat sanoa.

Konditionaalimuotoja on enemmän tässä kohtauksessa kuin muissa tarkastelemissani kohtauksissa. Konditionaali ilmaisee ehdonalaisuutta tai todennäköisyyttä tai sitten puhuja esittää oman näkemyksensä puheena olevasta asiasta. Elli käyttää puheessaan konditionaalia kaikissa näissä funktioissa. Konditionaalimuotojen runsaus synnyttää myös vaikutelman Ellin varovaisuudesta sen suhteen, mitä ja miten hän Olaville puhuu, sekä Ellin epävarmuudesta sen suhteen, mihin suuntaan heidän välisensä suhde on kehittynyt ja kehittymässä.

Voida-verbi ilmaisee yleensä deonttista modaalisuutta eli mahdollisuutta tai kielteisessä muodossa mahdottomuutta. Ensimmäisessä esimerkissä voisi jäädä ilmaisee mahdollisuutta, jota korostavat sekä jos-sana että verbin konditionaalimuoto.

- -- meidän suhteemme olisi minusta niin ihanteellinen, niin hieno, jos se voisi jäädä entiselleen... -- (s. 258)

Elli esittää mahdollisuuden, että suhde Olavin kanssa olisi hieno ja puhdas, jos sen olisi mahdollista jäädä entiselleen. Modaalisuus kohdistuu suhteeseen, sen säilymiseen ja säilymisen ehtoihin, siihen, ettei suhteeseen kuulu fyysistä puolta. Olavi kuitenkin perää fyysisyyttä ja heidän mielipide-eronsa ihanteellisesta suhteesta ajaa heitä erilleen, ensimmäistä kertaa niin käy nyt selvästi. Olavin ja Ellin halut ja tarpeet eivät käy yksiin.

Voida-verbillä on myös toisenlainen modaalinen merkitys:

- Ja juuri siksi, että teitä niin rakastan, minä tahtoisin, ettei minuun tarvitsisi tuntea, että kukaan voi minua siitä syyttää. (s. 258)

- -- Mutta onhan minulla lupauksia, jotka minua sitovat... jotka olen antanut ja joita en voi rikkoa, jos en tahdo kaikkea rikkoa. Vai voinko? (s. 259)

Näissä esimerkeissä voida-verbi merkitsee pystymistä, kykenemistä eli kyseessä on dynaamisuuden modaliteetti. Kyseessä ei siis ole lupa-ilmaus, vaan Elli puhuu siitä, ettei kukaan pysty häntä syyttämään tai syyllistämään siitä, että hän rakastaa Olavia ja antamistaan lupauksista, joita ei omasta mielestään pysty rikkomaan, joita ei myöskään toisaalta saa rikkoa. Elli vielä varmistaa kysymyksellään "Vai voinko?" Olavilta, että Olavi on samaa mieltä hänen kanssaan siitä, ettei lupauksia voi rikkoa.

Sanoillaan Elli lyö vielä uusia nauvoja heidän suhteensa arkkuun. Hän ei halua antaa muille ihmisille syytä tai aiheita paheksuntaan ja siksi hän kieltää Olavilta sen, mitä Olavi haluaisi. Elli haluaa pitää heidän suhteensa puhtaana ja "neitseellisenä".

Elli liittää lupausten rikkomiseen kuitenkin vielä ehdon: "jos en tahdo kaikkea rikkoa". Hän on toisaalta varma, ettei voi rikkoa lupauksiaan, mutta ehdollistaa rikkomattomuuden kuitenkin. Jos Elli olisi valmis jättämään kaiken ja rikkomään kaiken ja lähtemään Olavin mukaan, hän voisi rikkoa myös lupauksensa. Elli ei kuitenkaan tunnu olevan valmis kaikkeen tähän, sillä hän varmistaa vielä Olaviltakin, eikö olekin niin, ettei hän voi lupauksiaan rikkoa. Juonenmukaisesti Elli ei vielääkään ole valmis ottamaan ratkaisevaa askelta ja lähteä Olavin mukaan.

Saada-verbiä Elli käyttää katkelman aikana vain neljä kertaa ja niistä vain yksi on merkitykseltään myönteinen (katsoin oikeudekseni saada onnestani nauttia (s. 259)). Muut kolme

ilmentymää merkitsevät lupaa, joskin kaikki ovat kielteisessä muodossa: lupaa ei ole. Sanoiin liittyy varmuutta, Elli on varma, että lupaa ei ole. Elli on naimisissa pastorin kanssa ja siksi hänellä ei ole lupaa antautua Olaville, ilmaista tunteitaan siten kuin Olavi haluaisi. Ellin elämä on kiel-täymystä, joka Olavi ei täysin ymmärrä eikä hyväksy.

- Ei se ole... se ei saa olla meidän tunteittemme ilmaus (s. 257)

- Mutta miksei? Sanokaa miksei?

- Siksi, etten minä saa... etten minä saa, vaikka tahtoisinkin. (s. 258)

Ellin puheesta käy ilmi myös episteeminen modaalisuus, siitä välittyä epävarmuus, joka paljastuu hänen sanoistaan:

- Enhän tiedä itsekään oikein, miksi minä niin olin ja miksi illalla niin kävi... voihan se teistä näyttää hyvinkin kummalliselta... mutta en minä silloin osannut muuten... ja teidän täytyy antaa se minulle anteeksi. (s. 257)

Oikein on tässä modaalinen adverbii, sillä se ei voi saada määritteitä, ei voida sanoa esimerkiksi *erittäin oikein (vrt. s. 19). Oikein ilmaisee epävarmuutta, Elli ei tiedä itsekään varmasti, miksi käyttäytyi edellisenä iltana kuten käyttäytyi. Voihan ilmaisee mahdollisuutta ja sitä, että se saattaa näyttää eli 'saattahan se näyttää, on mahdollista, että näyttää'. Ilmaukseen sisältyy jo kuitenkin vihje sitä seuraavasta kiellosta: mutta en --. Täytyy ilmaisee modaalista pakkoa, Olavin on pakko antaa Ellille anteeksi, vaikka Elli ei osaa selittää käytöstään edes Olaville. Ei ole muita vaihtoehtoja kuin anteeksiäntö.

Muita modaalisia ilmauksia ja propositionaalisen asenteen ilmauksia Ellin vuorosanoista löytyy esimerkiksi

- ... miksi ette enää välitä minusta vähääkään?
(s. 257)

joka paljastaa Ellin käsitykseksi sen, että Olavi on hänestä välittänyt, edes hiukan, mutta ei enää välitä, ei vähääkään. Olavin tunteet ovat muuttuneet Ellinkin mielestä. Hän ei kuitenkaan osaa arvata syytä, sitä, että hän on kieltänyt Olavilta fyysisen läheisyyden, koska hän itse ei sitä kaipaa. Ellin ja Olavin etääntyminen alkaa ja Olavi on etääntymisen aloittaja. Hän ei saa suhteesta sitä, mitä haluaisi.

Mahdotonta ilmaistakseen Elli sanoo "ei koskaan". Hänen sanansa viestivät varmuudesta ja ehdottomuudesta toisin kuin keskustelun alussa hänen kysellessään Olavilta, mikä on vialla. Varmuus ilmenee ennen kaikkea sanavalinnan kautta, sanat ovat palavat, lähes uskonnollistyylliset ja sisältävät vannomisen sävyn. Elli antaa ymmärtää, että hän on aina ollut ja tulee aina olemaankin Olavin, kuulumaan Olaville. Varmuutta lisää kiellon toisto ja kieltoon liitetty liitepartikkeli -kaan:

- ... teille pyhittänyt henkeni, sieluni ja tunteeni, jotka eivät koskaan ole olleet eivätkä tule olemaankaan kenenkään muun kuin teidän omanne...

(s. 258)

Olavi esiintyy kohtauksen alussa tylyn lyhytsanaisesti, hän on loukkaantunut Ellin edellispäiväisen käyttäytymisen johdosta. Kohtauksen alkuosassa hänen vuorosanoihinsa ei ole liitetty johtolauseita.

Kun Elli on "pyytämällä pyytänyt" Olavia kertomaan, miksi hän on niin tyly, mistä hän on Ellin "noin loukkaantunut", vastaa Olavi:

- Enhän minä... mutta te itse olette sekä tänään että eilen ollut niin omituinen, etten tiedä, mitä ajatella...

- Sanokaa, millä lailla olen ollut... mikä teitä minussa vaivaa?

- Kai olette ollut niinkuin pitääkin... ja syy on

Olavin epätietoisuus, epävarmuus ja hämmennys välittyy hänen sanoistaan "etten tiedä, mitä ajatella". Propositionaalista asennetta ilmaisevat sivulauseen verbit tietää ja ajatella, Olavi ei tiedä, mitä hänen tulisi ajatella tilanteesta ja Ellistä nyt, kun Elli on edellisenä iltana käyttäytynyt niin oudosti ja pysytellyt hänestä etäällä. Olavin epävarmuutta korostaa se, että tietää on kielteisessä muodossa.

Mahdollisuutta merkitsevät Olavin sanoissa kai ja ehkä. Mahdottomuutta taas kielteinen verbi-ilmaus etten voi. Myös muissa Olavin vuorosanoissa esiintyvä kieltoverbin ja voida-verbin yhtymä merkitsee mahdottomuutta, kykenemättömyyttä:

- -- että me emme voi karttaa toisiamme (s. 257)
- Mutta minä en voi sietää... minä en voi kärsiä, että te, samalla kuin työnnätte minut luotanne, olette toisen oma -- (s. 258)
- Ette tietysti voi. (s. 259)

Sanoillaan Olavi ilmaisee tunteitaan Elliä kohtaan: hän tuntee, ettei heidän ole mahdollista pysytellä etäällä toisistaan, ettei hän itse kestä sitä, että Elli "kuuluu toiselle miehelle". Sanoihin sisältyy Olavin epätoivoa. Kuitenkin hän joutuu myöntämään, ettei Elli voi rikkoa antamiaan lupauksia ja siten myöntämään, että Ellillä on syynsä kieltäytyä fyysisestä suhteesta.

Ehdollisuutta ja siten mahdollisuutta merkitsevät Olavin seuraavassa repliikissä jos ja konditionaalimuodot.

- Jos luottaisitte, ette olisi eilen välttänyt minua koko päivän... (s. 257)

Jos-sana esiintyy Olavin puheessa myös ilman konditionaalimuotoista verbiä. Tällöin ehdollisuus rakentuu pelkästään jos-sanana varaan ilman konditionaalien ehtomerkitystä.

- Annanhan, mutta jos te minua niin rakastatte, miksette tahdo sitä osoittaa minulle, niinkuin ainoastaan rakkaus oikeuttaa osoittamaan? (s. 259)

Olavi ehdollistaa oikeastaan sen, rakastaako Elli häntä. Jos Elli rakastaisi, Elli suostuisi osoittamaan sen niin kuin ainoastaan rakkaus oikeuttaa osoittamaan eli fyysisenä läheisyytenä, josta Elli edellisenä päivänä oli kieltäytynyt. Olavi arvostaisi enemmän fyysisyyttä kuin tunteita, joitten Elli on juuri kertonut kohdistuvan häneen.

Samoin mahdollisuutta merkitsee tietenkin myönteinen voida-verbi. Mahdollisuutta korostaa vielä verbiin liitetty liitepartikkeli -han.

- Niin, kyllähän... voihan olla, niinkuin te sen sanotte. (s. 259)

Olavin sanoista saa vaikutelman, ettei Olavi itse kuitenkaan täysin usko, että asia, Ellin esittämä perustelu, miksei hän tunne voivansa ryhtyä fyysiseen suhteeseen Olavin kanssa, olisi aivan kuten Elli sen esittää. Voihan olla muuntuu lukijan mielessä ilmaukseksi "saattaahan se ollakin, mutta", jossa sanalla mutta on melkoisesti painoa.

Muita modaalisia ilmauksia Olavin puheessa on yllättävänkin vähän tässä kohtauksessa. Hän sanoo:

- -- olette toisen oma ja että minun täytyy...!
(s. 258)

jossa täytyy merkitsee modaalista pakkoa. Täytyä-verbin modaalisuuden kohdistumista ei ilmaista suoraan, mutta kontekstistä selviää, että pakko kohdistuu siihen, että Olavin täytyy kestää, sietää ja katsella sitä, että Elli on toisen oma ja että Elli työntää Olavia pois.

Modaalinen adverbii tietysti merkitsee ehdottomuutta eli varmuutta Olavin sanoissa, jotka Olavi esittää varmana totena.

- Ette tietysti voi. (s. 259)

Sanoista saa vaikutelman, että Olavi pitää ajatustakin lupauten rikkomisesta mahdottomana. Kysymyksessään

- Ettekö todellakaan? (s. 258)

Olavi hakee varmistusta, ettei Elli ole kenenkään toisen kuin hänen. Todellakaan ilmaisee 'totta', varmuutta, ja kysymyksen voisi esittää muodossa 'onko tosi/varma, että ette'.

Propositionaalisia asenteita ilmaisevista verbeistä Olavi käyttää verbejä ajatella, luulla, tahtoa, tietää ja ymmärtää. Kohtauksessa Olavi käyttää verbejä vähemmän kuin Elli, eikä niiden esiintymismääräkään ole yhtä runsas kuin Ellin puheessa. Ellin propositionaalista asennoitumista ilmaisevia verbejä ovat katkelmassa verbit ajatella, luulla, odottaa, tahtoa, tietää, tuntea ja ymmärtää.

Ellin ja Olavin asenne- ja suhtautumisero paljastuu jo siitäkin, kun vertaa heidän käyttämiään propositionaalisia verbejä. Ellin käyttämiin verbeihin kuuluu kaksi verbiä, joita Olavi ei käytä lainkaan: odottaa ja tuntea. Elli ei halua tuntea, että kukaan voi häntä mistään syyttää, mutta hän on myös odottanut Olavia vuosia.

Elli paljastaa enemmän omia tunnetilojaan kuin Olavi, mikä sopii kohtauksen luonteeseen: Olavi on tyly ja vetäytyvä, torjuttu osapuoli, joka kokee tulleensa loukatuksi, Elli on tekojensa ja tuntemustensa selittelijä ja puolustautuja, lepyttelijä.

Kohtauksessa Olavi käyttää paljon kysymyksiä. Jo hänen ensimmäiseen repliikkiinsä sisältyy kysymys, jonka tehtävä tosin eroaa muiden kysymysten tehtävistä:

- Istutaan vain... uuvuttaako teitä? (s. 256)

Olavi esittää ensimmäisen kysymyksen arvatenkin jotakin sanokseen ennemmin kuin haluten todella tietää, onko Elli uupunut. Muita kysymyksiä Olavi esittää tarkoituksenaan saada lisätietoa tai selvennystä, varmistusta puheena olevista asioista, siitä, onko hän ymmärtänyt asiat oikein. Kysymyksillä Olavi vaatii Elliä perustelemaan tai selventämään sanomiaan asioita.

- Mitä tarkoittatte? (s. 256)

- Mutta hyvä, rakas Elli, mitä siinä olisi pelkäämistä... miksi te sanotte sitä heikkoudeksi, joka on tunteittemme luonnollisin ilmaus...?

- Ei se ole... se ei saa olla meidän tunteittemme ilmaus...

- Mutta miksi ei? -- (s. 257)

- Elkkää, minä pyydän!

- Mutta miksei? Sanokaa miksei? (s. 258)

- Enhän minä ole kenenkään toisen niinkuin teidän!

- Ettekö todellakaan?

- Enhän ole ollut kaikkina näinä vuosina, kun olen teitä odottanut, kenenkään niinkuin teidän... teidän hengessäni ja tunteissani..

- Vai niinkö?

- Miksi te sanotte niin pilkallisesti: vai niinkö?

-- (s. 258)

- -- Ja miksi te ajattelette, että meidän suhteemme siitä tulisi kadottamaan puhtautensa ja hienoutensa? (s. 259)

Olavi esittää katkelmassa yhteensä kolmetoista kysymystä. Suurin osa kysymyksistä on ns. m-kysymyksiä eli kysymyksiä, jotka muodostetaan m-alkuisen kysymyssanan avulla. Tällaisen kysymyksen Olavi esittää kohtauksen aikana yhteensä seitsemän kertaa. Mitä on kysymyssanana kaksi kertaa, miksi tai sen kielteinen muoto miksei on kysymyssanana viisi kertaa. Miksi- ja miksei-kysymyksillä Olavi haluaa Elliltä perusteluja, mitä-kysymyksillä tarkennusta johonkin, mitä Elli on sanonut. Yhdessä kysymyksessä on kysymyssanana kuka:

- Mutta kuka teitä syyttäisi? (s. 257)

Kolme kysymyksistä on -kO-liitteen avulla muodostettuja, niihin Olavi odottaa vastaukseksi joko kyllä tai ei. Tosin viimeisen -kO-kysymyksen voi tulkita hyvin myös retoriseksi

kysymykseksi eli toteamukseksi: vai niinkö? (s. 258). Vastauksessaan Elli toistaa kysymyksen kysyessään, miksi Olavi sanoo sen niin pilkallisesti (ks. edellä).

Yksi kysymyksistä

- Te pelkäsitte minua? sanoi Olavi. (s. 257) on väitelausemuotoinen toteamus. Kysymykseksi sen paljastaa vain kysymysmerkki, sillä rakenteellisesti se ei ole kysymyslause. Johtolauseessa kirjailija on käyttänyt sanoa-verbiä, joten johtolausekaan ei paljasta lausumaa kysymykseksi.

Kysymykset liittyvät Olavin rooliin tässä kohtauksessa. Hän "tivaa" loukkaantuneena selitystä Ellin käyttäytymiseen edellisenä iltana, Elli torjuntaan. Kysymyksillään Olavi vaatii Elliltä selityksiä, tarkennuksia, perusteluita ja vakuutteluita. Sen sijaan, että olisi suhteessa antavana osapuolena, Olavi on kysymystensä kautta ottajana, hän vaatii Elliltä "kaikkea".

Sekä Ellin että Olavin vuorosanoihin sisältyy epäröintitaukoja, jotka on merkitty kolmella pisteellä myös tässä kohtauksessa. Yksi repliikkeistä, Ellin repliikki, eroaa muista sikäli, että siinä Ellin epäröinti, hämmentyminen on kuvattu toisin. Hämmentyminen korostuu poikkeavan merkintätavan ja repliikin sisälle sijoitetun selityksen johdosta:

- Miksikö? - Niin miksikö? - hän vähän hämmentyi. - Ettekö sitä ymmärrä. Mutta onhan -- (s. 259)

Epäröinnit liittyvät muun muassa Ellin epävarmuuteen siitä, miksi Olavi käyttäytyy kuten käyttäytyy, kuinka selittäisi Olaville omaa käytöstään, omaa epävarmuuttaan ja toisaalta varmuuttaan siitä, mihin hän voi ryhtyä ja mihin ei. Olavin epäröinnit liittyvät muun muassa siihen, miten saada julki se, kuinka hän kärsii nähdessään Ellin toisen omana, epäröintiin siitä, mitä Elli oikein tuntee häntä kohtaan.

Vuorosanoihin on kohtauksessa liitetty vain muutamia johtolauseita, mikä osittain on syynä siihen, että kohtausta on hyvin intensiivinen huolimatta epäröintitauoista.

Ellin vuorosanoihin on liitetty neljä kertaa johtolause. Niistä käy ilmi, että Elli yrittää lepyttää Olavia, päästä taas lähemmäksi häntä.

- Elkkää olko noin, pyysi Elli hellästi ja siirtyi häntä lähemmä... minä oikein pyytämällä pyydän teitä... (s. 256)

Elli pyytää, hän pyytää hellästi ja siirtyy lähemmäksi Olavia. Ellin kerrotaan pyytävän myös muissa kohdissa:

- Ei, ei! pyysi Elli taas ja koetti irtautua. (s. 258)

Ellin mielentila, levottomuus ja epävarmuus, paljastetaan myös kerronnallisessa johtolauseessa:

Elli kääntelihe levottomana, aukoi ja tiukoitti nyyttinsä solmua ja sanoi sitten:

- Enhän ainoastaan teitä... -- (s. 257)

Olavin vuorosanoihin on liitetty kolme kertaa johtolause:

- Te pelkäsitte minua? sanoi Olavi. (s. 257)

Siinäkö oli ollut syy hänen käyttökseen eilen! Olavi tunsu heti lauhtuvansa, ja kääntyen hänen puoleensa hän sanoi hellällä, värähtelevällä äänellä:

- Mutta hyvä, rakas Elli -- (s. 257)

- Mutta minä en voi sietää... minä en voi kärsiä, että te, samalla kuin työnnätte minut luotanne, olette toisen oma ja että minun täytyy... huudahti Olavi ja hypähti seisoalleen. (s. 258)

Ensimmäinen johtolause on sikäläkin kiinnostava, että kysymykseen on liitetty sanoa-verbi, vaikka kysymys on rakenteeltaan väitelause ja vain kysymysmerkki paljastaa sen kysymykseksi. Lukijan kannalta kysyä-verbi olisi varmistanut, että

Olavi todella kysyy. Toisaalta tämä on näyte Juhani Ahon taitavuudesta kirjailijana ja eritoten dialogin tekijänä.

Toinen johtolause kertoo Olavin puhetavan, hänen leppymisensä tulee julki hänen lausueessaan sanansa, sillä hän lausuu ne hellällä, värähtelevällä äänellä, ilmeisen liikuttuneena siitä, mitä Elli on hetkeä aikaisemmin sanonut. Olavi on myös kääntynyt Ellin puoleen eli Ellin lepyttely näyttää onnistuneen. Seuraavassa hetkessä Elli taas torjuu Olavin lähestymisen ja jatkokeskustelu on kuvattu ilman johtolauseita, tilanteen kiihkeys ei niitä salli tai kaipaa.

Kolmannessa johtolauseessa paljastuu Olavin sisäinen ahdistus, propositionaalinen asenne. Olavi huudahtaa ja hypähtää seisoamaan, ahdistus purkautuu paitsi sanoina ja äänenä myös liikkeenä. Olavi paljastaa mahdottomaksi kokemansa tilanteen huudahtamalla

- Mutta minä en voi sietää... minä en voi kärsiä
-- (s. 258)

jolloin alleviivatut sanat toimivat kielen tasolla modaalisen aineksena paljastaen Olavin suhtautumisen siihen, mistä puhuu, tilanteeseen: hän ei kestä sitä. Huudahtaa- ja hypähtää-verbit eivät kuulu modaalisiin verbeihin, mutta ne kuvaavat Olavin suhtautumista asiaan ja tilanteeseen ja valottavat lukijalle hänen tunteitaan, niiden kiihkeyttä.

Kerrontajaksoja kohtauksen kuvauksessa on käytetty vain vähän ja nekin ovat lyhyitä. Kohtaus alkaa kerrontajaksolla:

Mutta kun Johanna vihdoinkin oli heistä eronnut ja kääntynyt kotiinsa ja Olavi ei sittenkään muuttunut ystävällisemmäksi, ei Elli enää voinut sitä kestää.
(s. 256)

Kerronnassa paljastetaan, että Johannan kääntyminen takaisin kotiinsa on odotettu tapahtuma, joka tapahtuu vihdoinkin. Edelleen kerrotaan, että Olavi on ollut ja on edelleenkin "epä-stävällinen", hän ei sittenkään muutu ystävällisemmäksi, vaikka Johanna on poistunut, ja että Elli ei sitä voinut kes-

tää. Sisäinen pakko puuttuu peliin ja Elli kokee, että hänen on tehtävä asialle jotakin, sanottava jotakin. Hän päätyy pyytämään varovaisesti, että he istuvat hetkeksi.

Seuraavassa kerrontajaksossa, joka on vain kolme repliikkiä edellisen jälkeen, kuvataan Ellin epävarmaa oloa, hänen levottomuuttaan ja hermostuneisuuttaan. Ellin kysymykset, mikä Olavia vaivasi ja miksi, on esitetty epäsuorana. Elli esittää kysymyksensä "itku kurkussa, puun kaarnaa irti repien". Elli on siis ilmeisen epätoivoinen asian suhteen.

He istuivat tie viereen kaatuneelle puunrungolle ja itku kurkussa, puun kaarnaa irti repien, kysyi Elli, mikä häntä vaivasi... miksi hän oli niin...? (s. 257)

Olavin toimia kuvaava kerrontajakso on sen jälkeen, kun Olaville on "selvinnyt", miksi Elli käyttäytyi eilen niin omissa, kun Olavi on jo leppynyt ja yrittää taas lähestyä Elliä fyysisesti. Olavi ei enää välttele Elliä, päinvastoin:

Hän tarttui hänen käteensä, kumartui hänen luokseen, aikoi kietoa käsivartensa hänen vyötäisiinsä. (s. 257)

Kun Elli on selittänyt Olaville, miksi hänen mielestään fyysinen lähentyminen on mahdotonta - Elli on antanut lupauksia, joita ei voi purkaa, eikä Elli voi lähteä minnekään eikä sitten voi tehdä mitään, mistä muut voisivat hänet tuomita - ja Olavi on joutunut myöntämään, että asia mahdollisesti on niin kuin Elli sen sanoo olevan, seuraa pitkä kerrontajakso (s. 259-261), jossa kuvataan ensin Olavin tunteita ja ajatuksia edellä käydyn keskustelun ja sen tilanteen johdosta, jossa he olivat, ja sitten Ellin tunteita. Kumpikin tulee tahollaan päätelmään, ettei toinen ehkä sittenkään ole Se Oikea, etteivät heidän tunteensa taida sittenkään olla niin vahvoja kuin luulla saattoi.

Kohtauksen edetessä Olavi on tai ainakin esittää olevansa hämmentynyt ja epävarma Ellin suhteen ja hän syyttää hämmennyksestään Ellin käytöstä edellisenä päivänä. Olavi vetoaa siihen, ettei Elli muka luota häneen ja saa Ellin puolustus-kannalle ja myötätuntoiseksi Olavia kohtaan. Elli ottaa myös tapansa mukaan syyt niskoilleen. Ellin käytökseen haetaan syytä pelosta, jota Elli olisi tuntenut Olavia kohtaan, mutta Elli tunnustaa pelänneensä paitsi Olavia, myös omia tunteitaan. Olavi lauhtuu ja yrittää uudelleen fyysistä lähentymistä, jonka Elli kuitenkin taas torjuu.

Elli selittää toivovansa suhteen pysyvän yhtä puhtaana ja ideaalisena kuin se on ollut tähän asti, tunteiden palona ilman fyysisyyttä. Olavi puolestaan kaipaa fyysisyyttä, hänen rakkautensa ei kestä ilman fyysisyyttä. Etääntyminen alkaa, kun Olavi sisäisen pohdintansa tuloksena tajuaa, ettei voi rakastaa Elliä, kuten Elli tahtoisi eikä hän itse saa Elliltä sitä, mitä hän itse tahtoisi.

Elli ja Olavi eivät enää puhu toisilleen, he kulkevat vaitonaisina kohti apupappilaa pohtien kuitenkin jo, että he voisivat kuistilla taas istua ja keskustella kahden. Pastori tulee kuitenkin heitä vastaan ja he saavat muistutuksen arjesta, johon pastorikin kuuluu ja jossa heille kahdelle ei tilaisuutta.

3.7 Romaanin modaalisten ilmausten paljastukset - Elli ja Olavi niiden valossa

Romaanin modalisuuden hahmottamiseen on vaikuttanut muun muassa se, millainen juoni, millaiset henkilöt ja heidän suhteensa romaanissa on. Lukijalle muodostuu nopeasti tietty mielikuva henkilöistä ja heidän suhteistaan ja sen myötä muodostuu myös odotuksia siitä, millaisia suhtautumisesta kertovia modaalisia ilmauksia voisi löytyä, miten henkilöt suhtautuvat asioihin, miten he reagoivat niihin. Tie on kui-

tenkin kaksisuuntainen: omalta osaltaan modaaliset ilmaukset rakentavat kuvaa siitä, millaisia henkilöt ovat, mitä he ajattelevat ja tuntevat. Modaalisilla ilmauksilla onkin kiinteä yhteys sosiaaliseen toimintaan.

Ellistä syntyy mielikuva alistuvana naisena, joka on vuosikautia kaivannut "Sitä Oikeaa", joka mitään kyselemättä veisi hänet pois ikävästä elämästä pastori Aarnion puolisona. Ellin alistuva rooli, hänen vuosia kestänyt ihastumisensa Olaviin heijastuu hänen puheisiinsa. Elli ottaa aina syyt niskoilleen. Hän anelee, pyytää pyytämällä pyytäen, hän pyytää anteeksi, melkein itseäänkin, ja tuntuu lähes vähättelevän itseään. Hän on usein puheissaan puolustuskannalla, vaikka seisookin oman vakaumuksensa takana esimerkiksi fyysisen läheisyyden suhteen. Ellin puheissa on huomattavasti enemmän epävarmuutta ilmaisevia aineksia kuin Olavin puheissa, vaikka on Ellilläkin varmat hetkensä.

Olavista syntyvä mielikuva on kuva miehestä, joka kerjää tai houkuttelee Ellin säälimään, tuntemaan myötätuntoa häntä kohtaan, miehestä, joka saa Ellin uskomaan, että Olavi on se, joka on tullut kohdelluksi väärin ja loukatuksi, että Olavi on kokenut maailmanmies. Olavin myötätunnonherätystaipumus näkyy jo ensimmäisessä analysoitavana olevassa keskustelukatkelmassa, Olavi kertoo jutun itsestään "hiukan ivaten itseään" ja "Ellin puoleen kääntyneenä".

Olavi ei myöskään antaudu tai joudu saman palavan tunteen valtaan kuin Elli kuin hetkeksi sen jälkeen, kun on loukannut Elliä ja sitten tunnustanut Elliä rakastavansa. Lukija siis odottaakin löytävänsä Olavin repliikeistä ja Olavia kuvaavista kerrontajaksoista ja johtolauseista samansuuntaisia modaalisia aineksia ja kyynisyyttä, oman edun tavoittelua, varmuutta ja Olavin varmoja mielipiteitä.

Olavi on puheissaan ja olemisessaan selvästi Elliä varmempi. Olavi lähtee puheissaan liikkeille varmana ja joskus jopa

hyökkäävänä, mutta joutuu usein perääntymään Ellin reaktion takia. Tällainen perääntyminen on esimerkiksi Olavin arvelu, että saattaa hän olla väärässäkin, mutta jos hän ehdottaakin olevansa väärässä, lausumasta välittyy lukijalle vaikutelma, ettei hän niin itse kuitenkaan usko. Vaikutelma pohjautuu usein koko katkelman tunnelmaan ja Olavin sanojen tylyyteen ja lyhyyteen ja siihen, että Olavi liittää väärässä olemisensa tunnustukseen yleensä ehdon ja mutta-ilmauksen.

Henkilöhahmojen eroista, etenkin luonne-eroista huolimatta sanasto heillä on samankaltainen. Molemmat siis käyttävät samoja propositionaalisia asenteita ilmaisevia verbejä ja modaalisia adverbejä ja ilmauksia. Kuitenkin Ellin ja Olavin repliikeistä muodostuu kummallekin erilainen profiili, mistä paljastuu Ahon taitavuus henkilöhahmojen luoja ja kuvaajana.

Henkilöiden välisen eron paljastavat ennen kaikkea pienet viivahde-erot, esimerkiksi se, että Olavi käyttää enemmän kielto-omotoja. Olavin kieltoilmaukset ovat useammin varmempia kuin Ellin, Elli liittää kiellon useammin verbeihin tietää ja ymmärtää, jolloin epävarmuus paljastuu. Luonne-eroa kuvastaa myös se, että Ellin puheissa modaalinen epävarmuus kohdistuu usein häneen itseensä, mutta Olavin puheissa epävarmuus kohdistuu muualle kuin häneen itseensä.

Romaanin henkilöiden suhtautumisesta asioihin valottavat myös muut kuin kieliopilliset modaaliset ilmaukset. Olavi esimerkiksi sanoo romaanin alussa avioliitosta, että hän on "onnekseen välttänyt avioliiton salakarit", ja onnettomasta avioliitosta myöhemmin, että hänen mielestään "onnellisoin ratkaisu" on ero. Olavi ei selvästikään ole avioliiton kannattaja. Elli puolestaan kertoo pappilan Liinasta, vapaasta, ammatin itselleen hankkivasta, nuoresta naisesta, että Liina on kuitenkin "siinä onnellisessa asemassa, että voi odottaa ja valita eikä hänen tarvitse tyytyä" samaan, mihin Ellin on täytynyt. Elli kokee tilanteensa ja asemansa huonoksi, hän

kokee, ettei itse pysty vaikuttamaan elämäänsä. Sananvalinnat, adjektiivit ja asian esitystavat kertovat puhujan modaalisesta suhtautumisesta puhumaansa.

Romaanin läpi kantaa Ellin ja Olavin välillä tietty sanomatakin ymmärtämisen henki. Sekä Elli että Olavi saattavat puhua asioista mainitsematta niitä suoraan, esimerkiksi Elli tarkoittaa itseään "muilla", kun puhuu Liinan vapaasta asemasta, johon "muilla" ei välttämättä ole mahdollisuutta. Kiertelemällä molemmat saavat selville toistensa suhtautumisia ja mielipiteitä erilaisiin asioihin. Olavi esimerkiksi kannattaa avioeroa, mutta Elli ehdottomasti kieltää sen ja niin tehdessään kieltää myös oman irtautumisensa tilanteesta, rakkaudettomasta avioliitostaan, jonka kokee onnettomaksi, ja mahdollisen yhtymisen Olavin kanssa, vaikka siitä hän unelmoikin.

Kiertely ja kierrellen ilmaistut asiat rakentavat juonta ja kertovat Ellin ja Olavin tarinaa. "Kiertelevät" keskustelut kuvaavat usein juuri sellaista tilannetta, jossa Elli ja Olavi itse ovat. Keskustelujen edetessä lukijalle paljastuu henkilöiden oma suhtautuminen tilanteeseensa toisen "vastaavan" tilanteen kautta.

Ilman kerrontajaksoja ja johtolauseita teksti, tarina, jäisi tietenkin köyhemmäksi, koska juuri niissä paljastetaan paljon kielenulkoisia seikkoja: tauotus, äänen värinä, hermostuneisuus, levottomuus, "puhe itku kurkussa, puun kaarnaa repien", katumus ja häpeä. Kielenulkoiset seikat paljastavat paljon puhujan suhtautumisesta puhumaansa asiaan, esimerkiksi vaikkapa Olavin ivallinen äänensävy ja Ellin vuorosanoihin liitetty johtolause "koetti tehdä äänensä hyvin välinpitämättömäksi", joka paljastaa, että Elli on kaikkea muuta paitsi välinpitämätön.

Modaalisilla ilmauksilla on paljastettu henkilöiden mielen liikkeitä, sielun maisemaa. Ne tuovat henkilöiden tunteet

julki lukijan nähtäväksi. Tunteet ja sisäinen maailma paljastuu modaalisten ilmausten avulla ilman, että tunteista täytyisi puhua suorin sanoin. Tunteet ja asenteet paljastuvat usein todellisessa elämässä modaalisten ilmausten kautta jopa ilman puhujan tietoisuutta tai tarkoitusta.

4. Päättäntö

Lukijan näkökulmasta suoritettun tarkastelun myötä ongelmaksi nousee kysymys siitä, mitä modaalista tekstikatkelmista todella löytyy ja mitä on vain löytyvinään eli onko sanoista, repliikeistä, johtolauseista ja kerrontajaksoista löydettävissä kaikki se, mitä tässä työssä esitän löytäneeni. Mitä olen vain modaalisuutta tutkiessani ja pohtiessani tekstikatkelmia teorian ja henkilökohtaisen tuntemukseni valossa päättellyt tai johdatellut sanoista löytyväksi modaalisuudeksi?

On tyystin eri asia lukea romaania ja lukiessa intuitiivisesti tajuta modaaliset ilmaukset kuin lukea katkelmia toistuvasti ja puntaroida niitä tarkastellen juuri modaalisuutta. Sanojen painoarvon ja eri merkitykset ja vivahteet tajuaa lopultakin vasta, kun niitä tarkastelee hallitusti ja tietoisesti, mutta tietoisessa tarkastelussa on vaarana juuri liian pitkälle menevien päätelmien tekeminen. Intuitio on modaalisuutta tutkittaessa muistettava säilyttää työväliseenä.

Enkvistin (1975: 116-118) esittämä "varoitus" siitä, että on vaikeaa pitää erillään muotoa ja sisältöä, kun tarkastellaan lauseiden tai lausumien modaliteetteja, osoittautui hyvinkin aiheelliseksi. Puhujan asenteet voivat liittyä miltei erottamattomasti lausuman perusinformaatioon, mutta vain osa niistä ilmenee eksplisiittisesti eli näkyvästi ja selvästi ilmaistujen kielellisten asennemerkkien avulla.

Kielelliset asennemerkit, modaaliset ilmaukset ovat merkitykseltään vakiintuneempia kuin ei-kielelliset tai ei-kieliopil-

listuneet ilmaukset, joilla tarkoitan ennen muuta tilanteen synnyttämiä modaalisia ilmauksia, joten ne on paitsi helpompi havaita, niitä on myös helpompi tulkita. Ei-kieliopillistuneet ja ei-kielelliset ilmaukset ovat puolestaan kiinteämmin sidoksissa käyttöyhteyteensä, mutta ovat hankalammin havaittavissa ja kontekstisidonnaisuutensa takia vaikeammin tulkittavissa. Usein ei-kieliopillistuneet modaaliset ilmaukset käsittävät useita sanoja, joista modaalisuus rakentuu ja paljastuu.

Kontekstillä on tulkinnassa merkittävä osuus olipa kyse kieliopillistuneista tai ei-kieliopillistuneista modaalisista ilmauksista. Jos lausuma irroitetaan yhteydestään, siitä löytyvän modaalisuuden voi tulkita aivan toisin kuin silloin, kun lausuma on omalla paikallaan. Laajemmankin kontekstiyhteyden vaikutus tuntuu selvänä. On eri asia tulkita irrotettuja tekstikatkelmia ilman tietoa niiden alkuperäisestä kontekstistä, kuin tulkita niitä siten, että tietää koko romaanin sisällön. Suorittamassani tarkastelussa on väistämättä mukana molempien tapojen kautta syntyneitä analyysia, sillä niitä on ollut mahdotonta (ja kaunokirjallista tekstiä tarkasteltaessa tarpeetontakin) erottaa toisistaan.

Teoksessaan "Papin rouva" Juhani Aho on osoittanut taitavuu- tensa rakentaa kielen avulla, modaalisia ilmauksia hyödyntäen, kuvan kahdesta ihmisestä, joiden kohtalot sivuavat toisi- aan toisen kerran. Aho kuvaa heidän sisäistä kehitystään, heidän suhteensa kehitystä ja sitä, miten he molemmat lopulta päätyvät harkitsemaan, onko toinen sittenkään Se Oikea - ja jälleen hahmonsa luonteen mukaisesti Elli on harkinnassaan epävarmempi kuin Olavi. Olavi luopuu Ellistä, Elli jää vielä- kin elättelemään mahdollisuutta.

Jokaisesta tekstikatkelmasta olen etsinyt ja tarkastellut modaalisuuden ilmaisukeinoja yleensä, jotkin keinot ovat nousseet yleisyytensä ja selvyytensä vuoksi esiin kaikista tai lähes kaikista katkelmista, esimerkiksi episteemistä

modaalisuutta ilmaisevat tietää-ilmaukset eli ilmaukset puhujan suhtautumisesta proposition todenperäisyyteen ja deonttista modaalisuutta ilmaisevat täytyä-ilmaukset eli modaalista pakkoa koskevat ilmaukset.

Tarkoitukseni on ollut tarkastella, mitä modaaliset ilmaukset, niin kieliopillistuneet kuin ei-kieliopillistuneet ilmaukset, paljastavat henkilöistä ja tilanteista, mitä ne antavat lisää teokselle, miten ne vaikuttavat teoksen tulkintaan. Esityksen rajaaminen keskeisiin ja lukukokemuksen kannalta tärkeisiin katkelmiin on pakottanut minut jättämään teoksen laajemman tulkinnan ja käsittelyn.

Yleisenä toteamuksena tutkimukseni perusteella voisin sanoa, että mitä enemmän ja tarkemmin modaalisia aineksia teoksesta tarkastelee, sitä laajemman ja paremman käsityksen saa myös teoksesta kaunokirjallisena tekstinä ja sitä enemmän teos antaa lukijalleen. Kirjallisuuden tulkinnassa modaalisuuden tarkastelu on osoittautunut palkitsevaksi.

Tarkoitukseni ei ole ollut tehdä tutkielmaa Juhani Ahon "Papin rouvan" modaalisisista ilmauksista siten, että listaisin modaalisuudet ja pyrkisin sitten kaiken kattavaan selonteokoon. Tarkoitukseni ei ole ollut myöskään lausua ehdotuksia Ellin ja Olavin suhteesta ja suhtautumisista eri asioihin vaan pyrkiä herättämään lukijassa tarve analysoida lukemaansa itse hyödyntäen modaaliset ilmaukset tietoisesti.

Tutkimustani voisi laajentaa esimerkiksi, lukijan näkökulman säilyttäen, pyytämällä muita lukijoita arvioimaan katkelmien modaalilaineksia. Eri lukijat varmasti hahmottavat modaalisuuden eri tavoin - eihän voida olettaakaan, että kaikki lukijat ymmärtäisivät tekstin samoin.

Kontekstin, eri tavoin rajatun kontekstin, vaikutusta modaalisuuden hahmottamiseen olisi myös mielenkiintoista tutkia: miten tulkinnat eroavat riippuen kontekstiin liittyvän tiedon

määrästä, lukijasta, lukijan odotuksista, arvoista ja omista mielipiteistä ja suhtautumisesta esimerkiksi avioeroon. Tai miten lukijan omat kokemukset vaikuttavat teoksen ja sen henkilöiden suhteen ymmärtämiseen. Modaalisten elementtien vaikutus kirjallisuuden tulkintaan ja ymmärtämiseen olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe, etenkin jos keskittyisi vielä selvemmin sen tarkasteluun, mihin modaalisuus todella kohdistuu.

Lähdeluettelo

- Ahlman, Erik 1933: Adverbeistä. - Virittäjä 37.
- Aho, Juhani 1893: Papin rouva. Teoksessa Valitut teokset: Juhani Aho. 1967. WSOY, Porvoo.
- Allwood, Jens 1976: Linguistic communication as action and cooperation. Gothenburg Monographs in Linguistics 2. University of Göteborg, Dep. of Linguistics.
- Austin, J. L. 1962: How to Do Things with Words. Oxford, Clarendon Press.
- Boyd, J. - Throne J. P. 1969: The semantics of modal verbs. - Journal of Linguistics. 5:1.
- Enkvist, Nils Erik 1975: Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Hakulinen, Auli - Karlsson, Fred 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. SKS, Jyväskylä.
- Hakulinen, Auli - Ojanen, Jussi 1976: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. SKST 324. SKS, Forssa.
- Ikola, Osmo 1977: Nykysuomen käsikirja. Uudistettu laitos. Weilin&Göös, Helsinki.
- Karlsson, Fred 1983: Suomen peruskielioppi. SKST 378. II painos. SKS, Jyväskylä.
- Leiwo, Matti - Luukka, Minna-Riitta - Nikula, Tarja 1992: Pragmatiikan ja retoriikan perusteita. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja nro 8. Jyväskylä.
- Lyons, J. 1971: Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge University Press, Cambridge.
- Matihaldi, Hilikka-Liisa 1979: Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi. Acta Universitatis Ouluensis, Series B Humanoira no. 7. Philologica no. 2. Oulu.
- Penttilä, Aarni 1963: Suomen kielioppi. WSOY, Porvoo.
- Ravila, Paavo 1957: Lauseeseen liittyneet irralliset ainekset. - Kielen opissa. (toim. Vuorela) TL 9. SKS, Forssa.
- Savijärvi, Ilkka 1977: Itämerensuomalaisten kieltoverbi I. Suomi. SKST 333. SKS, Helsinki.

Siro, Paavo 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietokirja Oy. Helsinki.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.

Valitut teokset: Juhani Aho 1967. WSOY, Porvoo.

Vuoriniemi, Jorma 1973: Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. SKST 312. SKS, Vammala.

Liite I

Juhani Aho 1893: Papin rouva. Teoksesta Valitut teokset: Juhani Aho, 1967. WSOY, Porvoo. Sivut 110-111

- Niin, niin, huokasi hän sitten, kyllä te sille nyt nauratte, mutta ei se silloin ollut leikin asia, se oli minun ensimmäinen suuri suruni maailmassa.
- Ja onko niitä sitten ollut useampiakin? uskalsi Elli kysyä, punastuen omaa rohkeuttaan.
- Niin, suuria surujako! - naurahti Olavi vastaukseksi.
- Et sinä ainakaan vielä ole tainnut todenteolla kehenkään tarttua? keskeytti pastori.
- En ole, minä olen onnellisesti välttänyt kaikki avioliiton uhkaavat salakarit.
- Mutta ole sinä varuillasi, täällä on paljon kauniita tyttöjä meidän pitäjässä, pappilassa varsinkin. (s. 110-111)

Liite II

Juhani Aho 1893: Papin rouva. Teoksesta Valitut teokset: Juhani Aho, 1967, s. 146-147

- Liina kuitenkin on siinä onnellisessa asemassa, sanoi sitten Elli ja koetti tehdä äänensä hyvin välinpitämättömäksi, - että hän voi odottaa ja valita... hänellä on pian oma toimeentulonsa, ja hän saa ottaa lukuun muitakin syitä kuin niitä, jotka usein... minä tarkoitan, ettei hänen tarvitse, niinkuin niin monen muun...

Hän keskeytti... se tuli vähän liian aiheettomasti... samalsi eikä löytänyt sanoja. Mutta Olavi tarttui kiinni hänen ajatusjuoksuunsa ja jatkoi.

- Niin, se on kyllä totta sekin... rakkaus saa useinkin olla kuokkavieraana häissä, kun kutsuttujen penkillä istuu kaikenlaisia muita näkökohtia... niinkuin esimerkiksi vanhempien tahto, välttämättömyys tulla turvatuksi ja muut semmoiset...
- Mutta eikö se ole väärin?... eikö se ole surkeata? innostui yht'äkkiä Elli.

- Kuinka väärin se on, se näkyy siitäkkin, että sellainen aina kostaa itsensä.

- Miten niin?

- Siten, että tuollaisille perustuksille rakennetut avioliitot aina lopulta kuitenkin sortuvat tavalla tai toisella. Onnellisin ratkaisu on minusta se, mikä kuitenkin hyvin harvoin tapahtuu, että ne, jotka eivät sovi yhteen, ne eroavat.

- Kuinka? Eroavatko?

- Miksei. Kyllä sellaistaikin ainakin joskus tapahtuu.

- Niin, mutta kuinka se voisi olla mahdollista?

- Te kai kovasti hämmästyitte kuullessanne tällaisia mielipiteitä?

- Ei, no, mitäs minä, mutta tehän vain laskette leikkiä.

- En minä laske leikkiä... se on aivan tosi vakaumukseni... elleivät luonteet sovi yhteen ja ellei rakkautta ole olemassa, niin en voi käsittää, kuinka yhdyselämä ilman suuria kärsimyksiä on mahdollinen...

- Täytyy silloin kärsiä.

- Kernaasti minun puolestani, jos asianomaiset niin haluavat.

(s. 146-147)

Liite III

Juhani Aho 1893: Papin rouva. Teoksesta Valitut teokset: Juhani Aho, 1967, s. 188-189

Kun Elli ei mitään vastannut, sanoi Olavi.

- Te varmaankin tekin kauhistutte tällaista... tuomitsette ehkä...

- En, sanoi Elli verkalleen asettaen sanansa, - minä ymmärrän sen - aivan hyvin - omasta kokemuksestani.

Olavi katsoi ulos ikkunasta. Elli ompeli, ja vähään aikaan he eivät virkkaneet mitään. Olavi jo vähän katui tunnustustaan. Mutta sitten kysyi Elli arasti.

- Rakastaako hän teitä vieläkin?

- En tiedä, minä en ole häntä tavannut moneen vuoteen, sen jälkeen kuin lopullisesti erosimme.

- Mutta ehkä taas entiset tunteenne havahtuisivat, jos hänet kohtaisitte?

- En luule, meissä oli niin paljon erilaista sekä luonteissa että katsantotavassa, etten uskoisi niiden koskaan soveltuvan yhteen.

- Eihän se sitten olisi mahdollista, uusi yhtyminen.

- Eihän olisikaan. Mutta olkoon se kuinka ymmärrettävää tahansa, se siitä kuitenkin jää, että on tuottanut toiselle tuskaa ja kärsimystä, ja sellainen ei jää koskaan rankaisematta. Minä olen saanut osani minäkin.

Hän puhui - itseään kuitenkin vähän säälien ja ikäänkuin omaa tilaansa hellytellen - ettei hän senjälkeen ole oikeata tunnetta löytänyt, ei itsestään eikä muista.

- Se on tullut kuin kostoksi se, että minä vähitellen olen tullut siihen uskoon, ettei oikeata epäitsekästä, suurta tunnetta olekaan... ehkä olen väärässä, mutta siltä minusta vain tuntuu.

- Minä luulen, että olette väärässä.

- Kuinka niin?

- Niin, minä vain luulen, että olette väärässä sekä itsenne suhteen että muiden... ja tuomitsette itseänne liiaksi.

- Olisihan se lohdutus, jos niin olisi ja jos muut olisivat parempia kuin minä. (s. 188-189)

Liite IV

Juhani Aho 1893: Papin rouva. Teoksesta Valitut teokset: Juhani Aho, 1967, s. 191-192

- Jotakinhan sitä tulee tehneeksi täällä yksinäisyydessään, kun ei ole muutakaan. Te varmaankin ajattelette, että se on kovin lapsellista ja naurettavaa.
- Miksi niin... ei suinkaan... päinvastoin... kertokaa nyt vieläkin jotain...
- Enhän nyt... olen teille jo muutenkin puhunut liian paljon itsestäni... ei se ole ollenkaan hauskaa... ehkä teitä jo väsyttää.
- Väsyttääkös teitä, kun minä kerron itsestäni?
- Teidän on aivan toista... mutta en minä vielä kenellekään ole voinut puhua niin avoimesti kuin teille.

Ja taas kertomaan. Eihän sentään pidä luulla, että elämä on aina niin surullista ja toivotonta hänellekään. Kesät ovat hauskemmat, hän saa hoitaa puutarhaansa, kalastaa ja kulkea väen mukana töissä. Ja kesän aikana, sanoi hän, tulee useinkin niin valoisia, keveitä, iloisia ajatuksia, ettei itseään tunne. Kun hän joutohetkinään istuu tuolla pikkuniemen kärjessä nuottakodan kupeella, katselee laivoja ja ottaa niiden laineita vastaan, niin on häneen siellä kuin kasvamalla kasvanut usko siihen, että sieltä tulee jotain erikoista... jotain, joka... joku, joka... jonkinlainen pelastaja... "En minä tiedä oikein mitä... ne ovat sellaisia mielikuvituksia, sellaisia avosilmäisen unia... (hän sekaantuu vähän, mutta pelastuu siitä ja jatkaa:)... minä tarkoitan... mitä minä sanon, minä kuvittelen, että joku hyvä kapteeni keksisi minut siitä kiikarillaan, laskisi laivansa rantaan, kutsuisi minut huvimatkalle ja veisi minut Helsinkiin tai jonnekin sinne päin..."

- Hän nauroi, pani pois Olavin paperossikotelon, jota hän oli sormeillut, aukoillut ja taas sulkenut ja tarttui työhönsä.
- Saanko sakseni? - Kiitos!

Sitä seurasi äänettömyys, jolloin Elli leikkasi vaatetta ja Olavi ryyppäsi teetä lasista, jonka Elli oli hänelle illallisen loputtua vielä täyttänyt.

- Mutta sieltä ei ole vielä tullut sellaista kapteenia? kysyi Olavi merkitsevästi.

Elli väisti taitavasti ja sai esille keveän luonnollisen naurahduksen:

- Eihän ne... niillä on kaikilla ne vanhastaan viitoitetut väylänsä, jota ne purjehtivat.

Liite V

Juhani Aho 1893: Papin rouva. Teoksesta Valitut teokset: Juhani Aho, 1967, s. 219-225

Mutta kun hän kääntyi huoneen nurkan ympäri pihaan, näki hän Ellin istumassa verannan alimmalla rappusella, poski käden varassa, tuijottamassa eteensä pihaa pitkin.

- Hyvää iltaa, rouva! sanoi hän vähän teeskennellyn kohteliaasti.

Elli nousi ylös ja tuli häntä vastaan.

- Minä kun luulin teidän jo sille tiellenne uupuneenkin!

- Kuinka niin?

- Kuvittelin jo aivan, että teille oli tapahtunut jokin onnettomuus.

- Sehän on ikävä, jos olen saattanut teitä t u r h a n p ä i t e n levottomaksi.

- Turhanpäitenkö? Onhan päinvastoin hauska, että pelkoni on ollut turha. Mutta te olette varmaankin aivan väsynyt ja nälistynyt... antakaa minulle nämä ja istukaa nyt heti paikalla illalliselle.

Elli otti hänen hattunsa ja pyssyensä huolimatta hänen esteleistään ja vei ne eteisen naulaan.

- Ettehän vain odottanut minua illalliselle? kysyi Olavi.

- Olenhan toki! Miksen olisi? Olkaa hyvä! - No, ja kertokaa nyt, kuinka metsästysretkenne on onnistunut.

Olavi vastasi lyhyesti, että olihan se tavallisesti.

- Sitten on teillä varmaankin ollut hauska retki. Minä kuulin eräältä emännältä, että olitte mennyt jollekin metsälammelle... sellaisistahan niitä aina taitaa olla helpompi löytää lintuja.

- Onhan niitä helppo löytää, kun niitä vain on.

- Aivan yksinkö te eilen souditte sinne... minä aivan unohdin, että olisihan joku renkipojista joutanut tulla mukaan.

- Kiitoksia vain, mutta se ei olisi ollut tarpeellista.

Ellin osanotto tuntui hänestä tehdyltä. Hän vastasi niin lyhyesti ja yksikantaan kuin suinkin voi näyttämättä tahallisesti epäkohteliaalta.

- Saako luvan olla teetä?

- Ei kiitoksia! - mutta kun Elli oli jo valmistanut lasin ja ojensi sen hänelle, ei hän voinut olla sitä ottamatta.

- Entäs miehenne? kysäisi hän yht'äkkiä. Eikö hän tulekaan illalliselle?

- Häinkö? Hänhän on pitäjällä.

Olavi ei voinut enää pidättäytyä. Liikutellen hermostuneella kädellä lusikkaa lasissa sanoi hän:

- Ja teidän täytyy siis elää leskenä ja kestää eron katke-ruutta taas koko viikko?

Mitä oikeastaan hyödytti pistellä näin... parasta kun ei ole mistään tietävinään ja menee tiehensä, jos ei voi olla täällä. Mutta kun Elli ei vastannut, niin se taas suututti häntä ja hän jatkoi:

- Se kai ei ole niinkään helppoa?

- Eikö ole helppoa?

- Niin, minä vain ajattelen, ettei mahda olla.

Elli oli vähän aikaa vaiti, vetäytyneenä tekeittien taa, josta lasi vettä kannuun. Asettaen sen paikoilleen sanoi hän sitten ääni vähän värähtäen:

- Sanokaa minulle, miksi olette niin pilkallinen... oletteko suuttunut jostain... olenko tehnyt jotain, joka...?

- Ei suinkaan!... Kuinka voitte sellaista otaksuakaan!... Pyydän anteeksi, jos olen tietämättäni antanut aiheita sellaiseen luuloon.

- Mutta teidän äänessänne on kuitenkin jotain, joka...

- Joka mitä?

- Jotain, joka... en minä tiedä... mutta en minä nyt enää ymmärrä teitä ollenkaan...

Viivytellen vastaustaan, miettien sitä ja löytäen mielestään purevan, sanoi hän tekeytyen rauhalliseksi:

- Ehkä olettekin oikeassa... minä ylipäänsä luulen, ettemme oikein ymmärrä toisiamme.

Se näytti sattuvan.

- Niinkö? Mutta olettehan niin usein sanonut päinvastoin?

- Alussa, kun kaksi ihmistä tapaa toisensa, tapahtuu usein, että he, pintapuolisesti oppien toisiaan tuntemaan, luulevat

olevansa samaa mieltä ja heidän katsantotapansa näyttävät sopivan yhteen, mutta sitten ilmaantuu useinkin jotain, joka yht'äkkiä osoittaa, että he ovat toistensa suhteen erehtyneet.

- Te olette siis erehtynyt minun suhteeni?

- Ja te ehkä myöskin minun?

- Enhän minä tiedä sitä tehneeni... tähän sen sanoitte?

- Ehkä onkin sitten syy vain minussa... ja minussahan se onkin...

- Mitenkä teissä?

- Siten vain, että minä en ole ymmärtänyt teitä niin hyvin kuin te ehkä minua. Ja koska olen sitä erityisistä syistä tänään tullut ajatelleeksi, niin voinhan sen sanoakin... tai oikeastaan on vain eräs anteeksipyyntö, jonka katson velvollisuudekseni tehdä.

- Hyvänen aika! Mitä te tarkoitatte?

- Tarkoitan sitä, että varmaankin olette tuntenut itsenne syvästi loukatuksi, vaikkette ole sitä osoittanut, kun olen niin ajattelematta ja teidän mielestänne ehkä kevytmielisesti-kin puhunut asioista, joiden kuuleminen on saattanut olla teille hyvinkin vastenmielistä. Mutta se ei ole tullut siitä, etten olisi tahtonut antaa arvoa teidän vakaumuksillenne, vaan etten ole niitä tuntenut tai oikeammin luullut teillä niitä olevan.

- Mutta minä en ollenkaan ymmärrä... ettehän ole milloinkaan ettekä mitenkään minua loukannut.

- Enkö? No, sittenhän on kaikki hyvin.

- Mutta mitenkä te luulette sen tehneenne?... minkä johdosta olette voinut tulla sellaiseen käsitykseen?

- Jos olen erehtynyt ja luullut väärin, niin onhan tarpeetonta sitä selittää.

- Selittäkää nyt kuitenkin... sanokaa nyt, minä pyydän.

- En ole tiennyt, että olisitte uskonnollinen.

- Mutta mitenkä te... mistä te nyt sitten olette saanut sen, että olisin?

- Olettehan ollut ripillä tänään?

- Olenhan Sitäkö te? Ja sitäkö te pidätte niin suurena merkkinä minun uskonnollisuudestani, että...

- Eikö se sitten ole tarpeeksi suuri?

- Mutta eihän se... enhän minä... hyvänen aika..!

- Minä olen tietysti päättänyt vain itseni mukaan... m i n ä jos menisin ripille, olisi se merkki siitä.

- Niinhän sen pitäisi olla, vaikei aina ole.

- Mutta suokaa anteeksi, jos minä sitten käsitän teitä vieläkin vähemmän.

- Yhtä vähän kuin minä itsekään... (ja tuntien vastustamattoman halun selittää ja puhdistautua, sanoi hän:) ... en tiedä muuta kuin että kun mieheni tänä aamuna pyysi, niin minä menin hänen pyynnöstään.

- Ja hänen tahtonsa on tietysti teidän lakinne! sanoi Olavi kiivastuen.

Hän oli noussut ylös ja käveli edestakaisin verannan lattiaa. Elli seurasi häntä arasti silmillään ja melkein rukoileva värähdys äänessään hän sanoi:

- Eihän ollenkaan siinä merkityksessä... miksi te selitätte kaikki niin väärin... pitäisihan teidän kuitenkin tietää...

- Mitä niin?

- Ei mitään... - mutta kun hänestä Olavi näytti loukkaantuvan, jatkoi hän: - sitä vain, että ettekö tiedä, että voihan olla kaikenlaisia syitä, jotka melkein kuin pakottavat... joista ei voi irtautua, kun niihin kerran on takertunut.

- Ja joista ei tee mielikään irtautua... onhan se aivan luonnollista ja niin peräti inhimillistä... sitä sanotaan suureksi, jopa jaloksikin... kaikki runoilijat ovat sitä ylistelleet... ja minä kyllä osaan minäkin antaa arvoa sydämen ja tunteiden vaikuttimille... Kun kerran rakastatte miestänne ja tahdotte olla hänen kanssaan onnellinen -

- Ja te luulette todellakin! huudahti Elli.

Olavi oli hermostunut, se oli niin kauan kuohunut hänen sisässään, koko eilisen ja tämän päivää hän oli ajatellut sitä sanoakseen...

- Enhän minä l u u l e mitään! En puhu muusta kuin mitä olen omin korvin kuullut ja omin silmin nähnyt.

- Ja mitä olette kuullut ja nähnyt?

Olavi kohotti kulmiaan ja teki epämääräisen ylenkateellisen liikkeen olkapäillään:

- Ei mitään muuta kuin mikä on, niinkuin olla pitääkin.

Mutta Elli näki hänen ivansa ja luuli jo aavistavansa, mitä hän tarkoitti. Hän muisti, mitä he ensimmäisenä sunnuntai-iltana pappilasta palatessaan olivat puhuneet, hän ymmärsi nyt selvemmin kuin koskaan, että se oli se, joka häntä vuosikaudet oli vaivannut, kalvanut ja hävettänyt... ei koskaan hän ollut uskaltanut nousta sitä vastaan, hän oli kaikkien edessä teeskennellyt ja Olavikin luulisi sitä hänestä... Sana oli niin monta kertaa ollut putoamaisillaan hänen huuliltaan, se täytyi saada sanotuksi, seurasipa siitä, mitä seurasikaan... ja ikäänkuin torjuen jotain syytöstä luotaan, ikäänkuin luoden vuosikausien taakan hartioiltaan, huudahti hän kiivaasti, itkunsa kanssa taistellen:

- Mutta se ei ole niin... se ei ole totta... minä e n ole onnellinen, minä e n rakasta häntä enkä ole koskaan rakastanut!

Mutta tuskin oli hän sen saanut sanotuksi, kun hän hämmästyi rohkeuttaan, kauhistui itseään, katui, häpesi ja heittäytyen pöytää vasten purskahti hän hillittömään, hermostuneeseen itkuun.

Olavi häpesi samassa epähienouttaan, iva ja katkeruus sulivat kuin vaha valkeassa, hän heltyi, katui, tahtoi sovittaa kaikki millä hinnalla hyvänsä ja tarttuen Elliä käsivarteen hän koetti nostaa hänet ylös istualleen:

- Elkää nyt! kuulkaahan... elkäähän itkekö niin... rauhoitukaa nyt... enkö voi teitä mitenkään lohduttaa?

Ellin koko ruumis värähti, kun hän tunsu Olavin häntä koskettavan. Mutta hänen täytyi saada itkeä, tyhjentää pakahtumaisillaan oleva mielensä, siihen paikkaan menehtyä...

Olavi istuutui hänen viereensä, kumartui häntä lähelle, vakuutti, ettei hän ollut mitään pahaa tarkoittanut, että Elli oli käsittänyt hänet väärin.

- Te halveksitte minua... ja te olette oikeassa... minä olen kurja olento, heikko, raukka...

- Enhän minä... minä päinvastoin...

- Te saattekin halveksia minua... minä ansaitsen sen... voi, voi, minä olen onnettomin ihminen maailmassa.

- Antakaa minulle anteeksi... ettekö voi sitä tehdä.... enhän olisi loukannut teitä niin, jos en teitä rakastaisi...

Ja hän oli vakuutettu siitä, että hän nyt todella rakastikin häntä. Hän tahtoi vetää hänet luokseen, pyyhkiä pois hänen kyyneleensä.

Mutta Elli kääntyi pois, nousi ylös ja meni verannan kulkemaan, jossa hän katsoen ulos ikkunasta vähitellen rauhoittui, tyyntyi, herkesi nyyhkyttämästä ja kuivasi kyyneliään... Hän näki siinä tuon tutun pihamaansa, tuvan rappuset, joissa valkea kissa kyyhötti liikkumaton, porstuan oven, jonka toinen puolisko oli auki, tuvan ikkunan ja sen läpi toisen ikkunan, aitan ja tuvan välitse ruispellon, tarhan ja niinkuin kaikki olisi ollut niin kummallisen kaukaista ja epämääräistä...

Onko se mahdollista?... oliko hän kuullut oikein.... oliko hän sanonut häntä rakastavansa... onko hän vielä siellä?...

Siellähän hän on, oli ottanut häntä olkapäistä, tahtonut lohduttaa häntä... ja oliko hän sanonut rakastavansa?

Olavi istui ja odotti. Hän olisi tahtonut virkkaa jotain, mutta ei tiennyt miten aloittaa ja kuinka sovittaa sanansa.

Hetken kuluttua kääntyi Elli häneen päin, pyyhki hiukset otsaltaan, katsoi häneen silmät suurina kyyneleistä, tarttui hänen käteensä, puristi sitä kauan ja sanoi surullisesti hymyillen:

- Hyvää yötä nyt sitten! - ja meni sisään.

Olavi olisi tahtonut mennä hänen jälkeensä, sulkea hänet syliinsä... Mutta hän ei uskaltanut edes pyytää häntä jäämään vielä vähäksi aikaa. (s. 219-225)

Liite VI

Juhani Aho 1893: Papin rouva. Teoksesta Valitut teokset: Juhani Aho, 1967, s. 256-259

Mutta kun Johanna vihdoinkin oli heistä eronnut ja kääntynyt kotiinsa ja Olavi ei sittenkään muuttanut ystävällisemmäksi, ei Elli enää voinut sitä kestää.

- Kuulkaa, eikö istuta vähän, pyysi hän.

- Istutaan vain... uuvuttaako teitä?

- Ei, mutta minä tahtoisin kysyä teiltä jotain.

He istuutuivat tien viereen kaatuneelle puunrungolle ja itku kurkussa, puun kaarnaa repien, kysyi Elli, mikä häntä vaivasi... miksi hän oli niin...?

- Mitä tarkoitatte?

- Elkkää olko noin, pyysi Elli hellästi ja siirtyi häntä lähemmä... minä oikein pyytämällä pyydän teitä... sanokaa, mistä olette minuun noin loukkaantunut... miksi ette enää välitä minusta vähääkään?

- Enhän minä... mutta te itse olette sekä tänään että eilen ollut niin omituinen, etten tiedä, mitä ajatella...

- Sanokaa, millä lailla olen ollut... mikä teitä minussa vaivaa?

- Kai olette ollut niinkuin pitääkin... ja syy on ehkä vain minussa, etten osaa asettua teidän kannallenne... mutta minä sanon suoraan, etten sitä voi...

- Mutta miten tahtoisitte, että olisin ollut?

- Te ette luota minuun, ja se minua loukkaa.

- Etten minä teihin luottaisi!

- Jos luottaisitte, ette olisi eilen välttänyt minua koko päivän... ettekä eronnut, niinkuin erositte illalla.

- Enhän tiedä itsekään oikein, miksi minä niin olin ja miksi illalla niin kävi... voihan se teistä näyttää hyvinkin kummalliselta... mutta en minä silloin osannut muuten... ja teidän täytyy antaa se minulle anteeksi.

- Te pelkäsitte minua? sanoi Olavi.

Elli kääntelihe levottomana, aukoi ja tiukoitti nyyttinsä solmua ja sanoi sitten:

- Enhän ainostaan teitä... voihan olla, että pelkäsin itseäni... meidän kummankin heikkouttamme...

Siinäkö oli ollut syy hänen käyttökseen eilen! Olavi tunsi heti lauhtuvansa, ja kääntyen hänen puoleensa hän sanoi hellällä, värähtelevällä äänellä:

- Mutta hyvä, rakas Elli, mitä siinä olisi pelkäämistä... miksi te sanotte sitä heikkoudeksi, joka on tunteittemme luonnollisin ilmaus...?

- Ei se ole... se ei saa olla meidän tunteittemme ilmaus...

- Mutta miksi ei? Sanokaa, ettekö tekin sydämässänne tunnusta, että me emme voi karttaa toisiamme noin... emmekä teeskennellä kylmyyttä silloin, un rakastamme toisiamme niin... sanokaa! Hän tarttui hänen käteensä, kumartui hänen luokseen, aikoi kietoa käsivartensa hänen vyötäisiinsä.

- Ei, ei! pyysi Elli taas ja koetti irtautua. - Elkää, minä pyydän!

- Mutta miksei? Sanokaa miksei?

- Siksi, etten minä saa... etten minä saa, vaikka tahtoisinkin.

- Mutta teidän rakatatte minua... teidän olette sanonut sen tekevänne!

- Ja juuri siksi, että teitä niin rakastan, minä tahtoisin, ettei minun tarvitsisi tunta, että kukaan voi minua siitä syyttää.

- Mutta kuka teitä syyttäisi?

- Kaikki, koko maailma...

- Ja te välitätte maailmasta... siitä, mitä se sanoo!

- Enhän ainoastaan maailmasta... mutta itsestäniikin... yhtä paljon minä itsenikin tähden... meidän suhteemme olisi minusta niin ihanteellinen, niin hieno, jos se voisi jäädä entiselleen... ja minä olen luullut, että tekin ajattelette samalla lailla.

- Mutta minä en voi sietää... minä en voi kärsiä, että te, samalla kuin työnnätte minut luotanne, olette toisen oma ja että minun täytyy...! huudahti Olavi ja hypähti seisolleen.

- Enhän minä ole kenenkään toisen niinkuin teidän!

- Ettekö todellakaan?

- Enhän ole ollut kaikkina näinä vuosina, kun olen teitä odottanut, kenenkään niinkuin teidän... teidän hengessäni ja tunteissani...

- Vai niinkö?

- Miksi te sanotte niin pilkallisesti: vai niinkö? Jos tietäisitte, mitä olette ollut minulle ja kuinka lähellä, ette sanoisi noin... jos tietäisitte kaikki tilaisuudet, milloin olette ollut minun luonani tuskaani lievittämässä ja häpeääni haihuttamassa... kuinka ensi illasta saakka olen teitä avukseni huutanut... teille pyhittänyt henkeni, sieluni ja tunteeni, jotka eivät koskaan ole olleet eivätkä tule olemaankaan kenenkään muun kuin teidän omanne... sillä niihin ei kenelläkään muulla ole ollut sitä oikeutta kuin teillä... ja teille minä olen ne säilyttänyt puhtaina ja koskemattomina... Eikö niillä ole teille mitään merkitystä.... ettekö anna niille mitään arvoa?

- Annanhan, mutta jos te minua niin rakastatte, miksette tahdo sitä osoittaa minulle, niinkuin ainoastaan rakkaus oikeuttaa osoittamaan? Ja miksi te ajattelette, että meidän suhteemme siitä tulisi kadottamaan puhtautensa ja hienoutensa?

- Miksikö? - Niin miksikö! - hän vähän hämmentyi. - Ettekö sitä ymmärrä. Mutta onhan minulla lupauksia, jotka minua sitovat... jotka olen antanut ja joita en voi rikkoa, jos en tahto kaikkea rikkoa. Vai voinko?

- Ette tietysti voi.

- Niitä on niitä onnellisia, jotka voivat mennä ja jättää kaikki... mutta minun täytyy jäädä tänne... ja kuinka ajattelette, että voisin jäädä tänne... näihin oloihin, näiden ihmisten keskeen... syömään hänen leipäänsä, tietäen, että jos hän, jos he sen tietäisivät, he voisivat sanoa minulle vasten silmiä... nyt on minulla ainakin vielä puhdas omatuntoni... sillä siitä, millä lailla minä teitä rakasten, ei heillä ole mitään oikeutta minua tuomita... ja sen verran katsoin minäkin oikeudekseni saada onnestani nauttia... Ymmärrättekö minut nyt?

- Luulenhan ymmärtäväni.

- Sehän on vain sentähden... eikä minkään muun... sanokaa, että sen hyväksytte...

- Niin, kyllähän... voihan olla niinkuin te sen sanotte.